MILUTIN MAJER

Golgotske ruže

MILUTIN MAJER

GOLGOTSKE RUŽE

LEGENDE O KRISTU

SLIKAMA URESIO GABRIEL JURKIĆ

JERONIMSKA KNJIŽNICA
UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
KNJIGA DVJESTA PEDESET I ČETVRTA

TISKARA NARODNE PROSVJETE U ZAGREBU

Za tihih onih predvečerja, kada se tajanstvene sjene nečujno spuštaju povrh »doline suza« i uvlače među naše ubave proplanke i zelene gore, preda mnom se javljaju dva grobna humka... Jedan tamo daleko na dragim mi slavonskim ravnima, a drugi opet ispod čarne i zelene zagrebačke gore Medvednice, tamo na Mirogojskom brežuljku...

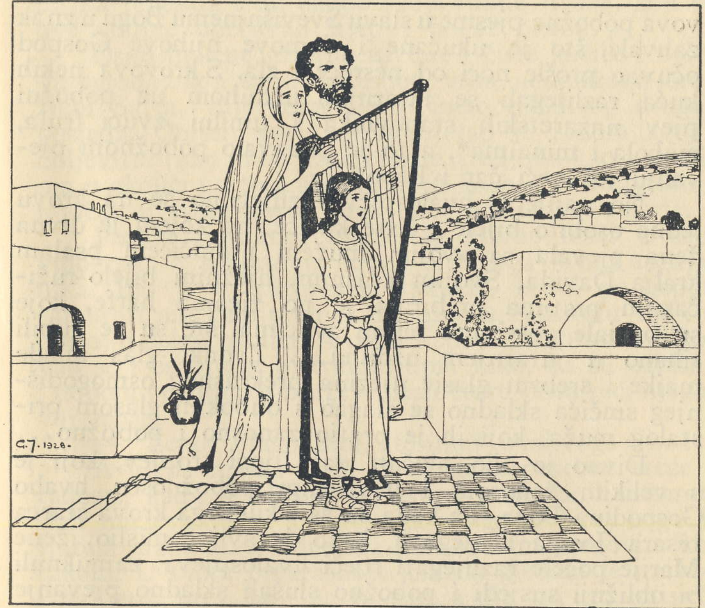
Dva draga groba, u kojima leže zauvijek zakopane moje tolike nade, u kojima počiva velik dio moga života, velik dio moje zasnovane sreće...

U časovima, kada se na dalekom istoku javljaju male zvjezdice, a na zapadu zamiru posljednji sunčani traci, u tim časovima pritište mi dušu težak bol, a srce mi krvari. U tim časovima moja duša traži vas, draga moja djeco. Traži tebe, premili moj sine M i l u t i n e, i tebe, moja zlatna B l a ž e n k o... U tim časovima iskrsavaju pred mojim duševnim očima Vaši dragi likovi i meni se pričinja, kao da vas opet gledam žive i kao da s vama razgovaram.

Ali ti vaši likovi bivaju opet sve bljeđi i bljeđi, oni se udaljuju od mene i odlaze nekamo daleko u silnu beskrajnost, u one otajstvene prostore, u kojima se za ljudsko oko kriju tolike tajne, što ih nije još odgonetnuo ljudski um. Te tajne može odgonetnuti samo čista i kreposna kršćanska duša, riješena teških zemaljskih tjelesnih okova...

Ove legende pisane, u časovima moga bolnog sjećanja i duboke tuge za vama, prikazujem vašoj dragoj i svijetloj uspomeni, koja će živjeti do posljednjeg časa u bolnoj duši i teško izranjenom srcu

vašeg rastuženog oca.

NIKODEMOV JAGANJAC

I.

Daleko tamo na istoku podigla se žarka sunčana kugla i zlatnim sjajem obasjala maleni Nazaret i cijelu njegovu okolicu, koja je naličila divnom bogatom sagu, koji je tkan od najljepšeg cvijeća, a po kom se prelijevalo sunčano zlato u nebeskim duginim bojama.

Stanovnici malenoga mjestanca budili su se iz noćnoga sna. Na ravnim je krovovima bijelih nazaretskih kućica nastao najednom život. Stanovnici nazaretski prospavali su noć na kućnim krovovima, pod sjenicama vinove loze, koju su izveli čak na krov svojih kuća. Lako su oni spavali pod vedrim nebom, kada su noći bile tople, te nije bilo nikakve bojazni, da bi se nahladili. A čim bi se prve sunčane zrake pojavile u svom jutarnjem sjaju, zaorile su s kućnih kro-

vova pobožne pjesme u slavu Svevišnjnemu Bogu u znak zahvale, što je ukućane i domove njihove Gospod očuvao prošle noći od nesreće i zla. S krovova nekih kuća razlijegali se jutarnjim uzduhom uz pobožni pjev nazaretskih stanovnika i umilni zvuci frula, mahola i minaima*, a to je podavalo pobožnom pjevanju još veći čar i ljepotu.

No najljepši hvalospjev razlijegnuo se na krovu jedne osobito bijele i čiste kućice, na kojem je divna žena pjevala sa svojim mužem i sinčićem psalam kralja Davida. Svojim krasnim, nježnim bijelo-ružičastim prstima prebirala je po žicama harfe, koje su brujale posebnim milim zvucima, što su se gubili tihano u jutarnjem uzduhu... Zvonki glas mlade majke i srebrni glasić njezina prekrasnog osmogodišnjeg sinčića skladno se slagao s dubokim glasom pristalog muža, koji ih je pratio zanosno i pobožno...

Divno je bilo slušati taj lijepi tropjev, koji je s velikim zanosom i uzvišenim pobožnošću hvalio Gospodina Boga. Pa kada su se s kućnoga krova starca tesara Josipa i njegove, kako je svijet mislio, žene Marije počele razlijegati riječi hvalospjeva, zamuknuli bi obližnji susjedi i pobožno slušali skladno pjevanje tesarove obitelji, koja je u taj čas pjevala :

»Neka bude ime Gospodnje blagosloveno do vijeka,
Dokle teče sunca, ostaje ime Njegovo.
U Njemu će se blagosloviti sva plemena na zemlji,
Svi će ga narodi veličati !
Blagosloven da je Gospodin Bog Izraelov,
Koji jedini čini čudesa,
I blagosloveno da je ime veličanstva Njegova do vijeka,
I sva će zemlja biti puna slave Njegove. Amen ! Amen !...«

Pa kada je jutarnja molitva i hvalospjev bio dovršen, spustiše se sve troje s kućnoga krova u sobu, u kojoj je bilo ognjište, na koje je mlada majka naložila vatru i pristavila lonac s ovčjim mlijekom, da ga prokuha za zajutrak. Dok se ona bavila oko ognjišta i prigledala, kada će mlijeko zavreti, dotle je njezin muž pošao u malenu komoricu i spremao lopatu i ostalo oruđe, s kojim će poći u svoj maleni vinograd,

* Glazbeni nastroji, na kojima su stari Židovi pratili pjevanje kod službe Božje.

da ga prigleda i da okopa svoje rodne trsove, koji su ove godine obećavali lijep i bogat prirod.

Osim malene, uzorno uredne i čiste kućice i nešto vinograda, koji se dizao ispod vrha nedalekoga brda Nebi Sa'in, nije tesar Josip imao nikakvog drugog posjeda. Obitelj svoju prehranjivao je radom svojih žuljevitih ruku idući nazaretskim žiteljima kao i ostalima u okolici na tesarski posao. A kako je bio savjestan i točan u svom poslu, imao je vazda dosta zarade.

Poslije zajutarka uputio se starac tesar u svoj vinograd, a sobom je poveo i maloga svoga uzgajanika. Bio je to prekrasan dječačić, komu po ljepoti i dobroti nije bilo premca ne samo u Nazaretu već i u cijeloj dalekoj okolici. A osim ljepote i dobrote odlikovao se i osobitom bistrinom uma tako, da su ozbiljni i dobom poodmakli muževi znali često puta reći njegovoj majci :

— Ženo, blago tebi, što imaš ovakvoga sina !..

A lijepa majka sjala je od neke posebne sreće i radosti, kada je slušala iz ustiju prokušanih nazaretskih muževa takve pohvale za svoga sinčića, koga je ljubila nada sve i drhtala nad svakim njegovim korakom. U svom prekrasnom sinčiću gledala je najveći i najljepši ures, koji ne bi zamijenila ni za najveće blago ni za najskuplje dragulje cijeloga svijeta...

Pa kao što uvijek, tako je i ovoga puta u jutro s posebnim miljem gledala za svojim dragim sinčićem, koji je pošao za starcem tesarom. Ispratívši ih obadvoje na kućna vrata ljupko im se smiješila, kada se dječarac nekoliko puta osvrnuo prema majci i malenom bijelom ručicom domahivao joj na pozdrav. O, kako je bio lijep i zlatan njezin dragi sinčić u onoj snježno-bijeloj haljinici, koju mu je ona sama satkala svojim rukama ! Kako se krasno po njoj spuštali kovrčavi uvojci njegove crne bujne kose, koju su jutarnji sunčani traci tako divno cjelivali ! I premda ga je iz dana u dan gledala, svaki mu se dan sve više divila, te bi uvijek i uvijek nalazila na njemu nešto novo i posebno. Iz njezinih poput neba modrih očiju sijevala je posebna ljubav prema dragome sinčiću, a njezine koraljne usne šaptale su neprestano :

— Gospode, veliki moj Bože, čuvaj mi ga na svim njegovim stazama i putovima !... Ti si mi ga dao, Ti mi ga i štiti !...

Pa kada je dječak sa starcem tesarom zamaknuo iza ugla u neku krivudastu uličicu, koja je vodila prema gradskim vratima, bilo joj je najednom nekud bolno i tjeskobno, što ga i dalje ne gleda svojim očima i što u svoju materinsku dušu ne upija njegovu divnu sliku...

Snatreći jošte časak na kućnim vratima i gledajući u duhu sliku miloga djeteta okrene se, zađe u kuću, gdje uzme zemljani krčag i zaputi se na onaj jedini studenac, koji je bio u Nazaretu, da donese vode i da tada počne spremati objed za svoga muža i sinčića.

II.

Sunce se sve više dizalo na obzorje i svojim vrućim tracima pripicalo sve jače i jače, tako da se starac tesar bio prilično uznojio noseći na ramenu oruđe i uspinjući se na brijeg, na kojem je bio njegov vinograd, kao i vinograd ostalih nazaretskih stanovnika.

Što su se više uspinjali na brdo, bivao je vidik sve ljepši i veličajniji. Tek iz njihova vinograda vidjelo se pravo, kako maleni Nazaret zakriljuju sa svih strana zelena brda, koja ga zimi čuvaju od sjevernih vjetrova, dok se on sam stisnuo u uski klanac, kao plaho pilešce pod okrilje kokoške. Gledajući one bijele malene gradske kućice s ravnim krovovima, kako bezazleno proviruju između uzorno obrađenih vrtova, u kojima rastu rodne kajsije, tamnozeleni limuni, naranče i smokve, mali je dječarac pljeskao veselo bijelim ručicama i srećno klicao:

— Gledaj, dobri othranitelju, kako je lijep naš gradić! Oh, kako je lijep među ovim našim zelenim vrtovima!... Uvijek sam tako sretan, kada ga odavle promatram!...

A starac tesar, koji se bio već ponešto umorio uspinjući se na strmovito brdo, zaustavi se na čas, da odahne i da rukavom svoje haljine otare znojno čelo, pa odvrati razdraganom dječaku:

— Da, zaista je lijep naš gradić, a lijepa je i sva njegova okolica... A dijete moje, kako je lijep tek Onaj, koji je sve to stvorio!...

— Otac naš nebeski! — klikne zanosno dječak, a u očima mu zasja neki posebni čar.

Kada su stigli u svoj vinogradić, stao je starac tesar obilaziti od trsa do trsa i svaki prigledao, brižno podizao lišće i vezao one loze, koje je nedavni vjetar otkinuo od kolca i bacio na zemlju. Starac je obavljao taj posao s osobitom pomnjom i ljubavlju i postupao sa svakim trsom tako nježno, kao da su to razumna živa bića. Veselio se od srca, kada je ugledao, kako su mnogi trsovi ponijeli bogat i obilan plod, te je u svojoj plemenitoj duši zahvaljivao Gospodinu, koji mu je onako nagrađivao njegovu muku i napor.

I dok je on tu i tamo vezao lozu i lopatom okapao pojedine trsove i odstranjivao od njih korov, dotle se dječarac sve više uspinjao prema vrhuncu brijega. A kada se uspeo gore na glavicu brda, zarumeniše mu se još jače lijepi djetinjski obrazi, a u očima mu sijevala posebna radost i sreća. Zaista najveća njegova sreća bila je, kada se uspeo na to mjesto i odatle divnim očima obuhvatao sav daleki okoliš... S toga vrhunca gledao je on pod sobom skoro cijelu Galileju. Okrenuvši se prema istoku gledao je u daljini goru Tabor, a iza nje prema zapadu mali Hermon. S juga opet spustila se dolina Esdrelon, koju zaokružiše samarijske gore, a dalje prema zapadu se isticalo brdo Karmel. Prema sjeveru opet rasprostrla se ponajprije dolina Batauf, a daleko tamo izbočila se gora Hermon, koja je kao gorostas časnu svoju glavu prekrila kapom od vječnoga snijega.

Na toj glavici plivala je dječakova duša u sreći i radosti. Ne samo što je s vrhunca toga brda imao dalek — dalek vidokrug i njegovo je poput neba modro oko, koje je bilo isto tako čarobno i lijepo kao i oko njegove drage i dobre majke, paslo i uživalo u ljepoti Božje prirode i njegova zavičaja, nego je on osjećao još jedan veći i uzvišeniji užitak... Stojeći na vrhuncu brda Nebi Sa'in osjećao je u svojoj djetinjskoj duši, da je na toj uzvisini bliži nebu i svom nebeskom Ocu. A pomisao na to, da je on bliži dobrom Bogu, napunjala mu je djetinjsku dušu još većim zanosom, nego kada je dolje u onom uskom klancu, u kom se stisnuo Nazaret, boravio svoje djetinjske dane. U taj čas kao da je njegova anđeoska duša klicala: »Samo u visine! U visine divnih zelenih gora, gdje se može duša čovječja da uzdigne svom snagom k izvoru svega dobra, k izvoru vječne i svete Istine!«

I pod uzvišenim dojmom, da je on sada na toj uzvisini bliži dobrome Bogu, spusti se polagano na koljena i raširivši bijele ručice šaptahu njegove usne hvalospjev, koji je naučio od svoje majke:

»Kako su velika djela tvoja Gospode!
Sve si mudro stvorio;
Puna je zemlja blaga tvojega!...«

Izgovarajući riječi hvalospjeva kralja-pjesnika*, njegove su divne modre oči bile nepomično uprte u tamno modro palestinsko nebo, na kom se žarka sunčana kugla dizala sve više i više...

I tko zna, dokle bi se lijepi Marijin sinak zanosio nadzemaljskim mislima, da ga nije glas starca tesara prekinuo u snatrenju pozivajući ga, da je već blizu šesti sat, to jest doba objeda, i da im se vratiti kući, gdje ih je već čekala brižna majčica...

III.

Rana jesen bila je već na domaku, a po okolišnim nazaretskim vinogradima zorilo je lijepo, debelo grožđe. Stari tesar polazio je sada sve češće u svoj vinograd, gdje je uživao gledajući prekrasno grožđe, koje se žutilo i rudilo na žarkome suncu, da ga je bilo upravo milina gledati.

Jednog poslijepodneva pošla je i Marija sa svojim sinčićem i Josipom u vinograd, da kušaju prvo grožđe, koje je bilo dozrelo. Stari tesar odabrao je nekoliko najljepših zrelih grozdova za njih dvoje i neobično uživao, kako je mali dječak s tekom jeo zlatno-žute bobice i ponajljepše nudio svaki časak svojoj majčici i svomu hranitelju, koji su mu na sve njegove iskrene ponude smiješeći se odgovarali:

— Milo dijete, to je tvoje grožđe, i ti ga samo uživaj!

I dok je tesar obilazio od trsa do trsa i svojoj drugarici s ushitom i presretan pokazivao obilan rod, dotle je mali dječak opet pošao prema glavici brijega, ispod koje se je prostirao njihov vinograd. Ali tek

---

* Kralj-pjesnik bio je židovski kralj David, koji je ispjevao u slavu Božju divne pjesme prozvane »psalmi Davidovi«.

što je prevalio nekih trideset ili četrdeset koračaja, začuje postrance u obližnjem vinogradu neki surovi glas, koji je nešto vikao i grdio.

Mali Marijin sin zastane na časak i posluša tu viku, a u isti trenutak spazi između trsova u susjednom vinogradu čovjeka osrednje veličine, pocrnjelog od žarkog sunca, kako je nešto bijelo uprtio na široka ramena i uz to neprestano psovao i vikao.

Surovu viku toga čovjeka prekidao je istodobno bolni neprestani vapaj:

— Moje janje! Moje drago bijelo janješce! Oh, zašto si ga ubio!? Zašto si ga ubio!?

Ali onaj surovi čovjek samo je bijesno odgovarao:

— Ubio sam ga zato, jer mi je načinilo štetu u vinogradu!...

Dječak priđe nekoliko koračaja bliže k međi, koja je dijelila tesarov vinograd od susjedova i ponovno se zaustavi pod jednom starom kajsijom, koja je bila neobično velika i granata. Odatle ugleda sada dječaka od kojih dvanaest po prilici godina, koji je bio za svoju dob neobično razvijen i snažan. Mali Marijin sin izgledao je prema njemu tako nježan, lijep i bjeloputan kao kakav anđelak.

Onaj čovjek, što je neprestano psovao i vikao na toga dječaka, spuštao se sa svojim teretom nizbrdo, dok je dječak očajno lamao rukama i neprestano jaukao:

— Oh, moje lijepo, bijelo janješce! Što će mi reći moj otac, što moja majka!... — i uz te je riječi bolnim pogledima pratio čovjeka, što je na leđima nosio mrtvog jaganjca, kojemu je bijelo snježno runo bilo mjestimice umrljano od krvi.

Marijin sinčić stajao je kao okamenjen gledajući krvavo janješce i dječaka. Bilo mu je neizmjerno žao lijepe životinjice, koja je mrtva visila s ramena onog surovog i neprijaznog čovjeka. On je tako iskreno ljubio sve životinje, da bi mu uvijek navrle suze na oči, kada bi gledao, kako mnogi nemilosrdni ljudi muče, kine, prebijaju i tuku bijedne životinje, a pogotovu je ljubio janjiće i ptičice. U janjetu gledao je dragu, nježnu i blagu životinjicu, koja bezazleno slijedi i samoga svoga krvnika i koja je vazda tako dobroćudna, da i najteže udarce pastirove smireno podnosi... Pa kada se onaj neprijazni čovjek s mrtvim

janjetom na leđima udaljio, priđe on do rasplakanog dječaka i upita ga plaho ali umiljato:

— Zar je ono bilo tvoje janje ? — i pri tom pokaza desnim kažiprstom za poodmaklim čovjekom.

Očajni dječak opazi tek sada Marijina sinčića i odvrati mu plačnim glasom:

— Moje janje, oh moje janješce!... Onaj strašni, nesmiljeni čovjek mi ga čas prije ubio!...

— A što mu je skrivilo tvoje drago janješce ? — opet će nježno Marijin sinak.

— Ništa, upravo ništa! — odvrati plačući dječak. — Bio sam ga poveo u naš vinograd, da ga usput napasem, a ono se nekako udaljilo od mene u času, dok sam ja podžinjao travu oko naših trsova, i zašlo u tuđi vinograd. I onaj nesmiljeni čovjek reče, da mu je napravilo štetu u njegovu vinogradu i ubio ga... Oh, što će mi reći moj otac, što moja majka!... Bez janjeta ne smijem doći kući! Oh, teško meni, teško meni bijedniku i nesrećniku! — i udari u još jači plač i zapomaganje hvatajući se od očaja objema rukama za glavu i raščupalu crnu gustu kosu.

Očaj dječakov i njegova iskrena i teška bol tako se kosnula mekanog srca lijepog Marijina sina, da su i njemu samome navrle krupne suze na divne oči... Časak je gledao sažalno nepoznatog dječaka, a tada pristupi k njemu i uhvativši ga nježno svojom bijelom ručicom za njegovu jaku pocrnjelu desnicu reče mu blago:

— Pođi sa mnom k mojim roditeljima!...

A zaplakani dječak, komu se ovaj blagi poziv lijepog nježnog dječarca pričinjao, kao da mu govori sam nebeski anđeo, brzo se sabra od svoje boli i mirno se prepusti krasnom dječarcu, koji ga je vodio svojim roditeljima i od časa do časa tako milo i blago gledao, da nije nikada ni u kasnijim danima svoga života zaboravio toga pogleda najljepšeg nazaretskog djeteta...

Kad je starac tesar ugledao zaplakanog dječaka, koga je vodio Marijin sin pred njega i svoju majku, začudi se, ali kada su oba dječaka pristupila bliže, prepozna tesar došljaka i reče:

— Nikodeme, sine Izakov, što ti se dogodilo ? Vidim u tvojim očima suze...

Međutim je Marijin sin ispripovjedio roditeljima, što se malo prije dogodilo u susjednom vinogradu. A završivši svoje pripovijedanje pristupi bliže k starcu tesaru i svojoj majčici i zamoli:

— Ispunite mi jednu prošnju!

— A ta bi bila ? — upita ga majka.

— Da mi dopustite, da svoje maleno janješce, koje je ostalo kod kuće, poklonim ovom rastuženom dječaku! On ne smije kući bez janjeta, jer će se njegov dobri otac i majka gorko rastužiti na njega, a mo-

Kad je Marijin sin izveo svoje prekrasno bijelo janješce . . .

žda ga i kazniti. A on nije kriv, što je izgubio svoje bijelo janje! Ja ću mu pokloniti svoje, samo da se ne razljute na njega njegovi roditelji.

Te riječi duboko ganuše starca tesara i dječakovu majku. U toj nevinoj djetinjskoj prošnji njihova sinčića bila je sadržana tolika samilost i tolika ljubav spram nesrećnog dječaka, da se oni sami nijesu mogli dosta nadiviti tolikoj plemenitosti i ljubavi, koja je živjela u srcu njihova djeteta. I gledajući njegov

moleći pogled, iz kojega je provirivala beskrajna samilost i ljubav spram bližnjega, nijesu mogli nikako odbiti tu plemenitu njegovu želju i prošnju, pa mu oboje odvratiše:

— Bilo ti, sinko, slobodno darovati tvoje janješce!...

A on čuvši roditeljsku privolu veselo poskoči, ponovno uhvati dječaka Nikodema za njegovu desnicu i povukavši ga nizbrdo reče mu:

— Nikodeme, hajdemo! U domu mojih dobrih roditelja čeka te tvoje novo janje!...

Pa kada su stigli dolje u Nazaret, i kada je Marijin sin izveo svoje prekrasno bijelo janješce iz stajice i predao ga garavom dječaku, ovaj ponovno zaplaka, ali sada od sreće i ganuća, što je opet imao janje i što je mogao smireno i bez bojazni poći svojoj kući. Izlazeći na dvorišna vrata tesarove kuće zastane s janjetom i pod dojmom nekoga neopisivoga ganuća i zahvalnosti obuhvati svojim žuljavim jakim rukama divnu glavicu prekrasnog dječaka, poljubi bujnu njegovu kosu te će ganuto:

— Ti si najljepši jaganjac, što sam ga ikada vidio!...

A Marijin sin bio je zadovoljan i veseo, što je usrećio jednu ožalošćenu dušu i što je učinio radost drugomu. Pa kada su blistave zvjezdice u dalekim otajstvenim prostorima zablistale u svom potpunom sjaju naviještajući slavu i svemogućnost Božju, on je s krova roditeljskog doma svojim modrim očima gledao u noćnu tamu, gledao je u svoj tihi uspavani Nazaret i u tajne obrise zavičajnih bregova, otkale su se javljale noćne ptice i šturci iz obližnjih vinograda, dok je duša njegova i misao njegova hrlila tamo u daleke i neizmjerne svemirske prostore, gdje stoluje Onaj, za koga je imao svjedočiti budućim životom i radom kao Njegov poslanik i tako željno iščekivani Mesija...

A presretni Izakov sin Nikodem nije te noći mogao dugo usnuti. Pred njegovim očima stajao je neprestano svijetli lik prekrasnog nazaretskog dječaka, koji je sebi uskratio djetinjsku radost i užitak odrekavši se svoga miloga janjeta i darovao ga njemu. Lik plemenitog Marijina sinčića nije mu silazio s očiju ni onda, kada je usnuo. Onda je bio tako lijep i uzvišen kao Božji anđeo. Te noći gledao ga je među samim prekrasnim bijelim janjićima, koji su se okupili oko njega i svoje blage oči upirali u njega, svoga dobrog pastira, koji je nad njima tako budno bdio... Pa kada se u jutro opet probudio, prvi je šapat Nikodemov bio:

— Da, on je sam najdivniji jaganjac, što ga poznaje ovaj svijet!...

I od toga dana bio je Nikodem najsrećniji onda, kada se mogao približiti malom dječaku i s njime se porazgovoriti i poigrati, jer je on bio sasvim drugačiji nego ostala djeca. Njegove riječi bile su umjesne i tako mudre, kao da ih izgovara kakav ozbiljni rabi (učitelj) u zbornici, a ne dječačić od nekih osam godina.

IV.

Od one večeri, kada je Marijin sinčić darovao svoje janješce Izakovu sinu Nikodemu, prošle su ravno dvadeset i tri pune godine. Za to vrijeme narastao je maleni nazaretski dječačić do trijeznog i ozbiljnog muža, koji je po cijeloj Galileji, Judeji i Samariji počeo propovijedati novu nauku. Narod je jatomice hrlio sa svih strana, da čuje njegove umne riječi i da gleda njegova čudesa, kojima je potvrđivao istinitost svoga poslanstva.

Na svom putovanju po Galileji zaželio je prorok iz Nazareta da se jednoć navrati i u svoj zavičaj, da se i njegovi nekadanji građani uvjere o njegovu božanskom poslanstvu. S Nazaretom vezale su ga tolike drage i mile uspomene iz najnježnijeg djetinjstva, kada je sa svojim roditeljima hodao po uskim nazaretskim uličicama, penjao se sa starcem tesarom na okolišne bregove, a ponajviše na brdo Nebi Sa'in, na kom je bio i njihov vinogradić. Vukla ga je u zavičaj i živa želja, da prigleda dragi roditeljski dom i da vidi onu čistu i urednu bijelu kućicu obavitu zelenom lozom, u kojoj je boravila tihe dane njegova uzvišena i plemenita majka, sada već udova iza tesara Josipa, koji je prije nekoliko godina blago preminuo s ovoga svijeta. Ali on je već u više navrata bio odgodio svoj dolazak u zavičaj. Imao je za to i važnih razloga. Dobro je predviđao, da će kao propovjednik riječi Božje teže uspijevati u svojoj postojbini, nego gdje

drugdje. I kolikogod je vruće čeznuo za dragim svojim zavičajem, ipak se svratio u nj tek onda, kad se razglasilo, kolika je već čudesa učinio u drugim mjestima i krajevima.

Jednog tihog ljetnog predvečerja, kada je prvi suton pao nad nazaretski okoliš, on je nečujno i skoro neopaženo pokucao na vratima roditeljske kućice svojim dugačkim putnim štapom, koji je bio ozgora kukast. Tri kucaja na starim ulaznim vratima bila su znak, da se on svratio svojoj dragoj majci. Ona je odmah prepoznala te kucaje i majčino joj je srce smjesta šapnulo:

— To je On!...

Pa kada je otvorila kućna vratašca, ukaza se u polutami On i pozdravi ju običajnim pozdravom:

— Mir Gospodnji bio s tobom!

A ona mu skromno i pobožno odvrati:

— I s tobom, sine moj! Dobro mi došao u ime Gospodnje!

Prorok nazaretski bio je umoran od daleka puta, a sandale na Njegovim nogama bile su zaprašene. Odloživši u kutu sobice svoj putnički štap odmah je sjeo na drvenu klupu, da se odmori. Nekoliko je časaka sjedio mirno i zamišljeno, a tada se upustio u razgovor sa svojom majkom, koja mu je spremala večeru: bio je prilično ogladnio, jer od jutra nije ništa bio založio. Njihov razgovor kretao se ponajviše o nazaretskim prilikama. Majka mu je pričala, što se sve zbilo u ono nekoliko mjeseci, otkako je On ostavio svoj zavičaj i pošao u Galileju i u druge krajeve da naučava novu nauku. Već je bila skoro ponoć na domaku, kada je legao na počinak na drvenu klupu, na kojoj je cijelu večer prosjedio u razgovoru s majkom. Iako je bio u roditeljskom domu, On nije tražio mekog ležaja, već se zadovoljio i tvrdom drvenom klupom, kao i svuda na svom putovanju.

Kako je sutradan bila subota, dan posvećen Gospodinu, kada su Židovi zalazili u zbornicu, da čuju propovijed svoga mjesnog rabija, koji im je čitao i odlomke iz Svetoga Pisma i tumačio ih prisutnima, pošao je i On u zbornicu, u koju je toliko puta nekoć zalazio s pokojnim svojim othraniteljem Josipom. Ugledavši ga sabrani sugrađani opet u zbornici i jer su već bili čuli za Njegovo uspješno propovijedanje

i čudesa u Kafarnaumu, odmah mu ponudiše, da sjedne na počasno mjesto u sredinu zbornice i da im tumači Sveto Pismo.

Čim je On udovoljio njihovoj želji i sjeo na povišeno mjesto, na kom je bio štionik za čitanje Svetoga Pisma, započe služba Božja... Kao uvijek, tako su i ovom zgodom vruće molili svesilnoga Jehovu,* da im pošalje obećanoga Mesiju. A neuki i jadni nijesu u taj čas ni slutili, da željkovani Izbavitelj sjedi u taj isti čas među njima...

U čežnji za obećanim Mesijom pjevali su psalam kralja Davida:

»Gospodin je izabrao Sion,
Izabrao ga je sebi za stan...
Onamo ću izvesti silu Davidovu,
Postavit ću svjetiljku pomazaniku svojemu,
Neprijatelje ću njegove obući u sramotu,
A na njemu će procvjetati svetost moja...
Opomenut će se i obratit će se ka Gospodinu svi krajevi zemaljski,
I poklonit će se pred njim sva plemena neznabožačka...«

Pa kad su otpjevali psalam, u kom se slavi vječno trajanje prijestolja Davida, ustade sin Marijin, da nauča. Sluga zbornice pruži Mu knjigu proroka Isaije, koju On stavi na štionik i otvori. Sve oči bijahu uprte u Njega, jer je svatko s nekom radoznalošću iščekivao, da čuje Njega, sina nazaretskoga, sina siromašne tesarove udovice Marije, što će On reći. Prvi je put bilo to, da je On za svoga naučavanja ustao, da govori sugrađanima u svojoj postojbini.

I otvorivši svetu knjigu baci pogled svoj na mjesto, gdje Isaija govori upravo o Mesiji i pročita u najvećoj tišini:

— »Duh je Gospodnji na meni, zato me pomaza...«

Kad je taj ulomak pročitao, zatvori knjigu i preda je natrag sluzi, da ju spremi u spremište, gdje su bile pohranjene druge svete knjige, i sjedne u znak, da će o tim riječima govoriti. U času, kada je sin Marijin pročitao mjesto iz knjige Isaijine, prođoše prisutne ledeni srsi od strave, kako se usuđuje siromašni radnik, koji je još prije dvije-tri godine bio samo obični tesar-

* Jehova = Bog.

ski pomoćnik u starca Josipa i koji nije nikada polazio škole, da proroštvo velikoga i svetog čovjeka Isaije primjenjuje na sebe.

No strava među slušateljstvom postade još veća, kada je On rekao s najvećim mirom i dubokim uvjerenjem:

— Ovo, što je zapisao prorok Isaija i što ste sada čuli, to se sve izvršuje evo danas u vašoj sredini...

Više nije trebao reći. U zbornici nasta komešanje, zgražanje i snebivanje. Rabi Josua, koji je bio stalni tumač svetih knjiga proročkih u nazaretskoj zbornici, skoči kao sulud i počne vikati:

— O, jao! O, jao! Tesarski radnik huli na velikoga Jehovu! Jasno tvrdi, da je On pomazanik, o kom je pisao Isaija!

— On se izdaje za Mesiju! — prihvati devedesetogodišnji starješina nazaretski Manasije i uhvati se od strave objema rukama za sijede staračke vlasi, a glavu zabaci na zatiljak i pogled upre u otvor zbornice na stropu, kroz koji je ulazilo u nju svijetlo, što je rasvjetljivalo cijeli prostor.

I ostali su vikali porugljivo, a nekoji i u čudu:

— Nije li ovo sin Josipov? — pokazujući pri tom prstom na sina Marijina.

— Pa otkale njemu ta mudrost?

— Kako bi sin jednog drvodjelje mogao tumačiti svete knjige proročke?

— On je odrastao među nama!

— A sa mnom se u djetinjskim danima i igrao! — javi se jedan iz zbora.

— Hahaha! Tesarski sin da bude Mesija!...

I usred te najveće buke, negodovanja i bezbrojnih neumjesnih prigovora stupi pred uzvišeno mjesto, na kom je mirno sjedio Prorok nazaretski, starac Ruben, koji je bio vrlo ugledan u Nazaretu, i glasom, u kom je drhtao sav njegov gnjev, poviče:

— Ako sebi prisvaja čast Mesije, morao bi je dokazati čudesima!

— Da, da, Ruben govori pravo! — povika cijela zbornica.

A Ruben opet nastavi:

— Vele, da si činio čudesa u Kafarnaumu i po ostaloj Galileji, pa ih učini i ovdje kod svoje kuće.

Onda ćemo ti vjerovati. Što ne vidimo svojim očima, to ne vjerujemo!

Na te riječi Rubenove nasta ponovni muk u zbornici. Svi su željno i uzbuđeno iščekivali, što će On, sin Marijin, odgovoriti na taj starčev izazov. Ali On je bio miran i tih. Svojim poput neba modrim očima, koje su promatrale blago i milo to gnijezdo stršenova, što su se u svojoj zlobi i zavisti digli na Njega, da Ga svladaju i ušutkaju, zaokruži po svoj zbornici i povišenim glasom odgovori:

— Nikakav prorok nije mio u svojoj postojbini!

Pa kada im je sin Marijin još spomenuo slučaj iz vremena proroka Eliseja, kako je očistio zapovjednika sirske vojske Nanana od gube, jer je povjerovao u proroka, da može u ime Gospodnje činiti čudesa, dok među Židovima nije nikoga očistio, jer nijesu vjerovali, da bi on to mogao učiniti, nastade graja još veća.

— On nas ljuto vrijeđa! — urlahu najbliži.

— Veli nam, da smo gori od gubavca Nanana! — opet će drugi, a treći su neprestano ponavljali:

— Da može, činio bi čudesa! Sve je laž, šta se o Njemu govori! On vara narod! U smrt s njime!

— U smrt! U smrt! — zagrmi jednoglasno cijela zbornica i svi prisutni navališe prema štioniku, za kojim je sjedio nazaretski Prorok, zgrabiše Ga, svukoše sa stolice i počeše surovo gurati prema vratima... Bilo je to divljačko klupko razbješnjelih strasti, nad kojima je zavladala krajnja surovost i zavist. I služba Božja pretvorila se u gungulu, psovke i divljaštvo...

U tom svom bjesnilu, kojim je upravljala silna zavist i povrijeđena taština, da oni, izabrana djeca Abrahamova, nijesu vrijedni, da tesarev sin čini ispred njih čudesa, i da ih po njihovu mnijenju tako drsko vrijeđa, nijesu bili samo zadovoljni time, da Ga izguraju iz zbornice, već su tražili i Njegovu glavu. A kada su bili vani na ulici pred zbornicom, tek tada počeše mahnito vikati:

— U smrt s njime!...

— Povedite Ga na pećinu, da Ga odanle strmoglavimo, da ne vara Izrael!...

V.

I sav se Nazaret digao, da uništi Onoga, koji je tolike godine proživio među njima i čijoj su se dobroti, blagosti, plemenštini i ljepoti dosele toliko divili. Pa sada, kada je nakon svojih uspjeha po ostalim krajevima došao konačno i među njih, da i njima otvori oči te da i njih, koji su Ga imali tolike godine u svojoj sredini, privede istini, sada se upravo oni prvi digoše na Njega, da Ga sataru. Zavist je i taština toliko zavladala u njihovim srcima, da su u svom neobuzdanom bjesnilu odmah prihvatili prijedlog najgorih vikača, da treba vlastitog sina i sugrađana strmoglaviti s pećine.

I tjerali su Ga od zbornice prema gradskim vratima, kojima se izlazilo u brda. Onim istim vratima, kojima je On u svojim mladenačkim danima toliko puta prošao sa starim tesarom u njihov vinograd, otkale se divio svomu zavičaju i otkale je Njegovo djetinje oko obuhvatalo cio daleki kraj, koji je On toliko ljubio. Tuda su Ga vodili i sada kao za porugu, da Ga sa strme pećine sunovrate i da tako iskale na Njemu svoj podli i ogavni bijes. Začudo, usred toga divljačkoga bijesa i gnjeva, koji je iz njih stvorio nerazumne životinje, On je stupao tako mirno i dostojanstveno, kao da Ga vode na kakvu slavu ili kao da Ga slijede, da čuju gore na brdu Njegove umne i proročanske riječi...

Ali u času, kada se to klupko podivljale nazaretske svjetine najjače guralo i natiskivalo oko sina Marijina i počelo se uspinjati na brežuljak, što leži na putu u Kafarnaum, dolazio im je ususret čovjek ogroman i silne snage. Čim ga glavni vikači ugledaše, počeše mu dovikivati i dozivati ga:

— Ovamo, Nikodeme! Brže ovamo!

— On neka Ga gurne niz strminu! Njemu se ne će moći oprijeti! — prihvatiše drugi.

Pa kada je stigla ljudeskara do njih, odmah ga zaokružiše vođe povorke i počeše veselo vikati:

— Bit će posla za tebe. Danas je osvanuo tvoj čas, da se proslaviš! Vodimo ti našega Proroka, da Mu dadeš popudbinu!...

Nikodem, komu je bilo sve to tako zagonetno, nije se u prvi čas mogao snaći, pa upita začuđeno:

— Šta ima to da znači? Što se to zbilo?

No tek što su mu najbliži razjasnili, što se malo prije zbilo dolje u zbornici i kako vode sina Marijina, da Ga strmoglave i kazne za njegove pogrde i uvrede, Nikodem uzmakne zaprepašteno za nekoliko koračaja. Teško je i isprekidano disao. Lice mu se izobličilo od neke posebne srdžbe, a na visokom i širokom čelu pojavili se duboki nabori. Najednom se zguri kao divlja krvoločna zvijer, kada se sprema da iz zasjede zaskoči na svoju žrtvu. Iz njegovih velikih crnih očiju stala je sijevati silna vatra. Svi prisutni protrnuše od straha, jer takvoga ga još nikada dosele nijesu vidjeli. Izgledao je u taj čas kao divlja pobješnjela zvijer. Mnogi strašljiviji bojažljivo se tiskali jedan uz drugoga. Svi su očekivali nešto strašno. Kada se orijaški Nikodem baci na sina Marijina, smrvit će Ga svojim jakim rukama, jer u njega je bila lavlja snaga tako, da se nitko ne samo u Nazaretu nego i u cijeloj okolici nije usudio u njega dirati, da ne izazove njegovu srdžbu.

I nekoliko trenutaka vladala je grobna tišina, a sve su oči bile neprestano uprte u orijaškog Nikodema. A tada se on najednom ispravi i glasom, koji je bio više sličan rikanju divljeg bivola nego čovječjem, upita:

— Nazarećani, jeste li vi pomahnitali? Zar vam je Gospodin Bog otaca naših u ovaj sveti sabat* oduzeo zdravi razum? Zar ovoga ovdje da strmoglavite niz pećinu? Ovoga, koji je došao među nas, da nam pokaže put k istini i pravom životu? Njega, koji je tolike godine živio među nama, koji nam je bio tako mio i drag, zar na Njega da dignete svoje ruke? I od mene tražite, da Ga ja svojim rukama gurnem u ponor? Od mene, kome je još kao maleno dijete učinio veliko dobročinstvo, kojega ne ću nikada zaboraviti! U mojoj duši živi vazda Njegov svijetli lik i živjet će do moga smrtnog časa. Nazarećani, tko se još usudi ma i prstom dirnuti u Njega, smrvit ću ga u prah! Ovamo bliže, da vas vidim, koji će prvi u Njega dirnuti!...

Na te se riječi stavio ponovno u borbeni stav, i činilo se na čas, kao da će zaista navaliti na cijelu povorku.

---

* Sabat = subota.

No u taj čas stupi sin Marijin sasvim blizu Nikodemu i reče mu blagim glasom:

— Nikodeme, smiri srdžbu svoju, jer bi te gnjev mogao lako upropastiti!

I Nikodem, koji bi svojom orijaškom snagom lako bio natjerao u bijeg i divlji strah svu onu kukavnu povorku iz Nazareta, pod dojmom tih riječi odmah se smiri, a blaženi izražaj prosu se licem, koje je bilo opaljeno od sunca i vjetra. I on, orijaš tijelom, padne poput djeteta na koljena pred sinom Marijinim i ispruživši ruke prema Proroku zavapi:

— Krvnici nazaretski, gledajte! Ovo vam je jaganjac svijeta! On je prorok, veći od Isaije, Danijela, Eliseja, Ilije i Jeremije! On je poslanik Gospodina Boga otaca naših! U Njem je jedinome istina i život!...

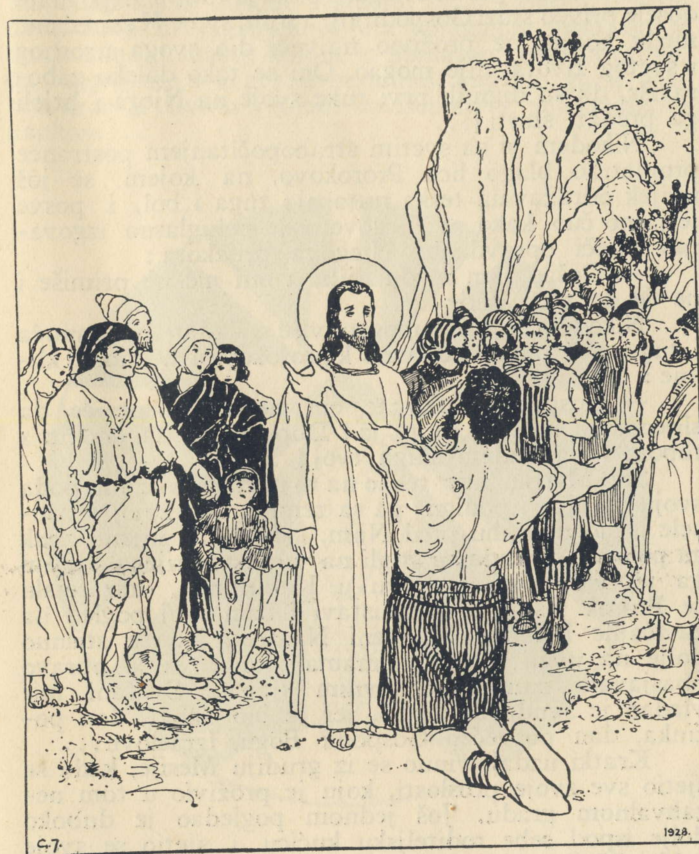
Riječi priprostoga Nikodema učiniše težak i mučan dojam na sve prisutne. I nitko od njih, koji su još čas prije tražili glavu sina Marijina, nitko da bi više i pisnuo nakon Nikodemovih izjava. Pognuše turobno i uplašeno glave svoje, a pogled im je buljio u kameno tlo...

A On, dijete nazaretsko, stajao je mirno u sredini njihovoj i iščekivao, tko će prvi staviti na Njega ruku svoju, da Ga preda u smrt. U onom grobnom muku, koji je bio prekidan samo tjeskobnim pritajenim disanjem prisutnih, stajao je On u svem svojem dostojanstvu. Zaista u taj čas bio je On velik, moćan i dostojanstven, bio je pravi poslanik Božji.

A tada pristupi sasvim blizu Nikodemu, koji je još uvijek klečao, položi svoju bijelu desnicu na njegovu oveliku glavu i učini nad njom neki posebni znak. Bio je to uzvišeni znak križa, koji je On vazda činio, kada je u ime Gospodnje tvorio čudesa. A usne Njegove šaptale su tihe, tajanstvene riječi... Prorok iz Nazareta blagoslivljao je u taj čas prijatelja iz davnih djetinjskih dana i molio se za njegovu sreću i mir srca njegova.

A dok je prorok iz Nazareta sazivao svojom toplom molitvom sreću i mir Gospodnji povrh glave svoga djetinjskog druga, krug je Nazarećana bivao sve manji i manji. Neprijatelji Njegovi udaljivahu se potišteni i zastiđeni. Ostalo ih tek nekoliko, da vide, što će dalje biti...

Tada sin Marijin podigne svoju lijepu glavu, zabaci na zatiljak dugu bujnu kosu, koja mu se naprijed spustila, dok je blagoslivljao Nikodema, i baci još jednom pogled na grad Nazaret. U tom Njegovu

Padne na koljena pred sinom Marijinim...

pogledu bilo je nešto tako bolno i tugaljivo, da su Nikodemu navrle dvije krupne suze na njegove velike oči... Priprosti taj čovjek shvatio je svu tugu i bol,

koja se pojavila u duši njegova uzvišenog i velikog dobročinitelja iz davnih njihovih djetinjskih dana. Shvatio je, da se plemenitog srca Marijina sina preteško dojmio ovaj surovi i divljački ispad Nazarećana u zbornici protiv Njega. Tolike je tuđe i nepoznate dosele priveo stazi Gospodnjoj, a njih, svoje Nazarećane, među kojima je proživio najveći dio svoga uzornog i svetog života, nije mogao. Oni se tako daleko zaboraviše, da su dignuli prvi ruke svoje na Njega i htjeli ga predati smrti!...

Nikodem je sa svetim strahopočitanjem postrance promatrao blago lice Prorokovo, na kojem se još uvijek odražavala teška nutarnja tuga i bol, i posve je jasno čuo, kako su Njegove usne poluglasno izgovarale riječi opravdanog Njegova prijekora:

— Došao sam među njih, a oni me ne primiše i ne će da me slijede!...

Nikodem se nije mogao više svladati od ganuća i tuge, već padne ponovno k prorokovim nogama i klikne:

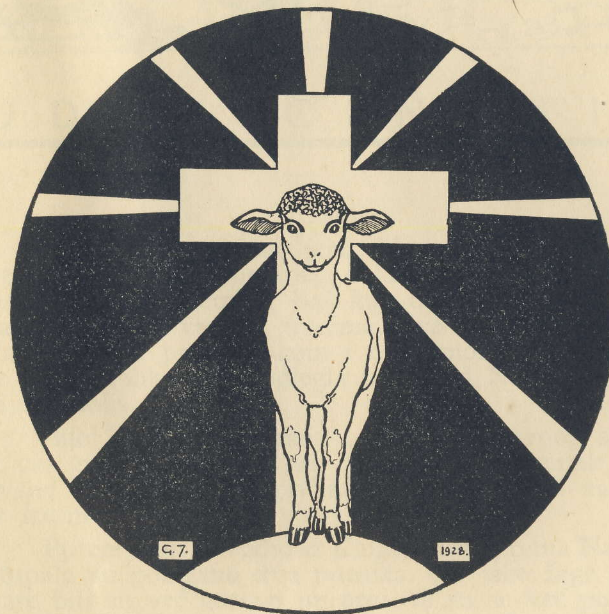
— Gospodine, ako te oni nesrećnici ne će da slijede, ali slijedit ću te ja! Dopusti mi da pođem s tobom i da budem sluga tvoj!...

Sin Marijin nije rekao na to ni riječi, već mu poda svoju desnicu i podigne ga sa zemlje, na kojoj je dosele ležao u prahu pred Njim, i dade mu nijemi znak za polazak. A kada su stigli na vrhunac brijega, što im ga je bilo proći na putu u Kafarnaum, nazaretski se Prorok još jednom zaustavi i baci svoj pogled na zavičajne bregove i maleni Nazaret, što se stisnuo dolje na uvali među pećinama. Sunce ga je upravo obasjavalo punim podnevnim sjajem. Svečani mir vladao je svuda unaokolo, jer je bio Sabat, dan počinka, dan posvećen Gospodu Bogu Izraelovu...

Kratki uzdah vinuo se iz grudiju Mesije, kada se sjetio sve svoje prošlosti, koju je proživio u tom nezahvalnom gradu. Još jednom pogledao je duboko dolje ispod sebe roditeljsku kućicu i sjetio se svoje velike Majke, koja sada negdje roni teške suze, kada je čula, što se prije nekoliko sati zbilo u zbornici...

Bio je to Njegov zadnji tihi i nijemi pozdrav roditeljskom domu, ali i nezahvalnom Nazaretu, u koji se nije nikada više vratio J a g a n j a c s v i j e t a!...

Nikodem je ostao vjeran svome obećanju, što ga je dao sinu Marijinu, kada je ovaj posljednji svoj pogled bacio na svoj nezahvalni zavičaj. Kroz cio svoj život slijedio je božanskoga Krista iz Nazareta i bio mu odan svom dušom i srcem, pa i u onom teškom času, kada su Jaganjca svijeta polagali u grob, on je donio silne pomasti, kojom je namazao tijelo Njegovo, da rasprostire i u grobu miomiris, kao što ga je rasprostirao u životu svojom uzvišenom i spasonosnom naukom...

UDOVIČIN SIN

I.

Ljeto je u punome jeku. Na nebeskome obzorju nema nigdje ni najmanjeg oblačka. Sunce je nemilo palilo užarenu zemlju, baš kao da je htjelo da sve sažeže svojim vrućim tracima. Sve je tražilo hlada, da se sklone pred velikom i nesnosnom žegom, koja je već nekoliko dana polegla nad grad Naim i njegov cijeli okoliš.

Bilo je između osmog i devetog dnevnog sata*, a cio grad Naim, koji se prislonio na obronak gore zvane Mali Hermon, pričinjao se toga dana kao da je izumro.

Putem, koji je vodio iz Kafarnauma prema Naimu, stupala su polagano dva putnika. Od jake žege i zapare bili su već gotovo umorni, te su se već počešće ogledavali, gdje bi našli zgodnije mjesto, da se u hladu odmore. Jedan od njih bio je čovjek od nekih tridesetak godina, povisok, vitak, pune crne brade, koja je tako lijepo pristajala njegovu dugoljastom finom licu, što je bilo u taj mah zažareno od ljetnoga sunca. Osobiti čar podavale su mu njegove divne, modre oči,

---

* T. j. između 2 i 3 sata poslije podne. Stari Židovi brojili su dan od 6 sati ujutro do 6 sati u večer.

iz kojih je prosijevala osobita tajanstvena milota i blagost, koja je svakoga osvajala, tko bi samo malo dulje s tim lijepim putnikom razgovarao ili boravio u Njegovoj blizini. Premda je već bio umoran od napornog puta i ljetne žege, ipak je stupao odmjereno, a iz svake je Njegove kretnje izbijalo posebno dostojanstvo. Suputnik Njegov bio je za nekoliko godina stariji od Njega i rastom niži. Po vanjštini i kretnjama bio je više priprost čovjek. Jedan i drugi držali su u desnici duge, na gornjem kraju savijene štapove, na koje su se od časa do časa oslanjali, osobito kada bi malko popostali i živahnije razgovarali.

Doskora stigli su na ovom putovanju do malene sjenice, koju su okolišni pastiri podigli iz granja, da se imadu kuda skloniti pred sunčanom žegom ili opet onda, ako navali nagla ljetna kiša.

Onaj niži putnik prvi opazi pastirsku sjenicu, pa će svome mlađemu prijatelju:

— Gospodine, da se ovdje na čas sklonemo? — i pri tom ispruži svoj dugi putnički štap prema sjenici, kojoj je lišće bilo od žege već dobrano uvenulo, pa je na svaki dodir bilo rukama, bilo opet na povjetarcu zašuštilo.

— Mateju, — odvrati mlađi blago, — možemo da se odmorimo. Vidim na tebi, da si znatno umoran i da ne bi bez odmora mogao do Naima.

— Da, gospodine, vrlo sam umoran, a uz to me muči i glad. Rano smo u jutro jeli, pa tijelo traži svoje.

— Glede jela moraš da se strpiš, dok ne stignemo u gradić. Tamo ćemo već nešto dobiti, da jedemo, i tako ćeš utažiti glad.

Pa kada su sjeli na poveliki kamen, što su ga pastiri odnekale dovaljali pod svoju sjenicu, da mogu na njemu prosjediti dokono vrijeme, bilo im je nekud obojici lakše. Sjedeći na kamenu u hladu osjećali su, kako im trnci prolaze žilama od napornog hodanja, dok im je oko vrata i ispod dugih rukava njihove vunene haljine, koja je sama po sebi za ljeto bila preteška, probijala vrućina. Nekoliko časova sjedjeli su šuteći. Mlađi putnik, koga je stariji nazivao Gospodinom, oslonio je svoju lijepu glavu na desnicu, u kojoj je držao svoj putnički štap, i zagledao se u ravnicu, koja se pred njim prostirala u punom sjaju žarkoga ljetnog sunca. Zagledao se u ravna polja, po kojima

se poput zlata žutili teški pšenični klasovi, što su se pod teretom zrelog ploda sagnuli prema zemlji. Na mjestima se između toga zlatnog žutog mora rudio mak turčinac i nježni modri različak, koji su tom žutom nepreglednom sagu podavali osobito lijep izgled. U blagim poput neba modrim očima mlađeg putnika odsijevalo je neko posebno zadovoljstvo i udivljenje, kada je promatrao svu tu krasotu Božje prirode. U njegovoj duši javljala se misao na veličanstvo Onoga, koji je tu prirodu ovako divno stvorio, koji ju je protkao svim tim čarima, kakve nije kadar da izdjela niti najveći umjetnik ovoga svijeta. A ljepotu daleke ravnice upotpunjavala je u pozadini gora Mali Hermon te tamo u daljini gora Tabor. Tamo daleko u modru daljinu sezalo je lijepo pronicavo oko mlađeg putnika, koga je stariji njegov drug promatrao sa svetim zanosom... Slutio je, da se u glavi njegova prijatelja rađaju velike misli kao i uvijek dosele. I što Ga je dulje i više postrance promatrao, to se u njegovoj duši javljalo veće i uzvišenije poštivanje prema Njemu, koga su nazivali poslanikom Božjim i prorokom. A on je i više znao o Njemu nego ostali ljudi. On je kao Njegov učenik dobro znao, da je On veći od ijednoga proroka, što su ih spominjale svete knjige proročke...

Tada se najednom mlađi putnik prene iz svojih misli, podigne glavu i okrenuvši se prema suputniku, koga je nazivao Matejem, reče:

— Vrlo sam žedan!

— I ja, Gospodine! — prihvati stariji putnik. — Već sam se prije usput ogledavao, nema li gdje koji studenac, da zagrabimo vode, ali nažalost nigdje ga ne spazih.

— Morao bi ipak biti negdje u blizini, — opet će mlađi. — Čim je pastirska kolibica ili sjenica tu, mora da nije daleko ni studenac, iz kojega napajaju pastiri svoja stada.

I dok su oni bili tako u riječi, začuju odjednom iza sebe iza obližnjeg grmlja veselu popijevku, koja je dolazila sve bliže i bliže. Stariji suputnik, zvan Matej, ustade brzo s kamena, na kom je dosele sjedio, i upre pogled prema onoj strani, s koje se čuo zvonki glas mladog svježeg grla... Doskora pojavi se u blizini sjenice mladić od kojih petnaest godina, koji

se osupnu opazivši nepoznate putnike i prestade pjevati. Isprva je krzmao ne znajući, bi li pošao naprijed ili bi se odmah vratio, otkale je došao... Stariji stranac opazivši njegovu zabunu dade mu rukom znak, da uđe pod sjenicu, i reče mu prijazno :

— Mladiću, pristupi ovamo! Dobro si nam došao!

Pa kada je mladić smjerno stupio u hladovinu sjenice i s nekom radoznalošću promatrao strance, koji su se odmarali, reče mu stariji :

— Sinko, ima li tu u blizini kakav studenac s pitkom vodom ? Vrućina je nesnosna, a mi smo obojica tako žedni.

— O ima, ima ! — odvrati mladić sav radostan, što može putnicima učiniti neku uslugu. — Ni dvije stotine koraka odavle u polju je studenac s dobrom zdravom vodom. I mnogi naši iz Naima, premda imaju i u gradu studenaca, radije idu ovamo po vodu za piće... Strpite se malo, i ja ću vam za čas-dva donijeti vode, da se njome okrijepite i ugasite žeđu.

Rekavši to odskakuta poput hitre vjeverice uskim puteljkom između žitnoga klasja, a kada se opet pojavio pod sjenicom, držao je u ruci poveći zemljani krčag s hladnom vodom i ponudi ga starijemu putniku. No ovaj ne htjede prvi da pije, već ga s posebnim poštivanjem pruži mlađem putniku i reče :

— Gospodine, ugasi žeđu svoju !

Na te riječi prihvati mlađi putnik krčag, blagoslovi ga i prinese k svojim koralnim usnicama. Nekoliko gutljaja hladne vode osvježiše Njegovo suho grlo Tada pruži krčag svomu suputniku i pristupivši mladiću reče :

— Gospodin neka ti naplati tvoju uslugu ! Ti si vrijedan mladić !

Ta pohvala stranog putnika vrlo je obradovala mladića i on upita :

— A nijeste li vi i gladni ? Jamačno putujete već dulje vremena ? Vidim na vama, da ste umorni. A i na vašim sandalama leži debela prašina, koja dokazuje, da ste mnogo putovali.

— Pogodio si mladiću, — javi se stariji putnik, koji je baš bio s ustiju odmaknuo krčag s vodom. — Uz žeđu muči me i glad.

— Onda hajdemo u Naim ! — mladić će obojici. — Moja majka će se osobito veseliti, ako može nahraniti čestite putnike. Ona je već tolikima dala i jela i pića, jer se drži one, da treba gladna nahraniti, a žedna napojiti...

— Tvoja dobra majka čini na taj način djelo milosrđa, — primijeti mlađi putnik. — A tko čini takva djela, taj ugađa Gospodinu.

Putnici ne odbiše iskreni i prostodušni poziv mladićev, već pođoše zajedno s njime u Naim, kamo su stigli za neko pola sata. Iz razgovora putem saznali su od mladića, da mu je majka udovica već četvrtu godinu, i da se za njih dvoje brine njegov ujak, koji je imućniji posjednik u Naimu.

II.

Kad su stigli u gradić, mladić ih odvede u svoj roditeljski dom. Premda ih mladićeva majka dosele nije nikada vidjela, primi ih iskreno i srdačno i čuvši od sina svoga, da su putnici umorni i gladni, iznese odmah pred njih bijela pšenična hljeba, ovčjega sira i mlijeka i zamoli ih, da blaguju u ime Gospodnje.

Dok su oba putnika jela, mladić je stajao postrance i promatrao ih. Osobito mu je oko zapelo nad mlađim putnikom, čijoj se ljepoti mirnoći i dostojanstvu divio. Već davno nije vidio tako mila čovjeka, kao što je bio ovaj neznani putnik. U njegovoj mladenačkoj duši javljao se neki posebni mili osjećaj za toga stranca, koji je tako mirno i dostojanstveno blagovao. Osobito je u strančevim divnim i dubokim očima počivalo nešto posebno i tajanstveno. I kadgod bi stranac svrnuo pogled na njega, pričinjalo se mladiću, kao da ga neka tajanstvena sila privlači k Njemu. Njegov pogled bio je dubok, a kad je mladića pogledao, pričinjalo mu se, kao da stranac čita najskrovitiju njegovu unutrašnjost.

Kada su putnici založili i dobrano se odmorili, ustadoše, da se praštaju. Izlazeći na kućna vrata, na koja ih je ispratio udovičin sin, mlađi putnik stane, pogladi svojom bijelom rukom kestenjavu mladićevu kovrčavu kosu i reče mu :

— Mladiću, blago tebi, koji si čista srca, jer ćeš Boga vidjeti !

A tada će prema svome suputniku :

— Mateju, ovaj učini danas dobro djelo, ali ne zato, da ga ljudi vide, već zato, da ugodi Gospodinu, od koga će i primiti plaću za djela svoja... Zaista ti velim, ovaj je savršen u ljubavi prema bližnjemu.

Posljednjih riječi nije udovičin sin pravo shvatio, ali mu je njegova nutrinja šaptala, da je učinio dobro djelo, kada ga evo i onaj tajanstveni putnik pohvalio. Taj čas osjetio je mladić neki posebni čar i sreću, a cijelim mu tijelom prošli trnci, kada je osjetio na svojoj glavi ruku neznanoga čovjeka. I da dade izražaja toj svojoj nutarnjoj radosti i sreći, pristupi k starom stoljetnom trsu, koji je rastao pred njegovom roditeljskom kućom i svojom se lozom ovijao i penjao sve do kućnog krova, otkine dva ponajljepša grozda, koji su baš bili prvi dozorili, i pruži ih mlađemu putniku.

— Gospodine, — reče, — ne znam, tko si, ali mi moje srce veli, da nijesi običan čovjek, već nešto veće i uzvišenije. Iz tvojih riječi proviruje ljubav i velika dobrota. Primi prve grozdove i osladi njima usta svoja. Otkako je umro moj dobri otac, vežem, gnojim i redim ja svake godine svojom rukom ovaj stari čokot, koji je zasadio još otac moga oca. To je plod moga rada i nastojanja, pa sam u ovaj čas presretan, da baš tebi mogu pružiti prve zrele grozdove moga ovogodišnjeg rada...

Iskrene mladićeve riječi duboko dirnuše mlađeg neznanog putnika, te primi grozdove s onom istom ljubavlju, s kojom mu ih je udovičin sin pružio, pa mu milo odvrati:

— I kada dođe tvoj čas, tada ćeš znati, tko sam! Gospodin neka bude dotle s tobom i neka upravlja puteve tvoje! Zaista ti velim, i ti ćeš biti jedan od onih, koji će me slijediti...

Oba putnika krenuše prema brdu Mali Hermon i stadoše se uspinjati na nj. Udovičin je sin stajao neprestano na kućnim vratima i gledao za obojicom. U svojoj čistoj i priprostoj duši naslućivao je, da se malo prije zbilo nešto veliko, samo sebi nije još bio potpuno svijestan veličine toga časa. Oči njegove pratile su tajanstvenog putnika, sve dok se nije izgubio među šumskim drvećem u gori, a tada se uspeo na krov svoje kuće i mučio se, da odgonetne i protumači sebi strančeve tajanstvene riječi: „I kada dođe tvoj čas, tada ćeš znati, tko sam!...«

III.

Četrnaest punih mjeseci prošlo je od toga dana. Za sve to vrijeme udovičin je sin neprestano razmišljao o tajanstvenim oproštajnim riječima mlađega putnika, kojega nije poslije više vidio. Tek onda, kada se pronio po svim krajevima glas, da je u Izraelu ustao novi prorok, koji čini čudesa i izdaje se za Mesiju,

Otkine dva ponajljepša grozda, i pruži ih mlađemu putniku . . .

počeo je naslućivati, da nije možda onaj tajanstveni putnik, što je onoga popodneva bio u njegovoj roditeljskoj kući, bio taj isti prorok, o kojemu se toliko govori i pripovijeda u narodu. Pa kada su građani iz Naima i neki znanci iz obližnjih mjesta, koji su već vidjeli i slušali proroka iz Nazareta, stali da mu ga opisuju,

mladić je bio sve više uvjeren, da to onda nije nitko drugi bio, već upravo Isus Nazarećanin. I tek sada je pravo shvaćao svu veličinu onoga dana, kada se poslanik Božji bio svratio u njegov roditeljski dom. Njegova mlada duša stala je odsele sve više čeznuti za ponovnim susretajem s tim neznanim putnikom, koji je o njemu izrekao nekoliko lijepih pohvala i koji mu je rekao još uvijek nerazjašnjene riječi: »I kada dođe tvoj čas, tada ćeš znati, tko sam! Zaista ti velim, i ti ćeš biti jedan od onih, koji će me slijediti!«

I koliko god je iz dana u dan žudio i iščekivao, hoće li se opet tajanstveni putnik svratiti u Naim i pohoditi njegov roditeljski dom, morao se nažalost uvjeriti, da taj čas još nije nastupio. Pa kako da Ga onda slijedi, kada nikada ne dolazi u njegov gradić? Gdje da Ga nađe, kuda da pođe za Njim, kada nije imao stalnog boravišta, već je putovao po svim stranama, te je danas bio ovdje, a sutra ondje?

To uzaludno iščekivanje, da se veliki prorok opet svrati u Naim, tjeralo ga je skoro već u očaj. Zato jednoga jutra reče svojoj majci:

— Majko, ja uzalud čekam i čekam, a Njega nema još uvijek u naš gradić. Bit će da je zaboravio na Naim. Ne mogu više da izdržim, ja Ga moram potražiti, da se ispune Njegove riječi, što mi ih je rekao. Ja sam već ove noći čvrsto odlučio, da Ga potražim i da Ga slijedim, jer Njegov dobrostivi blagi pogled neprestano je uprt u mene. Ja Ga gledam i u snu i na javi. On me privlači tolikom snagom k sebi, da ne mogu dulje ovako izdržati.

No brižna mladićeva majka nije bila sporazumna s nakanom svoga sina. Istina, ona nije branila svome sinu, da slijedi glasovitog proroka, o kom je govorio cio Izrael čudnovate stvari, već je u prevelikoj svojoj materinskoj ljubavi bila u bojazni, da se njezinomu jedincu, koji joj je bio sva nada i jedino ufanje u njezinim udovičkim danima, ne dogodi kakva nezgoda na putu. Tko zna, gdje se u to doba nalazio nazaretski prorok, za kojim je toliko čeznuo njezin sin, pa da joj on luta ovamo i onamo ne poznavajući pravo ni puteva ni staza! Napokon da li je taj razglašeni prorok iz Nazareta zaista onaj isti neznani putnik, koji se prije godinu dana svratio u njezinu kuću? Sva u brizi i neizvjesnosti stala je moliti i nagovarati sina, da još

za koje vrijeme odgodi svoj naumljeni odlazak. No kako čovjek snuje, a Bog tek određuje, tako se desilo jednoga jesenskog dana, da je udovičin jedinac iznenada teško obolio i za pet dana podlegao bolesti. U kući nesrećne udovice nastade vrisak, jauk i očajanje. Njezin je dragi, dobri jedinac, koji je bio sva njezina nada i sreća, eto umro i ostavio nju jadnu, bijednu i satrvenu samu na ovome svijetu. Sletili se susjedi, znanci i rođaci, da je utješe u njezinoj preteškoj tuzi, ali sve uzalud. Duboke i strahovite boli, koje su joj zadane prenaglom smrću njezina dragog djeteta, nije mogao nitko da ublaži. Njezino materinsko srce bilo je i previše teško ranjeno, a da bi moglo tako lako i brzo pregorjeti i mirno snositi taj grozni udarac. U njezinu domu nastala je užasna praznina, koju je to teže osjećala, što je bila udovica, sirota, prepuštena na milost i nemilost svijetu, koji nema razumijevanja za njezinu tešku nesreću...

IV.

Bilo je isto onakvo lijepo predvečerje kao onoga dana, kada su neznani putnici ostavili dom udovice iz Naima i uspinjali se na brdo Mali Hermon i kada je ono njezin dragi sin, koji sada leži leden i ukočen na odru, onako čeznutljivo gledao za onim mlađim putnikom, koji je u ruci nosio njegove grozdove, što mu ih je on dao za popudbinu.

Sunce se naginjalo k zapadu i svojim posljednjim tracima cjelivalo Mali Hermon i vrhove stoljetnih stabala smokava, naranči, limunova i kajsija i zlatilo ravne krovove naimskih kuća, iz kojih su se tu i tamo dizali u vis tanki stupovi bijelog i modrikastog dima, koji se pomalo gubio u zračnim visinama. Ptice pjevice spremale se na počinak u svoja gnijezda, samo visoko, visoko gore kružio je jastrijeb i svojim bistrim okom vrebao, ne bi li ugledao gdje dolje kakav zgodan plijen, da se strelovito surva na nj i da se zasladi prije, nego li pođe na noćni počinak. Na istočnom obzorju lebdjele su u dalekim visinama malene gomile bjeličastih oblačića, zvanih »ovčice«, kojima su rubovi bili zaobljeni zlatom i rumenilom sunca na smiraju.

Od kuće udovičine kretala je žalobna povorka. Nosili su i pratili na vječno pokojište njezinoga dra-

gog sina. U starih Židova bio je običaj, da su mrtvaca sahranjivali isti dan pod večer, kada je umro. Kako je udovičin jedinac umro rano ujutro, prema starom je običaju imao biti pokopan istog dana prije sunčanoga zapada. Sve, što je poštivalo i cijenilo sirotu majku, pohrlilo je, da joj isprati jedinca na grobnu njivu izvan grada, gdje su ukapali mrtve.

Po tadanjem su običaju na čelu sprovoda stupali svirači svirajući žalobno na frulama, a iza njih narijekalice slaveći plačnim glasom vrline i dobrote pokojnog udovičinog sina i naričući nad jadnom majkom, koja je sebi od prevelike tuge i bola čupala kose i potresnim glasom vikala:

— O jao meni! — O jao bijednoj majci!... Dijete moje, sine moj dragi, zašto me tako brzo ostavi!? — O, zašto, zašto?!...

Sva satrvena i očajna stupala je pred samim lijesom vodeći do groba onoga, komu je dala život, a koji je bio nekoć sva njezina radost i nada. A iza nje nosili su u otvorenom lijesu umotanog u bijele ponjave njezina jedinca. Nosili su ga prijatelji, susjedi i znanci, koji su se češće izmjenjivali, da učine dobro djelo i pokažu, kako im je pokojnik bio mio. Iza lijesa stupali su majčini i pokojnikovi rođaci, znanci i prijatelji.

I baš u času, kada je žalobna pogrebna povorka bila izašla na gradska vrata i zaputila se glavnim putem prema njivi mrtvih, dolazila joj je ususret druga povorka, koja je bila mnogo manja. Bili su u njoj sami muškarci razne dobi i nešto malo djece, koja su ih izvjedljivo pratila i prisluškivala, o čemu se to stariji razgovaraju. Na čelu te povorke stupao je onaj isti tajanstveni putnik, kojega je s tolikim čeznućem kroz četrnaest mjeseci uzalud iščekivao udovičin sin, što su ga eto baš nosili na njivu mrtvih...

Da, prorok iz Nazareta dolazio je u krugu svojih učenika i izvjedljivog naroda, da opet posjeti Naim i da se usput svrati u kuću udovičinu, da vidi, kako živi njezin sin, koji mu je prošle godine darovao ono lijepo grožđe, kada se s učenikom Matejem opraštao od njega. Ali ovaj put nije bio onako izmučen i neveseo, već je stupao nekud zadovoljan i veseo. Kao uvijek, tako je i sada bio dostojanstven u onoj lijepoj dugoj bijeloj hajini, koju mu je upravo nedavno poklonila

njegova majka. Preko lijevog ramena prebacio je vuneni plašt modrikaste boje, koji je pridržavao lijevom rukom, da mu se ne omakne s ramena. Od časa do časa razgovarao se sa svojim učenicima, katkada postajkivao i nešto im važno tumačio i razlagao. U tracima zapadajućega sunca bio je tako lijep i veličanstven, da ni sami njegovi učenici, koji su svaki dan bili s njime i posvuda Ga pratili, nijesu mogli da s Njega skinu svoje oči. Upravo su se ponosili svojim velikim i mudrim Učiteljem.

Kako je žalobna povorka dolazila sve bliže, a jaukanje očajne matere i uplakanih narijekalica bivalo sve jače, što su se više približavali k njivi mrtvih, primijeti jedan između prorokovih učenika:

— Gle, žalosti! Tamo smrt, a ovdje život!

Prorok iz Nazareta podigne na tu primjedbu glavu i upita:

— Koga to nose?

— Sina jedinca sirote udovice iz Naima, — odgovori jedan iz povorke, koji je bio iz Naima i kojemu je bilo poznato, da je udovičin sin umro u rano jutro.

— Bijedna žena, — doda drugi, — taj joj je sin bio sva nada u starosti, a sada ga eto uze nemila smrt. Bol je njezina to veća i jača, što je smrt došla tako neočekivano. Tko će se sada brinuti za nesrećnu ženu?

Međutim je pogrebna povorka bila već sasvim blizu i baš je htjela da zaokrene prema njivi mrtvih, kada prorok iz Nazareta dade svojima nijemi znak desnicom, da se razdvoje i propuste sprovod.

U taj čas padne Njegov samilosni pogled na nesrećnu majku, kojoj su sina nosili u lijesu, i bi mu veoma žao. Sjetio se u taj čas svoje drage majke tamo u malenom i tihom Nazaretu, koja za Njim uzdiše, za Njim, koji je živ, a kako je ovoj bijednoj majci, koja je evo izgubila svoga jedinca!

Njegovi pratioci spustiše glave, da iskažu posljednju počast mrtvome mladiću, a prorok nazaretski pristupi k rastuženoj majci, prepozna u njoj onu ženu, koja Ga je nekoć ponudila u svojoj kući ovčjim sirom, mlijekom i hljebom, i reče joj samilosno:

— Nemoj plakati!

A zatim pristupi k onima, koji su nosili pokojnoga mladića, i taknu se rukom nosila. U toj je kretnji nazaretskoga proroka bilo nešto tako moćno i veli-

čanstveno, te nosači stadoše kao ukopani i staviše nosiljku s mrtvim mladićem na zemlju. Svirači i narijekalice umukoše i svi u čudu upriješe oči u proroka, koga su mnogi sada tek prvi puta vidjeli, te stanu napeto čekati, što će sada biti.

A veliki je prorok trenutak gledao u ledeno, blijedo lice mrtvoga sina udovičina sjetivši se jamačno onog časa, kada mu je taj isti mladić s ljubavlju i poštivanjem ubrao ona dva prva zrela grozda s kućnoga trsa i pružio Mu ih. I iz njegovih proročkih ustiju, koja su bodrila tolike nevoljne i bijedne i koja su bezobzirno kudila licumjerce i nedostojne, začuše se najednom usred najveće tišine jednostavne, ali ipak veličanstvene riječi:

— Mladiću, tebi kažem, ustani!

I gle, na tu zapovijed proroka iz Nazareta otvori mrtvi mladić najednom oči, kao da se probudio od običnog sna, i na strah mnogih prisutnih uspravi se i sjede na nosiljci te zapita:

— Što se to sa mnom desilo?

Kada je osupnuta majka vidjela, kako joj se sin, koji je još čas prije bio mrtav, diže, nije u prvi mah vjerovala svojim rođenim očima. Sve joj se činilo kao nekakav težak i nevjerojatan san. Tek kada je čula sinov upit, bilo joj je potpuno jasno, da to nije ni varka ni san, već velika istina, i od prevelike sreće zagrli sina i počne od radosti klicati:

— Sine moj, sine moj!

A u sve prisutne uđe silni strah i počitanje pred prorokom, koji je imao moć, da mrtve diže iz vječnoga mira i privodi u novi život. I mnogi stadoše pitati učenike prorokove:

— A tko je On, koji uskrisi mrtvog mladića?

— Zaista On je veliki prorok! — govorili su drugi.

— On je Mesija, koga nam navijestiše knjige proročke! — dodavali su treći.

I dok su građani iz Naima tako govorili i divili se moći božanskog poslanika, sjetiše se učenici prorokovi istinitosti riječi svoga velikog Učitelja, koje im je nedavno rekao: »Kao što Otac podiže mrtve i oživljuje, tako i Sin oživljuje, koga hoće...«

Doskora bude i oživljenom mladiću sve jasno. On skoči lagano s mrtvačke nosiljke, padne u prah pred Onim, za kojim je kroz četrnaest mjeseci toliko

čeznuo i obuhvativši Njegove noge stane klicati u suzama:

— Gospodine, u ovaj čas ispuniše se Tvoje riječi, koje si mi rekao na vratima roditeljskog doma, kada si primio moje grožđe. Sada znam, tko si...

On ga milo pogladi po njegovoj kovrčavoj bujnoj kosi kao i nekoć, pa se okrene majci mladićevoj i reče joj:

— Ženo, evo ti tvoga sina! Duša tvoja neka za to veliča Onoga, kojemu ocevi vaši podigoše svetinju na gori sionskoj *.

»Mladiću, tebi kažem, ustani!«

I davši znak rukom udalji se sa svojim učenicima.

*

Kad su se vratili, nastade u kući udovičinoj radost i sreća. Cio Naim dolazio je, da na rođene oči vidi neobično čudo. Pa i oni, koji čuše, što se zbilo, nijesu u prvi mah vjerovali, već su, kada su ugledali udovičina sina u životu, govorili:

---

* Sion je brdo, gdje je nekoć bio hram Gospodnji u Jerusolimu.

— Velik je Gospod Bog Izraelov, koji se opet proslavi kroz svoga proroka!

Pa dok su se dolje u dvorištu veselili uzvanici i gosti s presretnom majkom, dotle je uskrišeni mladić sjedio gore na kućnome krovu u sjenici od loze i u duhu gledao sjajnu i svijetlu pojavu Onoga, koji mu je za neznatnu uslugu, koju mu je nekoć učinio donijevši mu žednome vode i gladnome kruha, te za dva mala grozdića darovao ponovni život i vratio ga opet njegovoj majci, da joj bude potporom u njezinim staračkim danima. Gledao Ga je u duhu, kako se u daljini dostojanstveno i tiho gubi sa svojim učenicima u večernjem sumraku ostavljajući iza sebe velika i svijetla djela svoga neizmjernoga milosrđa i svoje beskrajne ljubavi....

Pa kada su noćno nebo osule tisuće sjajnih zvjezdica, duša je mladićeva klicala:

— Neka bude ime Njegovo blagosloveno do vijeka!...

I to veliko i sveto ime on je blagoslivljao cijelog svog života. Bio je vjeran i iskren sljedbenik sina Marijina. Uza svu mržnju i progone, što ih je trpio sa strane svojih sugrađana i ostalih Židova, on je bio uvjereni i oduševljeni kršćanin i slijedio je cijelog svog života stope i nauku božanskoga Isusa iz Nazareta, jer se uvjerio, da je samo u Njemu put, istina i život. Dočekao je visoku starost i pričao nesamo djeci svojoj već i unučadi i praunučadi o djelima milosrđa i beskrajne ljubavi velikoga Mesije...

Jedno ga je samo bolilo: da je narod židovski u svojoj beskrajnoj mržnji ostao u duševnoj sljepoći i nije htio priznati Isusa iz Nazareta za svoga Mesiju — svoga Izbavitelja...

Mržnja je u Židova bila jača od istine i pravde. Ta mržnja dovela ih je konačno i do propasti njihove, kada je godine 70. rimska carska vojska pod vodstvom mladoga Tita razorila najveće svetište židovsko, hram Jehovin u Jerusolimu, kojom je zgodom poginulo na tisuće Židova, dok ih je Tito zarobio devedeset i sedam tisuća. Ulice jerusolimske bile su pune krvi. U to doba živjeli su još neki od onih, koji su vikali Pilatu: »Raspni ga!« A eto nakon trideset i sedam godina znali su rimski vojnici, razjareni tvrdoglavošću

Židova, poslije zauzeća Jerusolima u jedan jedincati dan po pet stotina Židova pribiti na križ tako, da napokon nije bilo dosta drveta za križeve.

Udovičin sin doživio je i preživio sve te strahote židovskoga naroda i zahvaljivao Isusu Nazarećaninu, koji je pohodio njegov roditeljski dom i učinio ga presretnim, da je još u mladim svojim danima upoznao Mesiju ljudskoga roda, Mesiju zalutalih i klonulih ljudskih duša, koji je čovječanstvu donio uskrsnuće i život...

GOLGOTSKE RUŽE

I.

Tek što su prvi traci ružične zore na dalekom istoku navijestili porođaj novoga dana, već je centurijon* Longino bio na nogama. U petak prije židovske Pashe imao je da obavi važnu i odgovornu službu, koju mu je povjerio prokurator** Judeje Poncije Pilat: morao je da s pojačanim stražama u jerusolimskom hramu i u samom gradu kao i na svim gradskim vratima održi red i sigurnost. O blagdanu Pashe zgrnuo bi se u tisućama narod židovski iz svih krajeva zemlje, da u jerusolimskom hramu proslave svoga Boga i da mu prinese žrtve paljenice u svetištu, pa je red i oprez bio nuždan pokraj tolike silesiji hodočasnika.

---

* Centurijon zvao se stotnik, koji je zapovijedao odjelom od 100 vojnika.

** Prokurator zvao se upravitelj židovske zemlje, koji je njome upravljao u ime rimskoga cara.

I tek što je centurijon metnuo na sebe skupocjeni srebrni oklop, koji je nosio samo u svečanijim zgodama, uđe u njegovu odaju Marko Sempronije, podzapovjednik rimske posade u Jerusolimu, i dignuvši desnicu uvis pozdravi ga riječima:

— Longino, bogovi bili ti na pomoći! Kako si sproveo prošlu noć? Ja slabo, jer sam cijelu probdio krstareći po Jerusolimu s jakim odjelima naše straže i nadzirući, da se ne bi ova židovska gamad možda potukla ili čak i pobunila...

Te posljednje riječi izrekao je nekim posebnim prezirom, kao i uvijek, jer je kao oholi Rimljanin iz dna duše mrzio Židove.

— Ne veselim se ni najmanje današnjoj službi, — odvrati mu centurijon Longino. — Dobro ti je znano, da je Židove teško natjerati u red i na poslušnost. Danas će oko hrama i u svim njegovim predvorjima biti takova stiska i gnječa, da će biti i vriskanja i jaukanja napretek. U svom vjerskom oduševljenju, bolje reći zanesenosti, postanu kao ludi i tada ne paze ni najmanje, hoće li koga srušiti pred sobom ili pregaziti. Oni samo hrle nekud naprijed izobličena lica, te mi se u taj čas pričinjaju, kao da su i slijepi i gluhi. Ja ih takve promatram već nekoliko godina, otkako me je sudbina bacila ovamo daleko od moga dragoga Rima.

— O, naš dragi, lijepi i veličajni Rim, to srce našega velikog imperija!* — uzdahne Marko Sempronije. — Da mi se što skorije vratiti u njega! Vjeruj mi, Longino, da mi se sve više gadi živjeti među ovim nečistim narodom, koji smrtno mrzi svakoga, tko nije Židov. Te jadne umišljene oholice misle, da su jedini narod na svijetu... Upravo sam nedavno molio prokuratora Poncija Pilata, da piše u Rim svojim moćnim prijateljima, da me premjeste natrag. Neka me moćni Jupiter** na našem svetom Kapitoliju*** čuva od te nesreće, da bih u Judeji morao naći svoj grob!...

---

* Imperij znači carstvo.

** Jupiter: vrhovno božanstvo u starih poganskih Rimljana.

*** Kapitolijski brežuljak u Rimu, gdje je nekoć stajao veliki hram Jupiterov.

— Vjeruj, dragi Marko, da je isto to i moja jedina želja. Uostalom nadam se, da ću doskora natrag. Baš nedavno primio sam od prijatelja senatora Paula Terencija iz Rima poslanicu, u kojoj mi doslovce piše: »Neka ti budu milostivi svi naši bozi! Javljam ti radosnu vijest, da ćeš prije, nego što mine ova godina, opet biti u našem lijepom carskom Rimu. Dosta si se nagledao židovskoga bijesa i licumjerstva i namirisao ovčje krvi, koja iz njihovog hrama dopire i do tebe u tvrđavu Antoniju...« I zato je možda ovo posljednja Pasha, o kojoj obavljam službu pazeći na red u židovskom hramu.

— Kao samome sebi, tako i tebi želim od srca, da se što prije vratiš u Rim. Osobito za tvoju nježnu kćerku Oktaviju Valeriju bilo bi nužno, da što prije odeš odavle, jer joj ovo judejsko podneblje ni najmanje ne prija, kao ni mojoj ženi Korneliji Sabini.

Usred njihova razgovora zaoriše najednom srebrne trublje židovskih svećenika, koje su pravovjernim Židovima davale znak, da u hramu Gospodnjem počinje jutarnja služba Božja. Divni zvuci dugih srebrnih trubalja veličajno su se razlijegali jutarnjim uzduhom u času, kada se zlatna sunčana kruglja pomolila na istočnom obzorju. Cio veliki i sveti grad Jerusolim počeo se buditi iz noćnoga sna i prvi su se hodočasnici već uspinjali iz doline Cedronske prema tako zvanom »kraljevskom trijemu« veličanstvenoga Jehovina hrama. Taj trijem bijaše najsjajniji. Četiri reda stupova dijelila su ga na tri dijela ili lađe, stotinu osamdeset i pet metara duge. Svaki je stup bio osam metara visok i tako širok, da ga ni tri čovjeka nijesu mogla obujmiti rukama.

Čuvši podzapovjednik Marko Sompronije znak trubalja primijeti porugljivo:

— Već zovu židovski mesari na klanje!...

Tim riječima rugao se Rimljanin židovskim svećenicima, koji su imali na žrtveniku u hramskom dvorištu zaklati janje i žrtvovati ga na čast i slavu Bogu Izraelovu.

Centurijon izađe iz svoje odaje u potpunoj svečanoj bojnoj opremi zajedno s prijateljem Markom Sempronijem, koji mu na rastanku zaželi svaku sreću u njegovoj današnjoj službi. A on je nakanio poći da se koji sat odmori, jer je cijelu noć proveo u vojnič-

koj službi. No u času, kada se praštao sa Longinom, sjeti se nečega i reče:

— Gle, tako mi koplja boga Marsa, zamalo da ti nijesam zaboravio reći zanimivu novost! Sinoć su u vrtu Getsemanskom židovski starješine uhvatili nekoga svoga proroka. Vele, da je iz Nazareta...

— ...A zove se Krist!? — prekine ga centurijon.

— Ne znam, kako se zove, — odvrati Marko Sempronije, — ali mi rekoše, da se izdaje za proroka i čudotvorca...

— ...Koji je dosele učinio dosta čudesa, — opet će Longino. — Pa zašto su ga uhvatili?

— Vele, da je bunio narod i da je grdio njihove svećenike i njihova Boga.

— Ne bih rekao! — opet će centurijon. — Istina, koliko je meni poznato, svakom je zgodom kudio njihove učenjake i svećenike, da su podli i licemjerni...

— I nije rekao laž! — upadne podzapovjednik. — Ako je tako govorio, rekao je samo čistu istinu. Ta od tih židovskih starješina nema podlijih ljudi na svijetu. Bit će da su se zato jamačno i digli na njega, jer im je dobacio tešku istinu, koju oni ne mogu nikako pregorjeti. A ti ga poznaješ?

— Da, vidio sam ga svega dva puta. Prvi put u predvorju hrama, kada je na stubama slijepcu od porođaja vratio vid, i prošle godine, kada je korbačem istjerao iz hramskog predvorja trgovce i mjenjače novca dovikujući im u svojoj ogorčenosti: »Ne činite od doma Oca moga kuće trgovačke!« Da ti pravo reknem, toga njegova poklika nijesam pravo razumio. Razumijem, da se ljutio na one trgovačke lihvare, ali zašto je hram židovskoga Boga nazvao domom oca svojega, naprosto ne razumijem. Uostalom, što se to nas tiče? Kako si mi čas prije rekao, da su njihovi starješine uhvatili, zanima me sada, što žele od njega. Možda ću ga još danas i vidjeti, pa ću čuti, što su nakanili s njime.

A kada su ponovni zvuci srebrnih trubalja navijestili, da su svećenici zaklali žrtveno janje i položili ga na oltar, već je centurijon Longino bio s jakim odjelom straže izašao na vrata tvrđave Antonije, u kojoj je bila smještena rimska posada, i zaputio se u tako zvani hramski odio, opkoljen kamenom ogradom

tri lakta visokom. Tuda su se uspinjali mnogobrojni hodočasnici u unutrašnjost hramskoga dvorišta. Dalje od toga stubišta nijesu smjeli inovjerci ni neznabošci da stupe pod prijetnjom smrtne kazne. Zato je centurijon Longino ovdje razmjestio rimske straže, da podržavaju red i da potiskuju hodočasnike, ako bi odviše nasrnuli na stubište.

II.

Oktavija Valerija petnaestgodišnja kćerka centurijona Longina, bila se upravo uspela na gornji dio tvrđe Antonije, otkale se pružao prekrasan pogled na cio Jerusolim i na obližnji i golemi hram. S ravnoga krova tvrđave češće je ona sa svojom majkom i ocem promatrala veliki grad, koji se na daleko i široko prostirao dolje ispod nje. Osobito ju je oduševljavao pogled na židovski hram, koji se u tracima jutarnjega i podnevnog sunca tako bljeskao od sjaja zlatnih ploča, kojima je njegovo pročelje bilo ukrašeno, da se nije pravo moglo gledati u njega. Dapače i krov nad svetištem bio je pokriven zlatnim šiljcima, da na svetište ne sjedaju ptice i da ga ne smrade. A tek onaj divni prizor, kada su posljednji traci sunca na zapadu, svojim rumenilom cjelivali onaj skupocjeni bijeli mramor, kojim je bilo obloženo svetište hrama, što se iz daleka pričinjalo kao veliko brdo od snijega! Sve je to silno djelovalo na mladenačku sanjarsku dušu centurijonove kćeri, kojoj je i sam otac već više puta pripovijedao, da je hram židovskoga Boga daleko sjajniji od hrama rimskoga boga Jupitera na Kapitolijskom brežuljku u Rimu.

Koliko li je puta čeznula njezina mladenačka duša za tim, da bi mogla zaviriti u samu nutarnjost toga hrama, gdje je bio ogromni žrtvenik za žrtve paljenice, ili tamo, gdje je bila svetinja nad svetinjama, najsvetiji dio hrama, u koji, kako joj rekoše, ne smije niti sam židovski veliki svećenik da uđe, kada ga je volja, već samo jedan jedini put u godini. Češće je razmišljala o tom, kako mora biti velik i silan Bog, kojemu su Židovi podigli ovako veličanstven i bogat hram. Pa ona pripovijedanja njezinih židovskih drugarica o starim prorocima i o čudesima, koja je počinjao židovski Bog, da spasi i obrani židovski narod!

A osobito ju je zanimalo pripovijedanje o nekakvom velikom Izbavitelju ili Mesiji, koji bi imao doći među židovski narod kao poslanik njihova Boga, da uskrisi nanovo staru židovsku slavu i sjaj njihova staroga kraljevstva.

Pa kada bi dolje iz hrama dopirala do nje svečana svirka židovskih svećenika i skladno pjevanje psalama kralja Davida, zadrhtala bi posebnim ganućem njezina djevojačka duša i potresla se od uzbuđenja i zanosa.

I kada je nekog dana došao njezin otac iz grada i pripovijedao, kako je na svoje oči vidio nekog proroka iz Nazareta, koji je nad slijepcem od rođenja učinio neobično čudo, da je smjesta progledao, stala je čeznuti za tim, da vidi svojim očima toga čudotvorca. A nije joj bilo nepoznato ni to, da mnogi ljudi iz pokrajine govore, da je to sam obećani Mesija židovskoga naroda.

Takve misli i želje zaokupiše je i toga jutra, kada je njezin otac razmještao straže po predvorjima hrama i po gradu Jerusolimu. Budući da je bilo uoči blagdana Pashe, u glavni je židovski grad nagrnuo silan svijet, da u veličanstvenom hramu proslavi svoga Stvoritelja i Boga. Zato je tih dana bila i služba Božja veličanstvenija i svečanija nego u obične dane. Zborovi svećenika svirali su u srebrne trublje, prebirali na harfama i maholama, zveckali pliticama i cimbalama i udarali na triangule, dok su drugi opet snažnim glasovima pjevali Davidove psalme i hvalili gospodina Boga Izraelova, što je dao svomu narodu, da i opet dočeka veliki blagdan Pashe. Sve ju je to ranije diglo iz kreveta nego drukčije, i ona se uspela na toranj tvrđave Antonije, da odavle promatra ono mnoštvo naroda, što je poput trudoljubivih mravaca puzilo i komešalo se prostranim trijemovima i dvorištima i uspinjalo se bijelim mramornim stepenicama u prostor, gdje su se sakupljali muškarci, i na trijemovima, gdje su pribivale žene sa svojom djecom službi Božjoj.

I dok je ona neko vrijeme promatrala ono komešanje dolje u hramskim predvorjima i trijemovima, začuje najednom od gradske strane neko muklo brujanje i nerazumljive povike, koji su bivali od časa do časa sve jasniji. Zamalo ugleda u ulici, koja je vodila iz

Ona ugleda u ulici, koja je vodila prema tvrđavi, veliku povorku.

grada prema tvrđavi, veliku povorku. Što se ta povorka više bližila tvrđavi, sve je jasnije razabirala pojedina lica. Naprijed je išla bosonoga, otrcana i na po gola gradska dječurlija, koja se neprestano tako derala, da nije mogla isprva razabrati, što i zašto se toliko dere i viče. Iza dječurlije dolazili su odrasliji, koji su svaki čas pružali ruke uvis, grčili mršave pesnice i okrećući se neprestano se nekomu grozili. Bilo ih je upravo gadno gledati, kako su bili izobličeni i od bijesa blijedi i zeleni. Po licu im se i vratu cijedio znoj pomiješan prašinom, koju su podigli prolazeći gradskim ulicama. Doskora ugledala je i rimske vojnike iz jerusolimske posade s brončanim šljemovima i oklopima, koji su se na jutarnjem suncu svjetlucali. U desnici su nosili duga ubojita koplja, a u ljevici okrugle bakrene štitove. Ozgora s tvrđavske kule jasno je razabirala, da nekoga vode u sredini okruživši ga poput obruča i da su češće pružali duga koplja, kao da ga brane. Obrana je i bila nužna od napadaja svjetine, koja je bila u povorci i neprestano zaglušno urlala, kao da diže hajku na divlju zvjerad...

Ispred vojnika i iza njih ugledala je jerusolimske židovske odličnike i prvake, koje je često susretala na putu u hram i po gradskim ulicama. Bili su svečano odjeveni, a s lica im sjala posebna radost i zadovoljstvo. I oni su poput proste svjetine i onih polugolih i poderanih uličnjaka dobacivali kojekakve pogrde i uvrede na čovjeka, koga su okruživali rimski vojnici. Tek kada je povorka ulazila u prostrano dvorište tvrđave, razabrala je centurijonova kći, da je to čovjek od nekih tridesetak godina. Bio je blijed kao vosak, a na licu mu se odražavala bol i umornost. Stupao je mirno, ali dostojanstveno. Duga bujna kosa padala mu niz zatiljak na ramena. Oči je oborio k zemlji i s neobičnom ustrpljivošću i mirnoćom snosio sve one psovke i pogrde, koje su padale na Nj. Da nije bilo oko Njega vojničke straže, gradska bi ga klatež, koja se upravo natjecala u grdnji i surovosti, jamačno bila i tvorno napala. No vojnici su svojim dugim kopljima, koja su neprestano pružali prema surovoj i podivljaloj svjetini, sprečavali njihove prostačke i surove nakane. Pa kada je cijela povorka došla pred sudnicu, u kojoj je prokurator Judeje sudio krivcima, počeše vikati :

— Smrt Nazarećaninu!...

Vidjevši centurijonova kćerka toliku povorku, koja se zaustavila pred sudnicom Poncija Pilata, prokuratora Judeje, obuze je radoznalost, koga su to Židovi doveli pred sud, pa siđe žurno s krova tvrđave i umiješa se među svjetinu. Iz razgovora pojedinaca razabrala je, da su doveli nekakvoga proroka iz Nazareta, koji je grdio židovskoga Boga i svećeničke prvake, pa je zaslužio smrtnu kaznu.

Ženska izvjedljivost tjerala ju je sve bliže i bliže, i ona se doskora primakla sasvim k vojnicima, od kojih je saznala isto, što je čula i od pojedinaca, koji su razgovarali u skupovima pred sudnicom čekajući, što će reći na njihove zahtjeve. Vojnici, koji su dobro poznavali centurijonovu kćerku, pustiše je sasvim u blizinu proroka iz Nazareta.

Kad je Oktavija Valerija ugledala pred sobom dosele nepoznata čovjeka, umorna i slomljena od boli, veoma joj se ražali, i na njezine lijepe crne djevojačke oči navriješe krupne suze. U duši svojoj neizmjerno se ražalila nad ovim skromnim i tihim čovjekom, komu je na lijepom blijedom licu čitala nutarnju bol i patnje. Poput nevinoga jaganjca On je stajao među svom tom prostotom, iz koje je izbijala krajnja mržnja i želja za osvetom i krvlju. Ona doduše nije znala, da li je taj nepoznati čovjek zaista krivac, kako mu predbacuju njegovi protivnici, ali joj je njezino djevojačko srce šaptalo, da je On žrtva mržnje i osvete onih, koji su sami najveći zločinci i lupeži. Gledajući dostojanstveni mir tog neobičnog čovjeka ona se sve više divila onoj strpljivosti i blagosti, s kojom je On podnosio sve pogrde i uvrede, što su ih Židovi sipali u taj čas na Nj... On je samo mirno stajao i gledao u zemlju... Tko zna, kuda su u taj čas plovile Njegove misli i kako je bolna bila Njegova duša slušajući tolike pogrde, poruge i nepravde, što su Mu ih nanosili oni, koji su bili već više puta svjedoci Njegovih dobročinstava, što ih je On činio svakomu bez razlike, tko se u Nj pouzdavao ili Ga zamolio za pomoć u nevolji. Te Njegove boli radi tolike ljudske nezahvalnosti i nepravde nije od te svjetine jamačno nitko ni razumio ni shvaćao. Jedino u srcu mlađahne centurijonove kćeri bilo je iskrene samilosti za progonjenoga proroka iz Nazareta.

I centurijovova kći priđe koji korak bliže Nazarećaninu. U taj joj se čas pričinilo, kao da iz Njega odsijeva neka čarobna, nadnaravna sila, koja je sve bliže privlači k Njemu i koja joj u mlađahnu dušu ulijeva neko posebno poštivanje prema Njemu. U njezinu srcu rađala se sve veća i jača samilost za Njegove patnje, a na oči joj ponovno navrješe suze kao izražaj njezine tople i iskrene sućuti.

I baš u času, kada su joj oči bile najsuznije i kada je ona sama sebe pitala u duši, da li može na tom skromnom čovjeku biti ikakve krivnje, prorok najednom podigne svoju lijepu glavu i upre svoj pogled ravno u nju... Gledao ju je tako blago, tako bolno, da se od toga pogleda još više potresla i ražalila. Bilo joj je, kao da je tim pogledom pita:

— Kćeri, zar si ti jedina ovdje, koja imaš sućuti za mene i moje boli?...

No u taj čas ukaza se na stubištu sudnice prokurator Poncije Pilat, da čuje, što traže Židovi od njega. Kada ga je bijesna rulja ugledala, počne u taj čas kao pomamna vikati pokazujući rukama i pogledima na Nazarećanina:

— Dovedosmo ti ovoga, da mu sudiš!...

— Ovoga nađosmo, gdje buni narod naš i zabranjuje davati cesaru danak i govori, da je on Krist, kralj!...

Od tih zaglušnih povika sva se stresla Oktavija Valerija, pogotovu kada je čula, da Nazarećanina optužuju, da buni narod protiv davanja danka cesaru i da se proglašuje kraljem. Razumjela je dobro, da su to tako teške optužbe, da bi zaradi njih mogao jamačno i stradati. Zato uđe s vojnicima, koji su okruživali proroka, u sudnicu. Židovi naime, jer je bio blagdan Pashe, ne uđoše u samu sudnicu, da se prema svome zakonu ne bi oskvrnili, jer onda ne bi mogli jesti pashu.

Kad je Nazarećanin stupio u sudnicu pred prokuratora, upita ga ovaj:

— Čuješ li, što ovi viču? Zar si ti zaista kralj židovski?

Nazarećanin podigne glavu, pogleda prokuratora i odvrati sasvim mirno:

— Kraljevstvo moje nije od ovoga svijeta. Kad bi bilo od ovoga svijeta kraljevstvo moje, onda bi me

sluge moje branile, te ne bih bio predan Židovima, ali kraljevstvo moje nije odavle...

Na licu prokuratorovu, koje je bilo podbuhlo od prevelikoga pića i čestih besnenih noći, kao da se odražavao tračak nekog nutarnjeg zadovoljstva, i on zakima dva-tri puta glavom, kao da odobrava Nazarećaninovim riječima... A tada ponovno ustade sa sudačke stolice, iziđe na stubište sudnice i povikne snažnim glasom Židovima:

— Nikakve krivice ne nalazim na ovom čovjeku...

I centurijonova kći uđe u sudnicu...

Tek što je Poncije Pilat dorekao te riječi, glavari svećenički i starješine želeći svakako, da Nazarećanin bude pogubljen, počeše kao mahniti vikati:

— On je kriv, jer je bunio narod i vrijeđao Jehovu.

— Zaslužio je smrt!...

— Treba ga razapeti na križ!...

— Smrt Nazarećaninu!...

Prokurator, koji je isprva htio da na svaki način obrani Nazarećanina pred židovskim bijesom i osvetom,

zadrhtao je od silnoga gnjeva, kada je čuo, kako pod silu hoće nedužnog čovjeka da dovedu na gubilište. U taj čas žalio je iz dna duše, zašto nema vlasti, kao što ju ima njegov cesar u Rimu, pa da zapovjedi svojim oboružanim vojnicima, neka navale na taj divljački skup, da ih sasijeku ili da ih potuče toljagama kao onom zgodom, kada je dao graditi dvadeset kilometara dugi vodovod, da opskrbi grad Jerusolim dobrom pitkom vodom. Troškove za tu gradnju imala je platiti bogata blagajna židovskoga hrama. Ali Židovi se usprotiviše tomu. Pa kada je Poncije Pilat jednom zgodom došao u Jerusolim, skupilo se pred njegovom palačom nekoliko tisuća Židova zahtijevajući, da obustavi gradnju vodovoda. Kad je vidio, da su uzaludne bile sve njegove opomene, i kad su ga počeli bezobzirno grditi i psovati, zapovjedi on svojim vojnicima, koji se preobukoše u židovsko odijelo, da toljagama naprave red. Tom zgodom potučeno je vrlo mnogo Židova, koji su odonda silno zamrzili prokuratora.

Na takvo nešto pomišljao je Poncije i sada, ali brzo uvidi, da bi ovaj put mogao loše proći. Pogotovu kada je čuo, kako mu odlični Židovi viču, da brani careva protivnika i neprijatelja, pokoleba se iz straha pred njihovom tužbom, koju bi oni bez oklijevanja odaslali u Rim i koja bi njega samoga mogla stajati glave, pa im ogorčeno odbaci:

— Ja nijesam kriv krvi ovoga pravednika. Evo vam ga!...

Kad je izgovarao posljednje riječi, glas mu je neobično drhtao. Osjećao je, da nije pravo uradio, što je popustio upornim zahtjevima osvetljivih Židova i predao im na milost i nemilost čovjeka, za koga je u svojoj duši bio uvjeren, da nije krivac. Ali strah pred gubitkom prokuratorske časti i mnogih dohodaka nadvladao je u njemu osjećaj pravednosti, i on je okaljao savjest svoju teškim zločinom.

Na njegove riječi: »Evo vam ga!« nastade među Židovima neobična radost, i oni se počeše još jače derati i vikati:

— Povedimo ga na Golgotu!...

— Podajte mu križ!...

— Neka smrću plati svoju krivu nauku!...

— Na križ s huliteljem Jehove!...

Kada je centurijonova kći čula tu divljačku dreku i vidjela tu pobješnjelu svjetinu, gdje traži za bijednog Nazarećanina najstrašniju kaznu, ona se još jače zgrozi, od zdvojnosti uhvati se objema rukama za bujnu kosu i raščupa je vičući očajno:

— Zločinci! Zvijeri! Što hoćete od Njega! ?...

Ali njezine riječi ostadoše glas, koji vapi u pustinji. Tko bi se u onom divljanju i mahnitanju pobješnjele svjetine bio i obazirao na riječi jednog djevojčeta, i k tomu još omražene Rimljanke. Sva je sreća po nju, da su u onoj paklenskoj vici i gužvi prečuli njezine riječi, jer bi se drukčije bilo zlo po nju svršilo.

A Izrael je sve više i jače uživao u mukama nedužnog Nazarećanina, koji je mirno i strpljivo snosio sve te neiskazane boli i sve poruge svoga vlastitoga naroda... I da ga potpuno ponize i da mu se još jače narugaju, obukoše mu skrletnu haljinu, nabiše mu na glavu vijenac od trnja, a u ruku mu staviše trsku i počeše vikati:

— Zdravo, kralju judejski!...

— Zdravo, vladaru židovski!...

Tek u taj čas divljaštvo je svjetine dostiglo svoj vrhunac. Sve se guralo bliže k Nazarećaninu: stadoše Mu pljuvati u lice, udarati Ga šakama i lupati trskom po glavi, bez trunka samilosti za Njegove boli i duševne muke... I tko zna, dokle bi ovo divljaštvo razularene svjetine potrajalo, da nije u zadnji čas stigao centurion Longino s jakom četom vojnika i počeo potiskivati razbješnjelu svjetinu, koja je sada stala vikati:

— Po zapovijedi prokuratorovoj odvedimo Ga na Golgotu, da se nad Njim izvrši smrtna osuda!...

Čuvši te riječi Oktavija Valerija zaplače, uhvati svoga oca objema rukama oko vrata i zavapi:

— Oče, oh oče, zar na strašnu Golgotu ?...
Nemoj Ga ti bar voditi u smrt, jer On je nedužan!

Na ovaj kćerkin vapaj zablista i u oku samoga centurijona tajna suza, ali joj on odvrati:

— Dijete moje, ja moram vršiti nalog prokuratorov, jer ja sam vojnik, koji mora biti poslušan. Vjeruj, da bi i meni bilo milije, da u ovaj dan nemam službe...

I dok je Longino govorio te riječi svojoj jedinici, židovski su svećenici i književnici opet počeli sve jače vikati:

— Na Golgotu s Nazarećaninom!...

— Podajte mu njegov križ!...

Na te poklike uhvati nanovo groza centurijanovu kćerku. Od bola i muke baci zaplakani i očajni pogled prema azurno-modrome nebu, na kom je sunce jasno sjalo, uhvati se ponovno za kosu, koja joj se već bila raščupala i spustila niz leđa, i zavapi:

— Gdje si, Bože osvete i pravde, da kazniš ovaj teški zločin! ?...

III.

Za velikom povorkom, u kojoj je, može se reći, bio cio Jerusolim, i koja je proslijedila put prema Golgoti, gdje su imali razapeti Nazarećanina uz još dvojicu razbojnika, išlo je i mnoštvo jerusolimskih žena i žena iz okolice i udaljenih krajeva, koje su došle sa svojim muževima u Jerusolim, da proslave Pashu. Protivno od svojih muževa i rođaka one su gorko plakale i naricale, kada su čule, da proroka vode na gubilište. Nježno i mekano žensko srce sažalilo se nad patnjama nesrećnog Nazarećanina, koji je dosele već pretrpio toliko udaraca, poruga i poniženja. Svojim plačem i naricanjem osobito se isticalo nekoliko žena, za koje rekoše, da su Nazarećaninove rođake. Za ovima pošla je i centurijonova kći Oktavija Valerija. I ona je zajedno s njima ronila neprestano gorke suze i vapila od časa do časa:

— Ima li još pravde na ovoj zemlji, da može ovako plemenit čovjek stradati! ?

A nekoliko njih, koje su bile iz Jerusolima i poznavale centurijonovu kćer, začuđeno su je pitale:

— Ti Rimljanka, poganka, pa plačeš i jadikuješ za prorokom iz Nazareta, koji je Židov ?

A ona im je u svojoj teškoj boli odvraćala:

— Iako je Židov i vaš zemljak, ali On je plemenit i uzvišen!

— Pravo govori Rimljanka, — javi se neka žena iza nje. — On je tako dobar i blag kao kakav jaganjac! Pogledajte Njega i ona dva razbojnika, što ih vode uz Njega. Dok iz Njegovih očiju gleda blagost i samilost, dotle iz očiju one druge dvojice sijeva mržnja i zloća... Oh, zašto sam morala dočekati taj dan, da vidim pogibiju Onoga, koji mi je prije godinu dana sestru izliječio od dugogodišnje teške bolesti!...

— A moga brata od strašne gube! — pridoda druga.

— O, kako su onda nezahvalni vaši muževi prema Njemu! — bolno će Oktavija Valerija. — Učinio vam je tolika dobra, činio je na vašima čudesa, kako i same priznajete, pa zašto su onda muževi vaši tražili smrt ovoga vašega dobrotvora ?...

I dok su jerusolimske žene s Rimljankom vodile takve razgovore, najednom zastade na čas cijela povorka i nasta neko čudno komešanje...

Jedna od žena počne vikati:

— Nazarećanin je pao pod teretom križa!

— Srušio se eno na zemlju!

— Od boli i od patnja je već potpuno klonuo!

Na te riječi nastade među ženama ponovni jauk i plač, koji je muževe još jače razbjesnio, te mnogi počeše dizati zgrčene pesti grozeći se ženama i vičući:

— Umuknite već jednom!

— Zanijemite zauvijek!

Međutim dok su muškarci psovali i vikali na žene, priskočiše vojnici palomu Nazarećaninu, podigoše Ga sa zemlje i ponovno Mu uprtiše teški križ, koji je On mirno primio na krvava i od bičeva isječena ramena i mučno ga nosio dalje. Stupao je teško i nesigurno posrćući počešće. Od časa do časa jedva je vukao drhtave noge, koje su neprestano klecale. Donji dio velikog i teškog križa vukao se po kamenu taracu jerusolimske ulice i počešće odskakivao po okrugljastom kamenju, koje mu je još više otešćavalo nesigurni i klonuli korak. Niz smrtno blijedo lice curio Mu je debeli znoj pomiješan s kapljama krvi, što su kapale iz čela i gornjeg dijela glave, koja je bila sva izranjena od trnova vijenca.

Na zaokretaju u ulicu, koja je vodila ravno na Golgotu, susretne se Nazarećanin sa ženom, kojoj je moglo biti blizu pedeset godina. Još je uvijek bila lijepa i bez ijednoga nabora na licu i čelu. Donja haljina bijaše bijela poput snijega, a preko nje je prebacila tamnomodri plašt, u koji je bila zaogrnuta i glava tako, da joj se isticalo lijepo lice. Iz divnih

modrih očiju virila je teška tuga i bol. Vodile su je dvije njezine sestre. Ugledavši Nazarećanina onako slomljena, bijedna, izranjena i krvava istrgne se iz ruku svojih sestara i potrčavši prema sredini povorke raširi ruke i zavapi bolnim glasom:

— Sine moj dragi!...

Na taj bolni vapaj podigne Nazarećanin svoju duboko klonulu glavu, zaustavi se na čas i pogledom punim neizmjernog poštivanja i beskrajne ljubavi pogleda svoju gorko rascviljenu majku...

Bio je to bolan i potresan susretaj nesrećne majke sa sinom, koga su poput zločinca vodili na Golgotu, da Ga razapnu na sramotnom drvetu križa...

Ali okrutna svjetina počne vikati u sav glas:

— Dalje! Dalje na Golgotu! Neka se tamo prije raspeća razgovaraju! Vrijeme odmiče! — i nekoliko njih, koji su bili bliže, stade udarati šakama i nogama izmučenog Nazarećanina, koji opet spusti izranjenu glavu i nastavi svoj put...

Ura sunčanica pokazivala je upravo peti dnevni sat. Sunce je tako pripicalo svojim tracima, kao da je ljetno doba, a ne proljetni mjesec Nisan. Ulice, su krcate radoznalom svjetinom, jer je svatko htio vidjeti onoga, koji je imao smjelosti, da se naziva sinom Božjim.

Pa kada su Ga ugledali onako slomljena, izmučena i isprebijana, gdje jedva koraca, stadoše se mnogi smijati Njegovoj bijedi i nevolji i dovikivahu Mu porugljivo, kada je prolazio pokraj njih:

— He, zar si ti sin Božji?...

Drugi opet čitajući napis, koji je sastavio prokurator Poncije Pilat i koji se imao staviti na križ povrh Nazarenčeve glave, pokazivahu prstom na Nj i dobacivahu Mu prezirno i zlobno:

— Gledajte kralja židovskoga!...

Ali On nije čuo svih tih pogrda. On je stupao spuštene glave i zgrbljen pod teretom teškoga križa, koji ga je sve više tiskao k zemlji. Za Njega kao da nije postojala sva ta naduvena, zlobna i podla svjetina. Misao Njegova plovila je u daleke otajstvene visine, tamo, gdje stoluje Onaj, koga On naziva Ocem svojim. Usred najvećih Njegovih boli On je čeznuo za kraljevstvom Oca svojega, koje nije od ovoga svijeta.

Stupajući dalje znoj Ga je što od muke, što opet od napora i vrućine probijao u tolikoj mjeri, da se sav kupao u njemu. Duga gusta kosa slijepila se od zgrušane krvi i znoja, a na blijedim su se obrazima vidjeli tragovi sukrvice. Kako je nosio na ramenima teški veliki križ, koji je obuhvatio objema rukama, nije mogao da rukavom svoje haljine otare znojno lice i glavu, već mu se znoj pomiješan krvlju cijedio po vratu i zatiljku. Jednoj od žena, koje su pratile u povorci Nazarećanina i plakale glasno, tako se ražali bijedni osuđenik, te pristupi k Njemu i snježno bijeli, čisti laneni rubac pritisne na Njegovo lice, da Mu otare znoj i krv. On ju pogleda tako zahvalno, da taj pogled nije nikada, za cijeloga svog života zaboravila... A kada je Nazarećanin otro njime znoj i vraćao joj rubac, počeše oni, koji su bili u blizini u čudu govoriti:

— Gledajte, gledajte! Na rupcu je Veronikinom ostao utisnut lik Nazarećaninov!...

Uplakane žene sjatiše se odmah oko Veronike i govorahu joj:

— Iz zahvale za učinjenu uslugu ostavio je na tvom rupcu svoju sliku!

— O, koliko si sretna, što ćeš Ga gledati onda, kada bude počivao u grobu!...

— Gledajte isto lice na rupcu kao i ono u naravi!

— Kako je bolnog izražaja.

— Ovo je i opet jedno Njegovo čudo!...

I njihova je samilost za osuđenog Nazarećanina bivala sve jača i jača, a lelek tolik, da se i sam Nazarećanin zaustavio i zaboravio na svoje teške muke te okrenuvši se k uplakanim ženama reče blago:

— Kćeri Jerusolimske! Ne plačite za mnom, nego plačite za sobom i za djecom svojom. Jer gle, idu dani, u koje će se reći: blago nerotkinjama! Tada će početi govoriti gorama: padnite na nas, i bregovima: pokrijte nas!...

Nitko od prisutnih nije shvatio pravi smisao Njegovih riječi. Ali On, Sin Božji, koji dragovoljno podnosi sve te patnje i poniženja i koji gleda u daleku budućnost, vidi u duhu propast ovog veličanstvenog ali nezahvalnog naroda. On vidi u taj čas sve one grozote budućeg rasapa Jerusolima, gleda svu onu krv, što u potocima teče predvorjem hrama Jehovinoga... — gleda tisuće poklanih matera, djece i otaca

jerusolimskih. Gleda u duhu onaj strašni plamen, što liže iz sredine svetinje Gospodnje... U ušima mu zuji onaj strahoviti lelek, vapaj i očajni krik jerusolimske djece i njihovih roditelja, gdje ih oholi Rimljani kolju i uništavaju... Gleda On u duhu svu tu grozotu i Njegova uzvišena i plemenita duša plače već unaprijed nad ovom teškom kazni, koja će pasti nad ovaj nesrećni grad, kojega ulicama On sada prolazi na Golgotu... I zato dovikuje ženama: »Ne plačite za mnom, nego plačite za sobom i djecom svojom.«

Ali Njegove opomene ne sluša nitko, jer sve je obuzela divlja strast i ogavna mržnja. Svi oni žude samo za tim, da Ga što prije vide na sramotnom drvetu križa. Kada se to zbude, onda će se tek utažiti bijes njihov i mržnja njihova stići će kraju.

Pa kada je povorka stigla na podnožje Golgote, tisuće oči zasjalo je posebnim sjajem od sreće i zadovoljstva, što će za koji čas biti ostvarene njihove želje i težnje.

IV.

I dok su se vojnici i protivnici Nazarećaninovi užurbali polažući križ Njegov na zemlju i spremajući se za razapinjanje, stajao je On mirno poput jaganjca u tom moru mržnje i osvete. Tisuće oči bilo je uprto u Nj, ali On ih nije vidio. Svoje divne oči, u kojima se sada odražavala duboka samilost, bio je podigao spram azurnog palestinskog neba i gledao onamo, gdje povrh dalekih otajstvenih prostora nema ove zemaljske mržnje i osvete, već gdje vlada beskrajna ljubav i savršena sreća... I u taj najteži čas svoga mukotrpnog života, nije On u svojoj beskrajnoj ljubavi mislio na sebe niti na svoje patnje, već naprotiv na one, koji Ga dovedoše na to mjesto poruga i poniženja. U Njegovu srcu nije bilo za njih ni trunka mržnje, već beskrajna ljubav. On je upravo na njih mislio u taj čas i od svoga uzvišenog Oca molio oproštenje za njihove zablude i grijehe. Za zlo vraćao im je dobro, za veliku mržnju beskrajnu ljubav, za osvetu praštanje, za pogrde i proklinjanje blagost i molitvu za mir...

U taj čas bio je On zaista onaj nedužni blagi jaganjac, koji je sa Golgote praštao cijelom svijetu sve grijehe i zablude, svu mržnju i pakost, jer se dobrovoljno predao, da bude žrtva beskrajne ljubavi i vrelo beskrajnih milosti...

A kada Ga povališe na položeni križ i nategnuše ruke Njegove, da ih pribiju na drvenu gredu, što je sjekla u gornjem dijelu drugu dugačku gredu, koja se ukapala donjim dijelom u zemlju, On je i u taj čas bio potpuno miran. Nije ni okom trenuo, premda je nastupio onaj grozni trenutak, kada će mu velikim željeznim čavlima probiti bijele ruke i poput zločinca prikovati Ga na sramotno drvo križa.

Pa kada su kroz ruke, koje su u životu udijelile tolika dobročinstva, probijale oštrice velikih čavala i ponajprije muklo, a zatim sve jače i glasnije ulazile u drvenu gredu križa, okrenula se centurijonova kći obuzeta grozom i strahom od toga prizora i svoj bijeli vuneni plašt navukla preko glave, a uši svoje začepila prstima, samo da ne čuje svih tih strahota, što se zbivaju na Golgoti... No ipak su do nje dopirali mukli udarci čekića, kojim su vojnici lupali po glavici čavala. Svaki taj mukli udarac bio je udarac i po njenom djevojačkom srcu, i ona je u svojoj boli žalila, što je došla na to grozno mjesto muka i boli. Čula je, kako se kod svakog udarca kladivom prolamaju uzduhom očajni vapaji žena, koje su Nazarećanina dopratile na Golgotu i ovdje pribivale strašnom razapinjanju. Tek kada su udarci kladiva prestali, ona je bojažljivo i plašljivo počela skidati s glave svoj vuneni plašt i s nekim strahom počela se ogledavati prema mjestu, gdje su bili povalili Nazarećanina na drvo križa...

A kada je svoj bolni i ustrašeni pogled opet bacila prema mjestu, gdje je prije bio položen križ, mjesto je bilo prazno... Ali nekoliko koračaja dalje zaustavio se njezin ledeni i ustrašeni pogled... Ona se još jače zgrozila, stresla od užasa i bolno zajauknula:

— Što ste učinili iz Njega!... O jao vama!...

Njezin je bolni i tupi pogled bio u taj čas pao na upravo podignuto drvo križa, na kom je visio jaganjac svijeta... Po drugi puta toga dana Rimljanka je osjetila neizmjernu samilost za nedužnoga proroka iz Nazareta...

Gledala Ga je dugo i dugo i pričinjalo joj se, kao da ju raspeti Nazarećanin sve jače i jače privlači

k sebi... I pod dojmom privlačive te tajanstvene sile ona je stupala sve bliže k drvetu križa, na kom je On visio... Posebni, dosele nikada još neosjećani sveti zanos svu ju zaokupio, i ona u taj čas nije nikoga vidjela od one silne množine svijeta, koji se zlobno naslađivao bolima razapetoga Nazarećanina. Ona je vidjela samo Njega, koji ju je s drveta križa gledao neobično blago i samilosno, gledao ju takvim pogledom, kakvoga ona dosele nije u nikoga još zamijetila, dapače niti u svoje rođene majke i svoga dobrog oca, koji su ju ljubili nad sve ino na svijetu... U tom tajanstvenom zanosu nije čula ni upita svoga oca, koji je s odjelom rimskih vojnika podržavao red i koji ju je pitao:

— Kćeri, kuda si upravila svoje korake?...

Ali ona je samo stupala lagano, skrstila ruke na mladenačkim grudima i prilazila ponizno križu Nazarećaninovu. A kada je došla pod samo drvo križa, šaptala je njezina duša:

— On je nevin! On je nevin!...

Izgovarajući u duši te riječi pričinjalo joj se, kao da joj raspeti Nazarećanin odvraća:

— Dijete moje, blago tebi, jer si upoznala put k istini i životu, pa me slijedi!...

I pod dojmom svetog zanosa padne ona na koljena, zagrli rukama drvo križa, na oči joj navali bujica vrelih suza i ona gorko zaplače vapeći:

— Gospodine, Gospodine, što učiniše iz Tebe!?

A kada je opet upravila svoj pogled prama Njemu, čula je posljednje Njegove riječi, koje je izrekao jakim glasom:

— Oče, u ruke Tvoje predajem duh svoj!...

Kad je Oktavija Valerija vidjela, kako je Nazarećaninova glava najednom klonula, vjeđe mu se rastvorile, a disanje prestalo, ukoči se sva od bola i zavapi očajno:

— On je svršio! Nazarećanin je mrtav!...

A kada je od bola priklonila glavu k zemlji, opazi najednom pod samim drvetom križa, kako su iz malene pukotine između križa i raspucalog sivog kamenja izrasle dvije prekrasne ruže, poput krvi, koja se cijedila iz Nazarećaninovih rana. Tih ruža čas prije nije

bilo ondje. A i kako bi uspijevale na onom golom sivom kamenju, na kom je jedva tu i tamo probijao kakav kržljavi drač...? Sva iznenađena posegne ona za tim ružama, ubere ih i spusti ih sa strahopoštovanjem u njedra... A kada je zatim pogledala prste svoje desnice, bili su krvavi od tople krvi, koja je titrala na laticama golgotskih ruža...

Nakon toga digne ponovno glavu i baci pogled prema križu, na kom je visio mrtvi Nazarećanin, i osjeti tešku tjeskobu. Cio kraj jerusolimski bio je u olovnom sumračju, premda je bio tek deveti dnevni sat.* Kao da je neka teška mora pala na cio grad i daleku okolicu. Sunce, koje je još pred nekoliko časova sjalo punim sjajem, najednom je potamnjelo. Na licima Židova, koji su još pred koji čas zlobno urlali, vikali, psovali i rugali se raspetome Nazarećaninu, opažala se potištenost. Svi su s nekim strahom pogledavali na križeve, koji su se sablasno isticali u olovnom sumračju. Osobito je stao da hvata strah glavne vikače, gledajući križ, na kom je visio mrtvi Nazarećanin. Premda su znali, da je mrtav, ipak ih je najednom počela obuzimati neka sablasna jeza. Nekima se dapače pričinjalo, kao da im se mrtvi prorok grozi s križa i kao da će s njega sad na zemlju sići, da ih progoni. I oni stadoše uzmicati. Ali baš u tom trenutku najednom se snažno potrese cijelo golgotsko brdo, a sivo kamenje poče se raspadati i kotrljati niz strminu...

Nastade užasna strava. Mnogi se stadoše od užasa hvatati za glavu i trčati kao ludi amo tamo vičući očajno:

— Zemlja se trese!...

— O jao nama! Jao nama!...

— Ovo je osveta Gospodinova!...

A centurijon Longino, koji je stajao s vojnicima sučelice Nazarećaninovu križu, poviče glasno, da su ga svi mogli dobro čuti:

— Zaista, ovaj čovjek bješe pravednik. On bijaše Sin Božji!...

Te riječi centurijonove još više ustrašiše uplašene Židove, koji su samo jaukali:

* To jest tri sata poslije podne.

— O, jao nama!

— Možda je Nazarećanin zaista bio poslanik Božji!...

A Oktavija Valerija se u onoj zabuni i smetnji okrene prema svomu ocu i reče jasnim glasom:

— Oče, pravo si rekao, On je zaista Sin Božji!...

I dok su progonitelji Nazarećaninovi u divljem strahu bježali s Golgote, a neki u onoj gužvi posrnuli i pali te su stali valjati se u prahu i po onom sivom kamenju, koje se od potresa poput sablasti kotrljalo za njima, bježali su drugi iz grada prema Golgoti i vikali kao izbezumljeni:

— Jao Izraelu! Zavjesa u hramu razdrla se sama od sebe na dvoje!... Došla je nevolja na Izrael!...

— Nazarećanin nam se osvećuje!...

No tek što su prvi glasnici došli iz grada na Golgotu i javili, što se dogodilo u svetinji Gospodnjoj, već su za njima dotrčali drugi izobličeni, blijedi kao sablasna bića i tek rukama davali nekakve nejasne znakove, kao da im se dogodilo nešto strašno, pokazujući neprestano prema onoj strani, gdje su u pećinama bili sahranjeni mrtvi. Od silnoga straha nijesu mogli govoriti, već su samo isprekidano šaputali:

— Mrtvi! Mrtvi!...

Tek nakon dulje stanke, kada se trešnja zemlje smirila, a mukla podzemna tutnjava prestala, sabraše se stariji od prvog straha i stanu kazivati, da su se mnogi grobovi otvorili i da su mrtva tjelesa ustala iz grobova i ušla u Jerusolim, gdje su ih mnogi vidjeli.

Toga popodneva drhtao je Jerusolim pred gnjevom Božjim, a zborovi svećenički plaho su obilazili svetinjom Gospodnjom i sa strahom svaki čas pogledavali prema Golgoti, gdje su sablasno stajali drveni križevi. Cijelo zapadno obzorje kupalo se u krvavom grimiznom suncu, koje je svojim posljednjim tracima padalo po prijestolnici židovskoj, kao da joj svojim krvavim svijetlom naviješta tešku i strašnu budućnost.

Krv nazaretskoga Mučenika potekla je na Golgoti i vapila je za pravdom Gospodnjom. Navijestila je Jerusolimu početak njegove propasti, a kćeri centurijonovoj procvjetavši u ruže pokazivala je put kreposti i istine...

V.

Oktavija Valerija stigla je u predvečerje u pratnji svoga oca u tvrđu Antoniju, gdje je stanovala rimska jerusolimska posada. Jedva se dovukla kući sva slomljena od boli i teških duševnih potresa, koji su je snašli toga dana. I čim je stigla u svoju odaju, bacila se na krevet i gorko zaplakala. Pred duševnim njezinim okom neprestano je stajao golgotski Mučenik u dugoj bijeloj haljini, s trnovim vijencem na glavi, ispod kojega se cijedila vrela krv iz Njegovih dubokih i teških rana. Sve Njegove preteške patnje prošloga dana redale su se jedna za drugom pred njezinim očima. Kugdod je svrnula te večeri svoj pogled, svuda je samo Njega gledala. A On je bio tako tužan, tako bolan, da bi se na taj pogled morao ganuti i mrtvi kamen. A gle, veliki i bogati Jerusolim se nije ganuo. On je plivao u sreći, što je na sramotnu Golgotu doveo Onoga, koga je i sam nedavno nazivao poslanikom Božjim, prorokom, čudotvorcem, i ispred koga je još prije nekoliko dana prostirao sagove i svoje svečane haljine i pozdravljao Ga, kada je ulazio u grad, palminim grančicama i klicao Mu: »Hosana!...«

U noći je Oktaviju Valeriju zahvatila vrućica, pa je bulaznila koješta tako, da su se njezini roditelji vrlo zabrinuli za svoju jedinicu, te su cijelu noć prosjedili kraj njezina kreveta. U više navrata spominjala je nekakve rumene ruže, roditelji nijesu razumjeli, o čemu se radi. Tražila je te ruže pod pokrivačem i jastucima i plakala za njima, kad ih nije našla. A tada bi se opet na čas smirila i počela se blago smiješiti, pružati nekud u prazninu ruke i govoriti:

— Evo proroka! Dolazi k meni! Zove me svojim rukama!... Gle, kako mi pruža dvije krasne ruže, koje su rumene kao i Njegova krv!...

Centurijon i njegova žena zgledali su se bojažljivo i tužno. Bilo im je jasno, da njihova draga kćerka govori sve to u teškoj vrućici, u koju je zapala od prevelikog uzbuđenja, što ga je toga dana preživjela. I tek kada su se prvi traci ružične zore počeli javljati na dalekom istoku naviještajući porođaj novoga dana, usnula je potpuno slomljena blagim snom...

Zabrinuta majka ostala je i dalje uz njezin krevet bojeći se, da se njezina Oktavija Valerija ne bi možda

digla iz kreveta i u jakoj vrućici kuda otumarala. Ali te je bojazni pomalo nestajalo. Djevojka je snivala potpuno mirno i počešće se u snu smješkala. Jamačno je sanjala o nazaretskom Proroku, koji je prošloga dana zaokupio svu njezinu duševnost.

Kada je sjena sa kazaljke ure sunčanice na južnoj kuli tvrđave Antonije pokazivala sedmi dnevni sat*, centurijonova se kćerka probudila. Vidjelo se na njezinim ružičastim obrazima, da ju je dugi san prilično okrijepio i ona je bila sada potpuno sabrana. Vrućica ju je ostavila, i ona je zatražila od majke jesti. A kada je dobiveni obrok s tekom pojela, pripovijedala je majci, kako je sanjala, da se grob Nazarećaninov najednom sam od sebe otvorio, a iz njega da je u neviđenom sjaju i svijetlu izašao smiješeći se i ponosni Prorok iz Nazareta... Ona da je od uzbuđenja pala pred Njim na koljena i dotakla se čelom zemlje, da Mu iskaže svoje duboko strahopočitanje. No On je k njoj pristupio, pogladio ju desnicom po tjemenu i blagim joj glasom rekao:

— Oktavijo Valerijo, slijedi me!...

— I ja sam pošla za Njim. — pripovijedala je dalje. — Stupao je preda mnom u punom sjaju i neobičnom svijetlu, koje je bilo daleko jače od sunčanoga. I odveo me je u neizmjerno veliki vrt, pun svakojakog divnog cvijeća, među kojim su se najviše isticale bijele i rumene ruže, te prekrasni bijeli ljiljani, koji su bili daleko veći, bjeliji i ljepši nego oni u našem cvjetnjaku. Tada se zaustavio pred tim ljiljanima i rekao mi milo:

— Oktavijo, ovo je slika tvoje duše!...

A kada smo došli do onih rumenih ruža, reče mi opet:

— A ovo je slika tvoje žarke ljubavi, koju si mi iskazala na mom putu na Golgotu!...

I vodio me sve dalje... Vrt je bivao sve ljepši i ljepši. Stupali smo lijepim čistim stazama, na ledini nije bilo niti jedne jedincate travke. Ptičice raznih boja i veličine pjevale su tako lijepo, da bi ih slušala dan i noć gladna i žedna. Videći Nazarećanin moje oduševljenje za sve te neiskazane ljepote dade mi znak rukom, da idemo dalje. Pa kada smo došli u gaj

---

* To jest 1 sat poslije podne.

paoma, koje su svojom visinom i svojim krošnjama nadvisivale sve one paome, što rastu oko Jerusolima, najednom se zaustavi, reče nešto potiho, i jedna od najljepših palmi, kao da je živa, prikloni se svojom bujnom krošnjom do zemlje, kao da Mu se klanja... On posegne svojom bijelom desnicom, na kojoj su se vidjeli tragovi, gdje su je probili čavli, kada su Ga prikivali na križ, otkine ponajljepšu zelenu grančicu i preda je meni uz tajanstvene riječi:

— Kćeri moja, ovo dajem tebi za čistoću tvoje mladenačke duše i za onu tvoju veliku ljubav i samilost, koju si mi iskazala u onom času, kada je cio Jerusolim pljuvao na mene i vodio me na brdo smrti i poniženja!...

Tek što je bio izrekao te riječi, začujem najednom u visini divno skladno pjevanje, kakvoga nijesam čula još nikada dosele u svom životu. Daleko, daleko ljepše, nego pjevanje židovskih svećenika, kada prinose žrtve u hramu. Ogledala sam se na sve strane, ne bih li vidjela, tko to tako divno pjeva, ali nijesam mogla nikoga vidjeti... A pjevanje je bivalo sve veličajnije i divnije, dok ga najednom ne prekinuše gromoglasni zvuci trubalja, kao da trube u počast kakvome cezaru... Kada sam se uto osvrnula prema mjestu, gdje je čas prije stajao Nazarećanin, nijesam Ga više vidjela... Bacih pogled prema visini, gdje se najednom pojavila neobična svjetlost, i ugledah Njega u punome veličanstvu, gdje drži desnicom uspravljeno drvo križa, onakvo isto, na kakvom je jučer umro na Golgoti. Ali taj križ bio je u tako silnom sjaju, kakvo je samo sunce za čistog dana na azurnome nebu, i na križu sam pročitala ovaj napis:

»I odsele klanjat će mi se svi narodi!...«

— U taj sam se čas probudila i ugledala tvoje zabrinuto lice draga majčice. Oh, da znadeš kako je divan bio taj san! Skoro mi je žao, da je to bio samo san, a ne java!

Centurijonova se žena na te riječi nasmiješi i odvrati:

— Hvala bogovima, da si preboljela vrućicu! Ne znaš ni sama, kako smo bili ja i otac teško zabrinuti za tvoje zdravlje!...

Oko desete dnevne ure u subotu — na praznik Pashe — sjedjela je Oktavija Valerija na krovu kule tvrđave Antonije i sunčala se na toplom suncu. Bila je u taj čas sama na krovu, a naslonjač svoj primakla je sasvim blizu k prsobranu krova, jer je odavle bio najljepši pogled na veliki grad.... No ovoga popodneva nije ona svoje lijepe oči pasla povrh jerusolimskih palača kao obično, već je pogled njezin neprestano tražio zapadnu stranu grada, gdje se uzdiglo brdo Golgota.

Na tom brežuljku tražila je očima ono mjesto, gdje su još jučer u isto doba stajala ona tri križa na kojima su bili razapeti osuđenici. Kako je u petak u večer započeo ne samo Sabat već i blagdan Pashe, morala su tjelesa osuđenika biti pokopana, jer Židovi u subotu nijesu smjeli obavljati nikakvih težih posala. Da razbojnici, koji su bili zajedno s Nazarećaninom propeti, što prije umru, polomiše im toljagama kosti na nogama i u koljenu, da im skrate na taj način strašne muke, koje su patili na križu. Kristu Nazarećaninu ne učiniše toga, jer On je već prije umro. Razbojnike Dismu i Gesmu ukopaše na samoj Kalvariji zajedno s križevima, dok su tijelo Nazarećanina skinuli i položili u novi dostojni grob, što ga je u tu svrhu ustupio bogati vijećnik Josip iz Arimateje. On je izmolio u prokuratora Poncija Pilata tijelo Isusa iz Nazareta, umotao ga u fino indijsko platno zvano »sindon« usuvši u nj sto litara smirne i aloja*, te ga uz pripomoć Nazarećaninovih i Nikodemovih rođaka položiše u novi dostojni grob prije, nego što su jerusolimski građani počeli zapaljivati uljene svjetiljke po svojim domovima u znak, da je započela subota.

I pogled je Valerije Oktavije dugo lutao po »brijegu smrti i lubanja«, kako su neki nazivali golgotsko stratište, tražeći N j e g a, koji joj se tako duboko zasjekao u mladu djevojačku dušu... A tada je najednom iz njedara izvadila one dvije poput krvi rumene ruže, što ih je jučer ubrala ispod križa Nazarećaninova. Druge bi ruže bez vode i svježeg uzduha bile već klonule i uvenule, ali ove su bile još uvijek tako svježe, kao da ih je otkinula u taj trenutak. Latice njihove bile su iste boje kao zdrava čovječja krv.

---

* S m i r n a je mirisava stučena smola. — A l o j a je satrveno mirisavo drvo. — 100 litara je oko 52 kilograma.

S posebnim strahopočitanjem prinesla ih je k svojim koralnim usnicama i poljubila ih... Zatim ih je gledala dugo, dugo, dok nije sunce počinulo za daleke zapadne planine, a prve zvijezde na večernjem nebu navijestile osvitak novog dana.

Napokon se centurijonova kći digne s naslonjača, baci još jednom žalobni pogled prema Golgoti i pođe niz kamenite stepenice u svoje odaje. A kada je na pozlaćeni tronožni stolić pokraj svoga kreveta stavila golgotske ruže, zamirisale su one najednom neobičnim jakim mirisom i njime napunile cijelu Oktavijinu odaju. U večernjome sumračju pričinjalo joj se, kao da iz svake ružične latice odsijeva neko tajanstveno crvenkasto svijetlo, upravo onakvo, kakvo je bilo ono, kada su kroz crvenu staklenu posudicu prolazili sunčani traci... To tajanstveno svjetlucanje bivalo je pomalo sve jače, a crvenkaste zrake obasjale su najednom njezinu haljinu, i ona je na svojim grudima osjetila laki žar.

A kada je u večer lijegala na počinak, nemalo se prepala, kada je na svojim grudima na onome mjestu, gdje je bilo smješteno srce, ugledala blijedorumeni znak isto onakve ruže, kao što su bile one sa Golgote. Čudni joj srsi prođoše cijelim tijelom. U tom neobičnom znaku vidjela je ona tajanstvenu i čudnovatu moć golgotskih ruža...

Te noći nije mogla stisnuti oka, već je u grozničavoj uzrujanosti očekivala osvit novoga jutra...

VI.

Tek što su zadnje zvijezde na zapadnom obzorju bile ugasle, a prvi traci jutarnjeg rumenila zarudili na istočnom nebu, izašla je Oktavija Valerija na vrata tvrđave Antonije, koja su stražari baš u taj čas otvorili. Korake svoje upravila je prema zapadu, gdje je bio grob, u koji su u petak položili na vječni počinak Nazarećanina.

Stupala je žurnim koracima, kao da se boji, da ne zakasni. Kako je bilo jutro ponešto hladno, umotala se sve do vrata u svoj topli vuneni plašt. Cio grad je još počivao u jutarnjem snu, pa nije skoro nikoga susrela onim uskim i krivudastim ulicama, koje su izgledale, kao da su posvema izumrle. Prolazeći ispod

nadsvođenih prolaza, muklo su odjekivali njezini koraci između visokih kuća. U žurbi se tu i tamo spotakla o koji šiljastiji kamen, što je jače stršio iz uličnog taraca. I premda je sebi već u dva-tri navrata ponešto ozlijedila noge, ipak nije sustala, već je još jače i brže upravljala svoje korake prema vratima, kojima se izlazilo iz grada prema golgotskom brežuljku. U ljevici ispod ogrtača pažljivo je držala jednu od golgotskih ruža, koja je neprestano bila svježa i rumena. Odlučila je, da njome okiti grob Nazarećaninov, dok je drugu ostavila sebi za spomen na one velike časove, što ih je proživjela u petak uoči židovske Pashe, kada su vodili Nazarećanina na Golgotu. Ta ruža imala ju je sjećati na najpravednijega i najplemenitijega čovjeka, što ga je dosele upoznala. U Njemu nije od časa Njegovih muka, patnja i Njegove čudnovate smrti gledala samo običnog čovjeka, već nešto više. U Njemu je gledala uzvišeno biće, koje je bilo obavito nekom posebnom tajanstvenošću, biće, iz kojega je prosijevala velika samilost i blagost. Zar je Nazarećanin mogao biti samo običan čovjek ? Nije li na svoje rođene uši čula, kako je na Golgoti izrekao one velike riječi : »Oče, oprosti im, jer ne znaju, što čine !« Te riječi opraštanja izrekao je za sve one, koji su Ga iz mržnje, oholosti i krajne ljudske zlobe doveli pred prokuratora i tražili Njegovu smrt. Zar bi mogao običan čovjek da izgovara takve riječi u času svojih najtežih muka i svoga najvećeg poniženja ? Nije li u Proroku iz Nazareta bilo nešto veliko i nadnaravno ? Zar se nijesu u času Njegove mučeničke smrti zbivale neobične pojave, kakvih Jerusolim po pričanju samih najstarijih građana nije jamačno još nikada doživio ? Nije li njezin rođeni otac u času one strahovite trešnje zemlje kao Rimljanin i poganin jasnim glasom pred svim Nazarećaninovim neprijateljima izjavio : »On bijaše Sin Božji !« A te iste riječi ponovila je i ona, jer ju je u taj čas zaokupilo neko posebno čuvstvo i jer joj je njezina nutrinja šaptala : »Da, On je zaista Sin Božji !« I samo kao takav, mogao je biti uzvišen i samo kao nadnaravno biće mogao je svojim krvnim neprijateljima praštati sve one preteške boli i nepravde, koje su Mu nanijeli i zadali. Običan čovjek uza svu svoju blagost, ljubežljivost, dobrotu i samilost ne bi bio kadar takva što učiniti...

U tim mislima našla se najednom izvan gradskih zidina, koje su bili obasjali prvi traci jutarnjega sunca. Stražari iz rimske posade, koji su vrlo dobro poznavali centurijonovu kćer, vrlo su se začudili, kada su je u rano jutro vidjeli samu, gdje ide prema vrtu Josipa iz Arimateje. Ali je nijesu niti zaustavljali niti pitali, kuda je zapravo upravila svoje korake.

I upravo u času, kada je s glavne ceste htjela zaokrenuti na puteljak, kojim se išlo u vrt Josipa Arimatejca, ugleda pred sobom na cesti neku svijetlu pojavu, koja se sve više približavala prema njoj. Ona od nekog zaprepaštenja stane, a srce joj počne silno kucati i dah ju je skoro izdao. Vidjela je bijelu prikazu, obasjanu divnim sjajem, upravo onakvim, kakav je vidjela pretprošle noći u snu. Pričinilo joj se, kao da se sjajna prikaza ne dotiče zemlje, već da lebdi povrh nje i tako joj se približuje...

Od uzbuđenja i straha padne na koljena, raširi obje ruke i zavapi najednom sva presretna :

— Gospodine, zar si Ti to ?!...

A svijetla pojava došavši do nje odvrati joj uz blagi osmijeh :

— Da, ja sam kćeri moja...

I ona klečeći onako pred Njegovim nogama pruži Mu crvenu ružu, koju je ubrala u času Njegove smrti pod drvetom Njegova križa.

U taj čas pričinilo joj se, kao da je osjetila laki dodir Njegove ruke i kako ju podiže iz praha i veli joj :

— Vrati se tvojim roditeljima ! A kada dođe čas tvoj, doći ću po tebe !...

Kada je čas zatim opet pridigla svoje oči, nije bilo više svijetle pojave pred njom, a u ruci joj je mirisala ne više crvena, već prekrasna velika bijela ruža, jedna od onih, kakvih je vidjela na tisuće u snu u onom ogromnom vrtu, kroz koji ju je pretprošle noći u snu proveo Nazarećanin...

Dva sata kasnije čula je od svoga oca, da je Nazarećanin u ranu zoru čudesnim načinom uskrsnuo iz groba. Po pripovijedanju stražara, koji su čuvali po želji židovskih starješina i svećenika Njegov grob, zbilo se to upravo u onaj čas, kada je ona ugledala onu svijtlu prikazu...

I sada joj je bilo potpuno jasno, da to nije bio nitko drugi već golgotski Mučenik, koji ju je tim načinom htio nagraditi za njezinu živu vjeru i veliku ljubav, koju je osjećala prema Njemu...

*

Trideset i jednu godinu čeznula je duša Valerije Oktavije za svijetlom pojavom Isusa iz Nazareta. U dolini suza nije Ga mogla više ugledati, jer On je već davno bio otišao u kraljevstvo Oca svojega, koje nije bilo od ovoga svijeta, kao što je nekoć na sudu odgovorio Ponciju Pilatu.

Po godine iza uskrsnuća Nazarećaninova vratio se centurijon sa svojom obitelji opet u Rim, gdje je dovršio dane svoje kao uvjereni i revni kršćanin.

A Oktavija Valerija čuvala je sa svetim strahopočitanjem one dvije golgotske ruže kao dragi amanet i najskuplji dar svoga božanskog Zaručnika, kojemu je u čistoći duše i srca ostala vjerna do groba, te je i mučeničkom smrću zasvjedočila svoju ljubav i odanost prema Njemu. Za strahovitih i krvavih progona prvih kršćana pod mahnitim rimskim carem Neronom ona je u rimskom amfiteatru bila razderana od divljih zvijeri. Pobožni kršćani prepoznaše njezine ostanke po onom ružinom znaku, koji se utisnuo na njezine grudi one večeri, kada je golgotske ruže stavila na stolić u svojoj odaji u Jerusolimu. Časne njezine ostanke uz ostanke ostalih prvih mučenika položiše na vječni počinak u katakombama sv. Sebastijana na Apijskoj cesti izvan Rima. Na nadgrobnu ploču urezaše joj dvije ruže, koje su čudesno procvale pod križem Kristovim, kada je On dovršio djelo Otkupljenja...

A prave golgotske ruže postaviše na kameni stup pred njezinim grobom, te su uz uljenicu, koja je svijetlila pred nadgrobnom pločom svete mučenice, i dalje sačuvale svoju potpunu svježinu i živu boju i najdostojnije resile grob toga neokaljanog ljiljana božanskog Isusa iz Nazareta...

---

* Amfiteatar je bio ograđeni veliki prostor, gdje su stari Rimljani izvodili kojekakve vratolomne igre, konjske utrke i gdje su kasnije mučili prve kršćane i bacali ih pred gladnu divlju zvjerad.

VRTLAR IZ ASPALATOSA

I.

Lipanjsko je sunce svojim posljednjim tracima obasjavalo golemu carsku palaču u Aspalatosu*, koju je sebi podigao silni i moćni rimski car Dioklecijan, da u njoj proživi zadnje dane svoga života. Dvadeset punih godina vladao je on ogromnim rimskim carstvom i naprezao sve svoje duševne i tjelesne sile, da ga uzdrži na dostojnoj visini. Nije bila šala upravljati tako velikim i prostranim carstvom, kao što je bilo rimsko u doba Dioklecijanovo. Lako je bilo vladati prvim rimskim carevima, koji su imali odanu vojsku i malo vanjskih neprijatelja. Ali u njegovo doba dizali su se na carstvo sa svih strana jaki i brojni vanjski neprijatelji, da potresu njegovim temeljima i da ga razmrve. I tko zna, kako bi bilo to ogromno carstvo prošlo, da nije upravo u najteže doba zasio carski prijesto strogi i priprosti Dioklecijan, rodom iz Salone, koja je tek neka tri četvrta sata bila udaljena od Aspalatosa. Jednostavan u načinu života i strog prema samome sebi bio je kadar da svojom snažnom i željeznom rukom uzdrži carstvo na okupu i da ga sačuva od trzavica i propadanja.

Ali kao što se sve na svijetu istroši i propada, tako su i Dioklecijanove sile sve jače popuštale i smalaksavale tako, da je jednog dana i on bolno uzdahnuo:

— Vidim, da nijesam više sposoban za vladanje. Željan sam mira!...

A taj željkovani mir potražio je on nedaleko svoga rodnog grada u palači, koju je gradio punih deset godina. I podigao je zaista veličanstvenu i sjajnu palaču, na obali modroga Jadrana, koji je ljubio od

* Aspalatos zvao se današnji Split u Dalmaciji.

najranije mladosti svoje i za kojim je toliko čeznuo za vrijeme svega svoga carevanja. Pa kada se sa starim svojim sudrugom i suvladarom Maksimijanom 1. svibnja godine 305. odrekao carskoga prijestola i skinuo sa svojih leđa carski grimizni plašt, nije časio niti časa, već je odmah sjeo u carska kola i zaputio se u svoj daleki zavičaj...

Bio je u to doba starac od kojih sedamdeset i nekoliko godina, pognut, mrzovoljast i kivan ne samo na cio svoj okoliš već i na sama sebe.

Takav je sjedio jednog prekrasnog lipanjskog popodneva na mramornoj klupi u carskom vrtu, u kojem je sam svojom rukom njegovao prekrasne ruže i presađivao salatu i drugo zelenje. Tom se vrtlarskom poslu najviše veselio, pa kada bi iz dana u dan promatrao, kako upravo vidljivo napreduje šaroliko cvijeće na njegovim lijehama, veselio bi se tomu kao maleno dijete. On je onako star zapravo već i bio skoro posve podjetinjio. Pa kada su ga prije mjesec i po dana posjetili izaslanici rimskoga senata tražeći u njega savjeta i uputa u državnim poslovima, nijesu vjerovali svojim rođenim očima, kada su ugledali nekoć moćnoga i silnoga cara, gdje s malenom motičicom u rukama mirno okapa povrće u svom vrtu. Videći on njihovo čuđenje nasmiješi se i reče:

— Što se čudite tomu, da vidite svoga bivšega cara kao vrtlara? O, to vam je, braćo, najljepši posao. Vjerujte, i ljepši i lakši od carskoga vladanja. Kao car imao sam neprestane borbe s razularenim čovječanstvom, ali ovo je cvijeće ovdje bolje i poslušnije. Ono je tako blago kao i mlado janješce i možete s njime činiti, što vas je volja...

Ali ovoga popodneva bio je opet neobično mrk i zlovoljan, tako zlovoljan, da mu se ni njegov najmiliji i najvjerniji rob Aristobul nije usudio približiti, već je uzbuđen i drhtava srca čekao zaklonjen iza obližnjeg grma, kada će ga mrki gospodar pozvati preda se, da na njemu iskali svoju mrzovolju, kao što je to znao u posljednje doba češće učiniti. U takvim časovima svatko se klonio starog čangrizavog Dioklecijana, kojega je opet počela mučiti nesnosna kostobolja. Ali osim kostobolje morile su staroga cara

još više i jače teške brige za sudbinu carstva. U posljednje doba dobivao je neprestano nepovoljne vijesti, da se njegovi nasljednici, dva cara i dva cezara, među koje je podijelio carsku vlast i vladanje, među sobom kolju i svađaju. Kako je bio od naravi oštrouman, dobro je predviđao, da se ta nesloga i međusobna mržnja ne će dobro svršiti za veliko carstvo. Carevi i cezari mrzili se međusobno i svaki je od njih htio da postane sam jedini gospodar i vladar. A on je prije, nego što se odrekao prijestola, htio baš na taj način da predusretne samovolji pojedinca, što je odredio, da nakon njegove ostavke vladaju četvorica, a ne samo jedan, koji bi mogao carstvo dovesti do propasti i rasula.

Ali ni ta briga za carstvo nije još bilo sve, što ga je mučilo. Još ga je morio jedan teži jad. Bilo je to kršćanstvo, koje je sve više preotimalo maha u prostranom carstvu. U neumornim i oduševljenim sljedbenicima Kristove nauke gledao je stari vuk najvećeg i najopasnijeg protivnika za rimsko carstvo. Kao svemoćni i silni rimski car učinio je sve, što je mogao, da zatare i uništi kršćanstvo, koje se po njegovu mišljenju širilo svim i najudaljenijim rimskim pokrajinama kao kakva kuga. Ne samo u Italiji, već i u Galiji, Hispaniji, Dalmaciji, Panoniji, Noriku, Meziji, Daciji Aziji i Africi imalo je to kršćanstvo već toliko pristaša, da nije znao, gdje da počne prije da obračunava s njime. Tisuće činovnika u velikom carstvu nije imalo, druge zadaće, nego samo da istražuje tobožnje krivnje kršćana i njihovu urotu protiv rimskih bogova.

Iz dana u dan nije Dioklecijan slušao drugo od svojih savjetnika, nego samo to, kako su se Kristovi sljedbenici urotili protiv cara i rimskih bogova. A tko je protiv cara i državne poganske vjere, taj je rušilac državnoga poretka, pa je po državnim zakonima zaslužio smrt. I ne samo u Rimu već i u najudaljenijim pokrajinama rimskoga carstva nastali su po Dioklecijanovoj odredbi silni i nečuveni progoni kršćana. Krv časnih staraca, odvažnih muževa, plemenitih žena i nevine dječice prolijevala se upravo potocima. Ali sigurno nijesu nigdje ti progoni bili tako strahoviti i okrutni kao u samom prijestolnom Rimu, koji nazvaše »velikim grobljem kršćanstva«. Poganski državni činovnici zajedno sa svojim carem kao da su pomahni-

tali od bijesa i srdžbe na svakoga, na koga bi pala i najmanja sumnja, da je pristaša Kristov i njegove uzvišene nauke. Uzalud su učeni kršćanski muževi izjavljivali, da kršćani nijesu protiv cara i rimske države, već protiv zla, grijeha i opačina, u kojima se valja rimsko društvo. Kršćanstvu je naprotiv zadaća, da u duhovnom pogledu preporodi cio svijet i da ga izvede na stazu poštenja i kreposti. Kako bi bilo kršćanstvo protiv cara i države, kada propovijeda ljubav prema bližnjemu, bez razlike bio on najugledniji Rimljanin ili onaj bijedni, nesrećni, prezreni i progonjeni rob ? U redovima kršćana mogao je naći mjesta svatko, koji je imao iskrenu nakanu da se otrese pogubnih poganskih zasada i zabluda. Dakako da uzvišena kršćanska načela nijesu bila mila starom izmoždenom i trulom poganstvu, pa su bezbrojne čete poganskih svećenika upotrebljavale sve i sva, da podstreknu i onako sumnjičavog i praznovjernoga Dioklecijana protiv kršćanske nauke. A da bolje uspije u svojoj zločinačkoj raboti, predočivahu neprestano starom caru, da ga kršćani hoće srušiti s prijestolja i na nj postaviti svoga prvoga velikoga svećenika. Više nijesu trebali reći sumnjičavom starcu, koji je ionako u poganskoj vjeri i njezinim umišljenim bogovima gledao utjelovljenu snagu svoga carstva. Budući da je bio prostoga podrijetla i od prostog vojnika dovinuo se prijestolja rimskih careva, već je od prvoga časa svoga vladanja izmišljao na sve moguće načine, kako će starim i odličnim Rimljanima dokazati, da nije priprostoga roda, već da je sin samoga glavnoga rimskoga boga Jupitera. Pa ako kršćani rade protiv njega, onda rade i protiv njegova oca boga Jupitera, a ako rade protiv Jupitera, onda rade i protiv njegova sina, cara. I u ludovanju o svom božanskom podrijetlu dao je svoje kipove postavljati uz kipove ostalih rimskih bogova, da im se narod klanja do crne zemlje, da ih časti i kadi tamnjanom kao i kipove bogova.

Zato je posve razumljivo, da je stari Dioklecijan u kršćanstvu gledao najopasnije protivnike rimske države, pa ga je mislio uništiti mahnitim prolijevanjem krvi. I ne samo za svoga carevanja već i onda, kada se odrekao carskoga grimiza, i onda je bjesnio na kršćanstvo i neprestano smišljao, na koji način da ga zatare.

II.

Pred malim vratašcima, što su iz carske palače vodila ravno k moru, ljuljuškala se na morskim talasićima bogato pozlaćena Dioklecijanova barka, u kojoj se on redovno svakoga dana ujutro i poslije podneva izvozio na pučinu. Već skoro pola sata čekala je barka na staroga cara tako, da je jedan od robova, koji su bili pouzdani carevi veslači, rekao svome drugu :

— Čudim se, da danas božanski car još uvijek ne dolazi ! Drukčije nas on čeka na stepenicama, prije nego mi i privezemo barku do njega.

— Čuo sam od Aristobula, — prihvati drugi veslač, — da su jutros stigla iz Rima dva poslanika od senata, koji su caru donijeli nepovoljnih vijesti. Vele, da su se carevi Flavij Valerij Konstantin i surovi Maksencij ljuto zavadili i da bi lako moglo da dođe opet do krvi...

— Pa neka se kolju, kad su tako žedni krvi ! — odvrati prvi veslač.

— Da, a što će na to reći naš božanski gospodar ? Misliš, da je njemu to milo, što se njegovi nasljednici ovako mrze i glože ? Ta njihova vječna zavada i mržnja vodi carstvo u propast. Odatle i sva njegova zlovolja, zabrinutost i tuga, koja ga je u ovo nekoliko posljednjih mjeseci tako zaokupila. I ti bi bio mrk i zlovoljan, kada bi tko tvoje djelo razarao. A ovi mladići, koji mu nijesu u državničkoj mudrosti nimalo dorasli, ti hoće da sruše veliko carstvo. I vjeruj meni, da će ga srušiti, ako ovako dalje nastave, kako su započeli.

— Za Konstantina vele, da je neobično sklon kršćanima, koji se klanjaju nekom Bogu, što su ga poput razbojnika pribili na križ tamo negdje u židovskoj zemlji. Maksencij opet mrzi kršćane kao i naš uzvišeni gospodar.

— I treba da ih mrzi i progoni, jer su protiv naših starih bogova i državnog poretka ! Da nijesu takvi, vjeruj, da ih ne bi naš stari gospodar, koji je pronicav i uman, toliko mrzio i progonio ! A on dobro znade, što radi...

Uto se na kamenim stepenicama, što su vodile iz palače k moru, pojavio stari Dioklecijan zaogrnut

u bijelu finu togu i prebacivši preko lijevog ramena grimizni carski plašt, koji je uvijek nosio na sebi. U desnici držao je skupocjeni štap od slonove kosti te se silazeći niz stepenice k moru upirao o nj. Stupao je vrlo oprezno bojeći se, da ne bi možda posrnuo i pao. Ta njegova bojazan bila je opravdana, jer ga je prije nekoliko sedmica počela spopadati vrtoglavica, te je silazeći iz atrija carske palače posrnuo i jedva se zaustavio na mramornoj ogradi stubišta. A njegov rob Aristobul pričao je, da se to caru češće dešava, kada šeće divnom galerijom u prvom spratu svoje palače. Staračka je slabost spopala i njega, premda je bio još u mladosti navikao na strog, jednostavan i umjeren način života. A ti napadaji staračke slabosti veoma su zabrinuli njegovu najbližu okolinu, koja ga je cijenila i ljubila i bila mu dušom i tijelom odana.

Iza njega je stupao zapovjednik njegove tjelesne straže Kvinto Centumal, krasan mlad čovjek od kojih trideset godina, koga je car upravo neizmjerno ljubio i od prvih svojih dvoranika imao u njega najveće i neograničeno povjerenje. Bez njega nije car nikuda izlazio. Pače, dok je u vrtu okapao cvijeće i povrće, morao je Kvinto Centumal i tu da bude uza nj. Pripovijedali su, da je praznovjerni Dioklecijan bio duboko uvjeren, da će ga onda snaći nesreća, kada ga ostavi Kvinto Centumal. Pa da toj nesreći predusretne, morao je zapovjednik njegove tjelesne straže vazda da bude uz njega. Stari ga je car više ljubio nego rođenu svoju kćer Valeriju, koju je bio prognao i zatočio u sirske pustare samo zato, jer je bila potajna kršćanka.

Sišavši do posljednje stepenice, koju su zapljuskivali maleni morski valići, popostane Dioklecijan i okrenuvši se prema Kvintu Centumaliu reče :

— Podaj mi, sinko, desnicu, da se lakše ukrcam u barku!...

A kada su car i Kvinto Centumal sjeli u barku, oba veslača snažno zaveslaše prema brdu Mrljanu, kamo je Dioklecijan svakog popodneva najradije zalazio, da se okupa među onim lijepim i brojnim uvalama, koje su zbog pličine i sitna pijeska tako zgodne za kupanje.

Čim je sjajna pozlaćena carska barka zaplovila tihom i glatkom morskom površinom, odmah stadoše

Uto se na kamenim stepenicama pojavio Dioklecijan...

oko nje i povrh nje kružiti morski galebovi, koji su poznavali carevu barku. Stari se Dioklecijan osobito veselio tim hitrim morskim pticama, koje su i za najveće bure znale smjelo prkositi sili vjetra i kružile nad morem, kao da se hvataju u koštac sa snažnom prirodnom silom. Taj njihov smjeli prkos-lijet promatrao je stari car s pravim užitkom sa svoje divne i čarobne galerije, koju je resilo pedeset visokih korintskih stupova. I što je bura jače fićukala oko njegove palače, što su morski valovi bjesnije udarali i lupal' o kameno podnožje njezino, to je stari car više uživao!

More je ljubio nada sve. U njemu je uživao, u njemu je nalazio razonodu i utjehu u najtežim časovima svoga života. Ta ljubav za morem ostala je usađena u njegovu srcu još iz njegovih najranijih djetinjskih dana, kada je u luci stare Salone* kao siromašni i prezreni dječarac u otrcanoj i prljavoj tunici bez rukava i s prostim pojasom iznad bokova po čitave sate sjedio i gledao u ogromne rimske lađe zvane triremes i kvinkveremes... Onda nije ni u snu slutio, da će njegovo visoko čelo danas sjutra resiti carski vijenac i da će biti prvi i najuzvišeniji čovjek u velikom rimskom carstvu i da će se pred njegovim kipovima klanjati bogati moćni senatori i slavni vojskovođe i da će veliki svećenici na zlatnom tronogu paliti miomirisni tamjan kao i pred kipovima državnih bogova...

I zato je bio najzadovoljniji, kada je na svojoj raskošnoj barci lutao morem i kada je prisluškivao zapljuskivanje dugih vesala, s kojih se cijedila slana morska voda, koja se ljeskala na sjajnom jutarnjem suncu ili poput dragulja blistala na čarobnom mjesečevu svijetlu za tihih i toplih ljetnih noći. Za takvih vožnja po moru malo je ili ništa govorio, a misao mu je lutala u daleku prošlost...

Takove misli zaokupile ga opet i danas, kada je njegova lagana barka poput strijele hrlila prema Mrljanu, da se u mirisu zelenog lovora, naranči i žutih limunova te pod stablima vitkih paoma razonodi i da ondje na čas zaboravi na sve državne i druge brige, pa da bude sam svoj. U divnoj zeleni južnog raslinstva i u onom opojnom mirisu nalazio je on

* Salona zvao se današnji Solin kraj Splita.

donekle utjehe svojoj ranjenoj duši, pogotovu ovog dana, gdje je primio poslanike rimskoga senata, koji su mu donijeli kobnu vijest, da će između Konstantina i Maksencija doći do krvavog razračunavanja. U njegovoj staračkoj i sumnjičavoj duši rađala se sve veća i jača mržnja prema Konstantinu, kojega je smatrao nesrećom za rimsku državu, jer je bio sklon kršćanstvu. Ta Konstantinova sklonost kršćanstvu navući će na veliko carstvo osvetu starih rimskih bogova, koji će se za nanesene im uvrede i zapostavljanja ljuto da osvete. Zato je iz dna duše želio, ako dođe do borbe između njegovih nasljednika, da pobijedi surovi Maksencije kao zaštitnik poganskih bogova i državne vjere. Pače on je unaprijed bio uvjeren, da će stari rimski bogovi biti uz onoga, koji brani njihovu čast i koji se bori za njihovu slavu. Bijedni stari car u svojoj prevelikoj mržnji na kršćanstvo nije htio spoznati, da je poganstvo već na umoru i da je sunce slave rimskih bogova već dobrano zapalo, dok sunce istine i pravde, za koje se bori novo, svježe kršćanstvo, tako divno sjaje, da poganstvo ostaje pred njegovim sjajem u potpunoj tmini...

Kada je barka ušla u jednu lijepu uvalu i ondje pristala, iziđe stari car s Kvintom Centumalom na kopno i zaputi se po onom finom sitnom pijesku k obližnjem kipu boga Jupitera, koga je car dao ovdje postaviti prije dvije godine i koji je bio isklesan iz najfinijeg bijelog kararskog mramora. Spustivši glavu na poklon pred kipom vrhovnoga poganskoga božanstva podigne staračke drhtave ruke uvis kao na molitvu i reče:

— Zar ne, da ćeš, veliki moj oče i bože, pomoći Maksenciju ?!...

Izrekavši zaufano te riječi stajao je još neko vrijeme pred kamenim kipom svoga boga-zaštitnika, kao da iščekuje od njega povoljan odgovor. Ali njegovo je iščekivanje bilo uzaludno. Kameni je bog šutio i nije mogao da odgovori na carevo pitanje...

I dok je Dioklecijan tako uzaludno iščekivao Jupiterov odgovor i stajao kao ukopan pred njegovim kipom, dotle je mladi zapovjednik carske tjelesne straže stajao postrance, a na licu mu je počivao i sažalni i laki porugljivi smiješak. Izgledalo je, kao da se ruga lakovjernosti staroga cara, koji je od ledenog

i nijemog komada mramora uzalud iščekivao neko božansko čudo.

Pa kada se nakon odulje šutnje Dioklecijan okrenuo k njemu i upitao ga:

— Sinko, što misliš, tko će biti pobjednik, ako dođe do rata između one dvojice? — uozbiljio se mladi zapovjednik i nekud suho odvratio:

— Uzvišeni gospodaru, da ti pravo kažem, moje je mišljenje, da će onaj ostati pobjednik koji se bori za istinu i pravdu...

Stari car, koji nije shvatio pravi smisao odgovora svoga ljubimca, zadovoljno zaklima glavom i primijeti:

— Pravo si rekao! Maksencijeva je pobjeda sigurna, jer su na njegovoj strani pravda i istina; na njegovoj su strani naši bogovi, koji se ne će dati bez kazne vrijeđati.

U razgovoru dođoše obojica do mramorne klupe, što je stajala nedaleko Jupiterova kipa, a bila je tik uz more tako, da je za sunčanih dana znao stari Dioklecijan svući svoje sandale i umakao bose noge u toplu morsku vodu. Godilo mu je osobito, kada bi ga maleni morski valići draškali po tabanima. On se tome katkada veselio kao maleno dijete, kad se praćaka i kupa u toploj vodi. S te je klupe bio i prekrasan pogled na njegovu ogromnu palaču, koja je više priličila kakovu velikom gradu, opkoljenom jakim i visokim zidovima, na kojima su se isticali tornjevi i kule. Osobiti sjaj odavala je zapadna strana prema moru, koja je bila ukrašena sa pedeset mramornih stupova, što su tvorili sedam metara široku galeriju duž cijeloga pročelja palače. Kadgod je Dioklecijan s one klupe promatrao svoju divnu palaču, srce mu se širilo od milja, što je za sebe podigao ovako veličanstveni dvor, kakvoga nije imao niti jedan od rimskih careva. Pa i onda, kada ga više ne bude na životu, spominjat će se kroz vijekove njegovo ime, jer je podigao veličanstveni spomenik sebi i svojoj slavi. Kroz vijekove dolazit će pred nju kasniji naraštaji i s počitanjem spominjati njegovo ime, koje će ići od usta do usta. I kao što su se nekoliko vijekova prije njega ovjekovječili egipatski Farauni gradnjom ogromnih piramida, tako se evo i on ovjekovječio ovom palačom. Nije bio samo velik kao car i državnik, već i kao graditelj.

Ali kada bi mu pogled pao na nedaleki i bogati grad Salonu, njegovo rodno mjesto, tada bi mu se široko čelo odmah nemilo smrklo, a oko poširokih ustiju pojavile se neke posebne crte, u kojima se odražavalo unutarnje silno ogorčenje, dok su mu staračke oči zasjale nekim posebnim divljačkim sjajem. Još u početku njegova carevanja, daleko prije nego je i počeo graditi palaču na morskoj obali, jedina mu je želja bila, da proživi staračke svoje dane u svom zavičaju, gdje je ugledao prvo svijetlo svijeta. I da toj svojoj živoj želji udovolji, gradio je kroz punih deset godina sjajnu palaču. Pa sada, kada ju je zgotovio i kada se u njoj nastanio, sada mu je najednom rodni grad omrznuo toliko, da ga nije mogao rođenim očima više gledati. A zašto? Koji je tomu bio uzrok?...

Kada je Kvinto Centumal opazio smrknuto čelo svoga gospodara i onaj njegov čudni divljački sjaj u očima, odmah je pogodio, što se opet zbiva u duši staroga rimskoga cara... U njegovoj je duši vladala u taj čas strahovita oluja mržnje i bijesa na njegov rodni grad, koji je u posljednje vrijeme počeo hrpimice prelaziti u tabor Krista iz Nazareta. Kršćanski biskup i njegovi neumorni svećenici usprkos svim dosadašnjim progonima i mukama izdržali su na svojim mjestima. Njihova nepokolebivost i stalnost u vjeri, njihovo junaštvo zadivilo je i same pogane i oni su se čudom pitali, odakle to, da njihovi sugrađani kršćanske vjere svakom zgodom ovako neustrašivo i javno ispovijedaju svoje vjersko uvjerenje? Ni najljući progoni ni najljuće muke nijesu bile kadre da ih odvrate od Krista i njegove nauke. Ipak mora u toj novoj vjeri nešto biti, što im daje snage i jakosti, da su tako odlučni i ustrajni.

Salona je pomalo počela zaboravljati i prezirati stare rimske bogove, počela je častiti Onoga, koji je naučao, da su svi ljudi jednaki i da su međusobno braća. Prema njegovoj nauci robovi su jednaki senatorima i drugim visokim uglednicima rimskoga carstva... A može li to biti, da je bespravni sluga i rob jednak svome gospodaru? Zar onaj, komu su bogovi dosudili sudbu, da robuje, zar taj da bude brat i jednak onomu, koji već kroz stoljeća uživa posebna prava s obzirom na svoje ugledno podrijetlo i na svoj imutak? Takvom naukom rušio se odjednom sav više-

vjekovni poredak u cijeloj državi. Takva nauka podstrekavala je robove i one niže društvene slojeve na pobunu protiv cjelokupnog dosadanjeg poretka. Ta je nauka učila, da i robovi imadu ljudska prava kao i svi ostali slobodni rimski građani. A to je bilo ono strašno, što ugledno rimsko društvo nije još pravo shvaćalo, pa se zato i dizalo protiv takova naučavanja.

Budući da su građani Salone oduševljeno prelazili u kršćanski tabor i u Kristove redove, staroga je to cara ne samo gorko i duboko rastužilo, već gdjekada i tako razbjesnilo, da bi bio najradije napustio na svoj rodni grad nekoliko tisuća vojnika, da ga unište i sravne sa zemljjom, da mu se tako zametne svaki trag. On je to smatrao za najveću sramotu a i za najveću uvredu za sebe, pa zato nekoliko posljednjih mjeseci nije na sjeverna tako zvana »zlatna vrata«, koja su vodila u Salonu, uopće izlazio. Držao se ponajviše južne strane svoje palače, koja je gledala na more. I kada bi mu tko počeo pripovijedati kakve novosti iz Salone, on se znao tako raspaliti, da je vikao kao mahnit :

— Ni riječi da mi nijeste prozborili o tom gnjusnom gradu, koji prezire naše stare bogove ! Govoreći o Saloni poganite moju palaču, a mene smrtno vrijeđate !

I ti bi odmah umuknuli. Ali stanovnici Salone nijesu se ni najmanje osvrtali na carevu srdžbu. Smatrali su ga starim nemoćnim lavom, kojemu je nestalo lavlje snage, pa sada u svojoj nemoći samo još mahnita i grdi...

I što je dulje Dioklecijan motrio zidine Salone, spopadao ga je sve jači gnjev, a svojom skupocjenom palicom od slonove kosti počeo je nemilo raskapati po finom pijesku praveći u njem duboke zareze. Napokon skoči bijesan s klupe, na kojoj je dosele prosjedio, krv mu udari svom snagom u glavu, a crvene mrlje osuše se staračkim licem, i on počne vikati kao mahnit.

— Barku ovamo ! Tjerajte natrag u Aspalatos, da ne gledam onaj prokleti grad !...

No tek što je izrekao te riječi, spopadne ga omaglica, on zatetura i sruši se na vrući pijesak... Kvinto Centumal priskoči brže k njemu, podigne ga sa zemlje i ponese do mramorne klupe, gdje su čas prije sjedili. Starac je bio blijed, kao da je ustao iz groba. Drhtao

je cijelim tijelom, premda je bilo ljetno poslijepodne i neobično vruće. Isprva nije progovorio niti jedne riječi, već se oslonio na Kvintovo rame i teško i isprekidano disao, dok mu je čelo probijao leden znoj...

Prošlo je nekoliko časova, dok se stari car opet nešto oporavio, ustao s klupe i uz pripomoć svoga ljubimca Kvinta Centumala pošao prema barci, da se u nju ukrca za povratak u Aspalatos. Nitko od prisutnih nije prozborio cijelim putem do palače niti jedne jedincate riječi. Kao da je neka olovna težina pritisla i cara i njegova ljubimca i oba roba veslača, koji su upeli svu svoju snagu, da barku što brže privedu onim kamenitim stepenicama, kojim se od mora uspinjalo u carsku palaču. Stari je Dioklecijan za vrijeme cijele vožnje šutio i mrko gledao preda se. A kada je careva barka pristala pod malim vrataščima carske palače, iskoči Kvinto prvi iz barke na kamenite stepenice, da obuhvati ispod ruke klonulога starca, koji se mučno podigao sa svoga grimiznoga sjedala u barci i zakoračio desnom nogom iz lađice.. U taj čas sagnuo se zapovjednik njegove tjelesne straže prema barci, da mu pomogne da se uspne na stepenicu. U onoj žurbi omakne mu se toga, kojom je bio mladi Kvinto zaogrnut i spadne na kamenu stepenicu. Dioklecijanu i nehotice padne oko na nekakvu amajliju, koju je Kvinto Centumal nosio sakrivenu ispod tunike na grudima... Bila je to malena okrugla pozlaćena pločica i na njoj nekakav lik...

Kada ga je car ugledao, strese se kao gromom ošinut, lice mu se strašno izobliči, spopadne ga još jače bjesnilo nego ono na klupi ispod Marjana i sabravši sve sile posegne desnicom za amajlijom, koju je njegov ljubimac nosio skrivenu na grudima, istrgne je divljački s njegova vrata i podignuvši je najprije uvis lupi njome o kamenu stepenicu viknuvši upravo luđačkim glasom :

— Zar si i ti kršćanin ! ?...

III.

Dioklecijan je ostao čas kao okamenjen, a onda dobaci Kvintu Centumalu bijesni pogled pun prezira, uspne se sam bez ičije pomoći po ono nekoliko kamenih stepenica i uđe u svoju palaču. Stupivši u glavni hod-

nik, gdje su stajala na straži dva njegova tjelesna stražara, stane sav dršćući gnjevno vikati i pokazivati prema vratašcima, koja su vodila k moru:

— Uapsite onoga zločinca! Počinio je veleizdaju prema svom caru i gospodaru i uvrijedio rimska božanstva!...

Oba tjelesna stražara zgranuše se od čuda i prepasti, kada su ugledali onako bijesnog i izobličenog cara. Nije im bilo jasno, koga to Dioklecijan misli i na koga pokazuje. Znali su dobro, da je s njime bio samo njihov zapovjednik, pa im je bilo začudo, da bi stari car upravo njega mislio.

Stajali su čas onako u čudu i nijesu se znali zapravo snaći, ali se razgnjevljeni Dioklecijan prodere još jače na njih i stane vikati:

— Šta ste se okamenili od čuda! Smjesta da ste mi doveli vašeg zapovjednika Kvinta Centumala! Povrijedio je mene i državne bogove! Naprijed!...

I sad obojica shvatiše strašnu istinu, da stari njihov gospodar zaista misli zapovjednika svoje tjelesne straže i trkom potrčaše hodnikom prema morskim vratašcima, da izvrše carevu zapovijed.

Mladi i plemeniti njihov zapovjednik Kvinto Centumal stajao je još sveudilj mirno na posljednjoj stepenici, koju je lizalo more svojim malim valićima, i baš se bio sagnuo, da podigne onu malenu zlatnu pločicu, na kojoj je bilo nešto naslikano, prinese je ustima i s nekom posebnom pobožnošću poljubi... Usprkos strahovite careve srdžbe bio je potpuno miran, samo mu se lako bljedilo osulo mladenačkim licem... Čim je ugledao tjelesne stražare careve, reče im mirno i dostojanstveno:

— Znadem, uzvišeni gospodar i car šalje vas po mene! Idem i sam! Neka se vrši volja O n o g a, koji je veći i moćniji od nas sviju i od samoga cara!...

I poče se uspinjati kamenim stepenicama u palaču, dok su ga oba stražara slijedila.

Car je stajao na ulazu atrija svoje raskošne palače. Bio je to veliki četverouglasti prostor bez krova koji se mogao po volji natkriti debelim platnenim pokrovcem tako, da onda nije mogla padati unutra kiša ni prodirati jako sunčano svijetlo. Pod je bio sav iz najfinijeg mozaika, a u sredini njegovoj nalazila se urezana četverouglasta nakapnica zvana »impluvium« za kišu, što je krovnim otvorom prokapljivala u prostoriju. Oko te nakapnice bilo je sijaset različnog cvijeća, koje je prostorom širilo preugodan i upravo opojan miris. Osobito su se isticale prekrasne ruže žute i crvene boje, koje su uzgajane u skupocjenim kristalnim posudama i loncima, a zalijevao ih je ponajčešće sam sijedi vladar, koji je uživao u njihovoj ljepoti i opojnom mirisu. Nakapnica ili impluvij bila je ograđena posve niskom ogradom od pozlaćene mjedi. Usred vode stajao je brončani kip boga Eskulapa, kojega je Dioklecijan iza Jupitera najviše poštivao i tvrdo vjerovao, da mu on donosi zdravlje. A osim Eskulapova kipa bili su uz zidove atrija poredani na povisokim mramornim stupovima skupocjeni kipovi ostalih manjih rimskih kućnih bogova, koje su Rimljani nazivali Lari i Penati, a štovali su ih kao veliku svetinju. To su bili zaštitnici i čuvari Dioklecijanova doma. Pred njima je stajala tronoga »žeravnica«, to jest posuda sa žeravicom, na koju su sipali tamjan i druge miomirise i na taj način prinosili žrtve u čast kućnih bogova. Za porodičnih bi svetkovina okitili kipove Lara i Penata vijencima i cvijećem. Koliko ih je stari Dioklecijan poštivao, dokaz je to, što je sam preko dana vlastitom rukom kitio podnožja kućnih bogova najljepšim ružama i drugim cvijećem, a na veće svetkovine ili u časovima, kada bi ga obuzimala pečal i tuga gledajući, kako njegovi sugrađani u Saloni preziru stare rimske bogove, mazao bi ih vrlo skupocjenim miomirisnim mastima, da na taj način ublaži srdžbu bogova i otkloni od svoga doma moguću nesreću.

Tu u raskošnom atriju dočekao je Dioklecijan zapovjednika svoje tjelesne straže, koji je stupio pred njega u pratnji dvojice stražara, kojima još neprestano nije bilo jasno, što se dogodilo između cara i njihova zapovjednika.

Carev tjelesni rob Aristobul, koji je baš sipao miomirisni tamjan u žeravicu pred kipom jednoga od Penata, zgrozi se od straha i prepasti, kad je ugledao bijesnog cara. Pobojao se, da i opet na njem — kao obično — ne iskali svoju srdžbu. Od straha ponestalo mu je daha, desnica mu je klonula niz tijelo, a miomirisni se tamjan prosuo po divnom skupocjenom mozaiku.

No razgnjevljeni Dioklecijan nije ni opazio bijednog i uplašenog Aristobula, koji je bio više mrtav nego živ, već je svoj bijesni izobličeni pogled upro na ulaz atrija, kojim je i on čas prije unišao. Iščekivao je nekoga...

I za čas ukaza se na ulazu mladi Kvinto Centumal. Stupao je mirno i dostojanstveno i otvoreno gledao u gnjevnoga starca.

A starac se zagleda u njega poput krvožednoga tigra, kada iščekuje i vreba svoju žrtvu.

Neko je vrijeme vladala tjeskobna tišina. A tada će prvi Dioklecijan :

— Ti si kršćanin ! ?

— Rekao si, uzvišeni gospodaru ! — odvrati mirno Kvinto Centumal.

— Kako dugo ? — opet će car.

— Od onoga dana, kako si prognao svoju kćerku u sirske pustare !...

— Zločinče ! — plane starac ponovno. — Što te je navelo na taj nepromišljeni korak ?

— Ljubav prema Kristu Gospodinu, vrhovnom gospodaru neba i zemlje !

— Ti se rugaš starim bogovima ! Ti ih prezireš, nesretniče ! Zar se ne bojiš njihove srdžbe ?

— Zašto da strepim pred onim, što ni ne postoji ! Strepiti mogu samo pred Kristom, Bogom jedinim, pravim i živim ! Rimskih bogova niti nema ! Mi kršćani ne sagibamo glave svoje pred kamenim i brončanim kipovima, koje je izgradila ljudska ruka !

— Zašuti, nesretniče ! — ogorčeno krikne stari vladar. — Kako se usuđuju tvoja pogana usta izvaljivati takve uvrede na naše bogove ! ?

— Uzvišeni gospodaru, kako da vrijeđam ono, što uopće ni ne postoji ! ? Razjasni mi, gdje se dosele očitovala moć i sila tvojih bogova ? U čemu, reci mi, gospodaru ?

— Ti još pitaš, nesretni stvore ! Kud svrneš svoj pogled, svuda vidiš djela naših bogova !

— To nijesu djela rimskih umišljenih bogova, već su to djela Onoga vrhovnoga Gospodara, koji će jednoć suditi i tebi i meni i svim ostalim ljudima !...

Dioklecijan plane strahovito na tu Kvintovu primjedbu i već podigne svoj skupocjeni štap od slonave kosti, što ga je držao u desnici, u nakani, da njime udari mladoga kršćanina.

Kvinto Centumal videći carevu namjeru, nije ni za pedalj uzmaknuo. Bio je spreman da podnese carev udarac, premda bi to bila za njega velika sramota i poniženje pred njegovim podređenim stražarima...

Ali se stari car brzo predomisli, spusti desnicu i za čas zašuti. Izgledalo je, kao da se i sam stidi svoje nepromišljene namjere, pa će nekud blažim glasom :

— Kvinto, zašto si me ovako bolno i teško rastužio ? Nikoga niti od svojih najbližih nijesam dosele toliko ljubio kao tebe. Uvjerio si se i sam tisuću puta, da sam u tebe imao neograničeno povjerenje, veće, nego da si mi rođeni sin. Pa zašto si mi to učinio ? Zašto si i ti prešao među one, koji piju ljudsku krv i jedu ljudsko meso ? Zar si i ti zabasao među te ubice i zvijeri ? Govori, da čujem potpunu istinu od tebe !...

— Kad sam želiš, reći ću ti... Kršćani nijesu nikakve ubice ni krvopije. To je teška osvada za njih. Blagovanje tijela našega Gospodina i Boga Isusa Krista nije nikakvo ljudožderstvo. To su razglasili oni, koji ne poznaju naših uzvišenih obreda. Krivo mi činiš, gospodaru, ako misliš, da sam ti nanio bol i tugu ! Iako sam kršćanin, ipak te ljubim kao svoga gospodara i poštivam ono tvoje veliko povjerenje, koje si dosele imao u mene. Držim, da dosele nijesi nikada imao uzroka, da se na mene žališ. Bio sam ti vjeran i odan i spreman ustati uvijek na obranu svoga gospodara i cara, premda sam kršćanin. Bilo bi ljepše i plemenitije od tebe, da već jednom prestaneš mrziti kršćane i da spoznaš svoje zablude...

— Dosta ! Ni riječi više ! — plane opet Dioklecijan. — Ne trebam tvojih savjeta i opomena. Ja sam car rimski, vičan da zapovijedam i da me milijuni duša slušaju i da se pokoravaju mojim odredbama, a ne da ih osuđuju ili da mi prigovaraju ! Zato tebi zapovijedam, da se imaš smjesta odreći svoje lude vjere, ili ćeš drukčije platiti životom svoju tvrdoglavost i ludost !

— Krista ne odričem se nikada, uzvišeni care ! — odlučno će i zanosno mladi Rimljanin.

— Nikada ? ! Veliš nikada ? ! — gnjevno će starac i priđe za dva tri koračaja Kvintu Centumalu.

— Da, nikada! — ovaj će još mirnije, ali odlučnije.

— Prezireš moje savjete i opomene? — opet će starac, a licem mu se prosuše krvave mrlje, dok mu je iz očiju sijevala srdžba.

— Krivo mi činiš, gospodaru! Ja ne prezirem tvojih riječi, ali mi je kao kršćaninu više slušati moga nebeskoga Gospodara i vladara nego li zemaljskoga...

— Onda neka ti pomogne taj tvoj Bog! Od mene se ne nadaj milosti! Što je bilo između nas, ovim je časom sve svršeno! Ti nijesi više moj pouzdanik, nijesi više zapovjednik moje tjelesne straže. Za mene si bespravni rob!

I okrenuvši se tjelesnim stražarima zapovjedi im!

— Vodite ga u tamnicu!...

Čuvši Kvinto Centumal carevu zapovijed pokloni se s dužnim počitanjem pred carem i mirno dopusti, da ga odvedu u tamnicu...

IV.

Car je teško prospavao noć. Već u prvu zoru, tek što je sunce svojim prvim tracima poljubilo tiho i mirno azurno more, on se blijed i neispavan šetao prostranom galerijom svoje palače. Svaki čas bi zastajkivao između pojedinih visokih stupova, koji su resili divnu galeriju, i nekud se duboko zamislio. U njegovoj staračkoj duši bjesnila je strahovita duševna borba, koja se nikako nije mogla smiriti. Kršćanstvo je sve jače preotimalo maha, tako, da pred Kristovim sljedbenicima nije bio više nigdje siguran. I oni njegovi najbliži, koji su ga neprestano okruživali i boravili uz njega, i oni su pristaše te tajanstvene vjere. Za Kvinta Centumala bio bi stavio desnicu u najljuću vatru, da on nije ni pomišljao na kršćanstvo, a kamo li da bi pristajao uz Nazarenčevu nauku. A kad tamo — i on je bio pristaša vjere, koja je mrzila rimske bogove. I on je bio potajni urotnik protiv njega i rimskoga carstva. Pa komu da onda vjeruje, u koga da se pouzda? Na svakom koraku nesigurnost i podla izdaja! Ima li uopće sigurnosti i zaštite pred tim ljudima, koji se nazivaju kršćanima? Niti progoni, niti strogi državni zakoni, niti muke, niti smrt, sve to nije kadro da ih satare i uništi. Što ih više progone, oni

»Krista ne odričem se nikada!« zanosno će mladi Rimljanin.

se jače množe i njihov je broj iz dana u dan sve veći i veći... Uz takve prilike prijeti neminovna propast rimskom carstvu i državnoj vjeri. A tu propast nije kadar nitko spriječiti, pa ni on sam kao bivši svemoćni rimski car. Nije li gorka igra sudbine, da ga je i onaj, u koga se dosele najviše pouzdavao, koga je ljubio kao zjenicu svoga oka, evo prevario. I on mu se smije u oči i najvećećim mirom priznaje, da je i on kršćanin i da prezire rimske bogove. Što više on ih uopće i ne priznaje i porugljivo govori da se ne može klanjati niti priznavati nešto, što uopće ne postoji. Sve da je samo izmišljotina rimskih poganskih svećenika, koji od toga crpu samo korist i u sebi se smiju ludosti i gluposti rimskoga puka, što veliča i slavi božanstva, koja su iz kamena ili mjedi izradile ljudske ruke. Tako se upravo bestidno rugaju ti nesretni kršćani svemu, što je u svezi sa starom državnom vjerom... A da njegovo razočaranje bude još veće, dopiru do njega vijesti, da i sam car Konstantin prianja uz kršćanstvo i da ga podupire. Pa kada sam car tako radi, što da se onda čudi onima nižima ? Pogibeljni val kršćanstva zahvatio je već sve unaokolo i povlači za sobom mlado i staro, veliko i malo, moćno, bogato i ugledno isto tako kao i one u siromašnim kolibicama te one bespravne i prezrene robove. Ta što ima tako zamamno u toj novoj vjeri, da u nju jatomice hrle tisuće i tisuće ljudi bez straha bilo pred kakvim progonima i kaznama ? U čemu je snaga i sila te nove nauke, koja iz dana u dan sve više potiskuje državnu vjeru i stare bogove ?...

Tu veliku zagonetku nije uza sve svoje dugotrajno umovanje mogao riješiti stari Dioklecijan. Tu je njegova prirođena oštroumnost bila preslaba. I poradi toga počeo ga je hvatati sve jači očaj, koji se često pretvarao u bjesnilo i još veću i jaču mržnju na svešto je kršćansko. Dani i noći su prolazili, a on je uzalud tražio riješenje toj velikoj zagonetki i uzalud je bjesnio, da svojoj duši barem na ovaj način dade oduška, kada nije našao drugoga izlaza.

Ali premda je smrtno mrzio sve, koji su ispovijedali kršćanstvo, ipak se u njegovu srcu od časa do časa počelo javljati neko maleno milosrđe za njegova ljubimca, koga je jučer bacio u tamnicu. Kao da je u njegovoj okorjeloj poganskoj duši počelo pomalo svi-

tati. Kako bi Kvinto Centumal bio njegov neprijatelj i radio mu o glavi, gdje mu je dosele vazda bio tako vjeran i odan? Da je htio što protiv njega poduzeti, već je to davno mogao učiniti. Zar nije carev život bio toliko puta u rukama ovoga mladoga zapovjednika njegove tjelesne straže, pa ipak mu se nije nikada ništa desilo ? Naprotiv ne znajući, da je i on potajni kršćanin, on se toliko puta u njega potpuno i predano pouzdao, i to ne uzalud. Pa zar da onda, kada je toliko puta dokazao vjernost svome caru, zar da ga sada naprečac osudi i zauvijek odbaci? Ne bili bilo razumnije, da ga ponovno pozove preda se i da ga lijepim i uvjerljivim riječima uputi, da se odreče svojih kršćanskih zabluda ? Kvinto je bio razuman i bistar čovjek, pristupačan temeljitim razlozima, pa možda će nakon prospavane noći ipak uvažiti njegove očinske opomene i savjete. Ali prije nego li išta nanovo započne u toj stvari, odlučio je po svom starom običaju da sasluša savjet Jupiterova svećenika, koji mu je u svim važnijim poslovima bio jedini a često i odlučni savjetnik.

Kako je bio praznovjeran i sumnjičav, čvrsto bijaše uvjeren, da na usta svoga svećenika govori sam njegov božanski otac Jupiter i da mu daje savjeta, kako da se ravna u životu i što da čini, da ne postrada i da ugodi rimskim bogovima.

Zato je naložio robu Aristobulu, da ode odmah po staroga augura* Kaja Prominija i da ga dovede k njemu na savjetovanje.

Lukavi augur znao je odmah, zašto ga stari Dioklecijan zove preda se. Odmah je progledao, da se tu radi o zapovjedniku carske tjelesne straže, koji je jučer utamničen. Pa kada je stupio pred cara, pokloni mu se dubokim strahopočitanjem, što je starom caru osobito godilo, jer se i sam držao bogom i sinom Jupiterovim, i reče smjerno :

— Božanski care, stojim na usluzi ! Zapovijedaj !

— Kajo Prominije, — car će dubokim glasom — pozvao sam te tako rano zato, da čujem po tebi volju svoga božanskoga oca Jupitera. Radi se o...

---

* Augur zvao se rimski svećenik-gatalac.

— ...Kvintu Centumalu! — upade mu augur u riječ, pogladivši se desnicom po svom debelom, okruglom i pomno obrijanom licu.

— Pogodio si, — potvrdi Dioklecijan. — Vidim već na prvi mah, da iz tebe govori nadahnuće...

— Kao uvijek dosele, božanski care! — augur će samosvijesno. — To ne govore moja usta, to nijesu moje misli, jer su one preslabe i niske, već se kroz mene očituju misli velikoga oca svih bogova, kome si ti podigao tolike sjajne kipove i hramove diljem čitavoga našega prostranoga carstva. Na moju usta govori veliki i svemogući Jupiter!

Stari praznovjerni car slušao je pobožno augura, pa kada je ovaj svršio, on će tihim, tajanstvenim glasom:

— Čuo si jamačno, što se jučer zbilo između mene i Kvinta Centumala? Raskrinkao sam ga kao kršćanina. Slučajno sam opazio na njegovim grudima malenu pozlaćenu pločicu s kršćanskim znakom...

— To je njihova amajlija, koju nose, da mogu po njihovu vjerovanju druge učarati i nanijeti im zlo i nesreću.

— Takvu je istu pločicu nosila i moja nesrećna žena Priska i kći Valerija, koje sam radi njihova ludoga kršćanstva morao zatočiti u sirske pustare... Ali pustimo njih! Radi se, kako rekoh, o zapovjedniku moje tjelesne straže...

— ...Kojem si ti, božanski care, dosele toliko vjerovao i toliko se u njega pouzdavao...

— Nijesam imao barem dosada razloga, da u njega posumnjam, Vazda mi je bio tako vjeran i odan.

— Misliš? — augur će lukavo. — To je bilo na oko! Ti kršćani znadu se i te kako pretvarati, dok čovjeka ne predobiju za sebe ili dok mu svojim čarolijama ne naškode. Tako se pretvarao i Kvinto Centumal, samo da stekne tvoje neograničeno povjerenje.

— Ne tajim, da sam ga silno ljubio i da sam se u njega pouzdavao, pa je pravo čudo, da mi nije svojim kršćanskim čarolijama dosele naudio...

— Jer te od njih čuvao tvoj božanski otac Jupiter! — augur će uvjerljivo.

— Da, pravo veliš! Samo moj božanski otac Jupiter sačuvao me je od teške nesreće! Neka mu je zato slava i čast! — car će s nekim strahopočitanjem.

— I zaista ne mogu sebi da protumačim, kako sam dosele mogao imati u njega toliko povjerenje. To mi je i samom zagonetno.

— Božanski gospodaru, to nije nikakva zagonetka! — opet će augur tajnovito i važno. — Eto, to ti je baš najvidniji i najjači dokaz, da te je taj nesretnik svojim kršćanskim čarolijama već toliko bio učarao, da si mu se posvema povjerio... I tko zna, kakav bi bio tvoj svršetak, da nijesi onaj znak slučajno na njemu opazio i tako ga raskrinkao. I ova tvoja kostobolja, i ova tvoja mrzovolja i uzrujanost, sve je to djelo ovoga kršćanskoga čarobnjaka!

— Misliš, da je to zaista tako? — Dioklecijan će nekud ustrašeno.

— Ne, da ja to mislim, već to na moja usta veli tvoj božanski otac, koji te ljubi i koji te u svojoj očinskoj ljubavi i dobroti i u svojoj božanskoj promisli spasio još za vrijeme iz čarobnikovih pandža i njegovih crnih moći i sila...

— Zato, da posvema doznamo volju velikoga oca Jupitera, poći ćemo nas dvojica sada odmah u hram, pa ćeš pred njegovim kipom i po lijetu svetih ptica izviditi i odgonenuti, što da učinim u ovom slučaju...

— Pogađam, božanski imperatore, tvoje misli, — lukavo će stari augur. — Ti još uvijek ljubiš onoga podlog kršćanskog čarobnjaka. On ti je tako mio kao tvoje rođeno dijete. Ne čudim se tome. Znao te je laskanjima, lijepim riječima, a ponajviše kršćanskim čarolijama predobiti za sebe. Ti si mu se posvema povjerio, a on je to tvoje veliko carsko povjerenje podlo i gadno izrabljivao. Ti si, gospodaru, u svojoj povjerljivosti i pravoj očinskoj ljubavi upravo bio slijep i nijesi u svojoj prevelikoj dobroti vidio, da ti on radi o glavi...

— O glavi!? — zaprepašteno će Dioklecijan, a smrtno mu se bljedilo razlije staračkim navoranim licem.

— Da, o glavi! Nema sumnje, o tom ćemo se doskora uvjeriti iz lijeta svetih ptica, koje hranimo u hramu...

Ali prije nego li su pošli u hram Jupiterov, koj, se u svojoj ljepoti ljeskao na tracima jutarnjega sunca, morala su se obojica dobro okupati u tekućoj vodi

da se čista tijela i duše približe bogu i da doznaju njegovu vrhovnu volju.

Nakon obavljenog kupanja pođoše u hram, gdje je Kajo Prominije pred Jupiterovim kipom obavio kratku molitvu podignuvši ruke prema nebu i zastrvši glavu koprenom. Poslije toga iziđoše pred hram, gdje je na praznom prostoru zakrivljenim štapom nacrtao dvije crte u pijesku, koje su se presijecale, i to jednu od juga prema sjeveru, a drugu od istoka prema zapadu, a obje je crte ogradio četvorinom. U sredini te četvorine stao je augur i ispustio iz kaveza dva bijela goluba i počeo ozbiljno motriti njihov lijet. Jedan se od njih podigao visoko i nekoliko puta kružio oko hrama, dok je drugi uplašeno zaokružio oko palače i konačno sjeo na njezin krov.

Augur je sve pozornije pratio njihov lijet, pa videći, kako je onaj drugi golub, koji je sjeo na krov carske palače, bio uplašen, namršti obrve, na čelu mu se pojaviše veliki nabori i okrenuvši se prema starom caru teče tajinstvenim glasom:

— Božanski care, znakovi su svetih ptica dosta nepovoljni! Božanskog Jupitera spopala je teška srdžba, koja bi se lako mogla survati na tvoju uzvišenu glavu...

Dioklecijan na te riječi problijedi i nije znao, što da odgovori auguru bojeći se, da ne bi iz njegovih usta čuo još nepovoljnije glasove.

— Srdžba tvoga svevišnjega oca razumljiva je, — nastavi augur. — U tvom srcu počela se rađati samilost za onoga kršćanskoga čarobnjaka, a to nije pravo vrhovnome božanstvu. U tvom srcu ne smije biti nikakva kolebanja ni samilosti. Kvinto Centumal uvrijedio je svojim prezirom oca svih bogova, pa treba da ga za to stigne zaslužena i teška kazna...

— Ne prezam pred ničim, ako treba udobrovoljiti mog božanskog oca, — odlučno će stari car.

Na tu carevu izjavu razvedri se puno ugojeno lice lukavoga augura, i on nastavi dalje:

— Da, presilni je Jupiter veoma ogorčen. To sam razabrao po nesigurnom i vrlo uplašenom lijetu onoga goluba, što sjedi ondje gore na tvojoj palači, božanski care! I vidio si i sam, kako je sjeo upravo na onaj dio krova tvoje palače, gdje je tvoja spavaonica. To znači, da se Bog Jupiter ozbiljno žesti na tebe

i da je nezadovoljan, što krzmaš u svojim odlukama. Već jučer, odmah nakon onoga, što si uglavio kod zapovjednika tvoje tjelesne straže, trebao si nad njime izreći osudu... Drugoga izlaza nema. Ili smrt Kvintu Centumalu ili tvoja smrt!... S velikim ocem svih bogova nema šale... Hoćeš li, da još šalje vrhu tebe svoje žarke strijele, da spale ovu divnu palaču, ovo veličajno djelo tvoga uma i tvoje odlučne volje? Hoćeš li, da od nebeske vatre i ti budeš smrvljen?...

Praznovjernom Dioklecijanu ježila se kosa od straha slušajući augurova proročanstva, za koja je bio potpuno uvjeren, da su poruka i izražaj volje samoga vrhovnoga boga Jupitera. Tu nije bilo više ništa da se promišlja ili krzma. Volja je njegova božanskoga oca, da se Kvinto Centumal smrtno kazni, i to se mora izvršiti, jer će inače njega stići teška i strahovita kazna Jupiterova. A on niti želi niti hoće, da bude žrtva za jednog iskvarenog kršćanina. Neka Kvinto Centumal životom plati svoju drskost i tešku uvredu bogova. I poslušavši pozorno daljnja razlaganja augurova o lijetu svetih ptica, koje su opet počele kružiti oko careve palače, reče odlučno Kaju Prominiju:

— Još danas izvršit će se volja moga božanskoga oca!...

A stari mu augur zadovoljno odvrati:

— To je božanski Jupiter od tebe iščekivao, jer si ti dosele bio uvijek njegov poslušni i zahvalni sin!... I gledaj, božanski care, kako se uzvišeni Jupiter brzo udobrovoljio u svojoj srdžbi nad tobom! Gledaj, čim si izrekao svoju odlučnu riječ, da ćeš Kvinta Centumala kazniti smrću za njegovu drsku uvredu naših bogova, odmah je sveta ptica odletjela s tvoje palače i gle, ona sjedi već pokraj one druge na krovu hrama i ljubi se s njome! Kud ćeš jasnijeg dokaza za božanske milosti Jupiterove i njegova potpunog oproštenja...

Čuvši stari car te riječi podigne oči prema hramskom krovu, na kojem su sada sjedila oba bijela goluba i mirno se milovala i gukala. Njegovim staračkim žutim licem preleti izražaj nekoga posebnog zadovoljstva i sreće. Njegov mu je dakle božanski otac sve oprostio, kada je čuo njegovu odlučnu izjavu, da mora mladi Kvinto svojim životom platiti svoje zablude

i pogrde, što ih je jučer izrekao protiv državnih bogova, pa se sretan i zadovoljan vratio u svoju palaču i odredio, da mu pred večer dovedu utamničenoga zapovjednika tjelesne straže.

I prije nego što je sunce utonulo na zapadu, stajao je mladi Kvinto Centumal u teškim okovima pred starim carem, uz koga je bio i augur Kajo Prominije. Na licu ugojenog augura čitalo se veliko blaženstvo i posebna sreća, kada je ugledao pred sobom svoju žrtvu, koja je imala saslušati carevu osudu i životom platiti svoje duboko vjersko uvjerenje. Samo jedno je bunilo njegovu crnu savjest, što je Kvinto Centumal bio potpuno miran i dostojanstven, premda je naslućivao, što ga čeka i zašto je pozvan pred svoga gospodara.

Stari je car bio veoma smrknut i gledao je više u pod od mozaika nego li u lice mladomu Kvintu, koji je sabrano čekao, da čuje careve riječi.

Nakon nekoliko trenutaka podigne car, koji je sjedio na stolici od slonove kosti, svoje oči prema mladome zapovjedniku i upita ga:

— Za tvoju sreću i s obzirom na tvoj mladi život pozivljem te, da prineseš žrtvu svesilnom bogu Jupiteru. Samo nekoliko zrnaca mirisnoga tamjana baci tamo u onu žeravicu i ti si okajao tešku uvredu, koju si jučer na ovom istom mjestu nanio našim bogovima. Evo i odlični augur Kajo Prominije, po kojemu veliki Jupiter izražava i kazuje svoju božansku volju i zapovijed, spreman je da za tebe izmoli posvemašnje oproštenje i milost od moga božanskoga oca...

Mladi je kršćanin šutio i nepomično gledao u staroga cara, koji je nekako teško podnosio taj prodirući pogled, jer je svaki čas pogledavao na stranu ili u mozaik. Pa kada nije dobio od svoga bivšega ljubimca nikakav odgovor, ponovno će strogim i zapovjedničkim glasom:

— Čuo si, Kvinto Centumale, moju želju i izvrši, što ti rekoh! Ne oklijevaj, da ne bude prekasno!

Na taj ponovni carev upit odvrati Kvinto posve mirno, ali uvjerljivo:

— Nikada nije prekasno doći Gospodinu!...

— Pa zašto onda ne žrtvuješ tamjan? — upita augur.

— Mojemu Bogu i Gospodinu ne treba ovoga tamjana, već iskrene ljubavi i žive vjere u srcima njegove zemaljske djece!

Čuvši augur te riječi počne bjesomučno vikati:

— Jesi lu čuo, božanski care, njegovu novu pogrdu na naše bogove! ? Treba li još više dokaza?

Ova primjedba augurova kao i čvrsta postojanost Kvintova posvema je razljutila staroga cara, i on plane punim gnjevom:

— Ti ne ćeš dakle da žrtvuješ bogovima?

— Ne, nikada! To bi značilo zatajiti Gospodina Krista, koji je moj Bog, gospodar i sudac! Toga ja ne ću učiniti! Uzalud vam obojici svako nagovaranje. Žalim vašu duševnu sljepoću, jer ne poznajete prave istine i pravde. A tko ne pozna toga, propast će u svojim opačinama... Uostalom što krzmate? Znadem, zašto ste me pozvali ovamo. Izrecite mi osudu, ja se ne plašim ničega. Moja smrt bit će samo prestanak kratkoga zemaljskoga života, da uskrsnem na novi vječni život!... — zanosno će mladi Kvinto Centumal.

Uvidjevši Dioklecijan, da je svako daljnje raspravljanje s mladim kršćaninom nemoguće, ustane uzbuđeno sa stolice, ispruži svoju mršavu staračku desnicu prema Kvintu i muklim glasom reče:

— Još večeras imat ćeš zgodu da uskrsneš na taj tvoj novi vječni život!

Na te careve riječi zasjaše Kvintove oči nekim posebnim sjajem, dok mu se na mladom lijepom i svježem licu čitala neobična sreća i zadovoljstvo...

V.

Tiha ljetna noć pala je povrh cijeloga dalekoga kraja. Blistave zvjezdice pojavile se najprije na istočnom nebištu, a kada su na dalekom zapadu ugasnuli posljednji traci večernjeg rumenila, pojaviše se i ondje sitne zvjezdice i cio nebeski svod zablista milijunima tih nebeskih dragulja različnog sjaja i veličine. Mjeseca nije bilo. On je izlazio tek negdje oko ponoći. More je bilo mirno, kao da je posvema uspavano: niti najmanji valići nijesu oplakivali kameno podnožje veličanstvene Dioklecijanove palače, koja se u ljetnoj noćnoj tami isticala svojim silnim zidinama te jakim i visokim kulama i tornjevima kao ogromni

grad, u kojem nema života. Bila je tiha i mirna, bez buke i galame, dok je naprotiv od strane grada Salone noćnim mirom dopirao žamor i brujanje ljudskih glasova te hrzanje konja. Salona je nakon ljetne žege i zapare tek sada oživjela pravim životom, a njezino se građanstvo hladilo i razblaživalo u večernjem hladu, koji je strujao od mora prema gradu.

Iako je u carevu Aspalatosu vladao mir i tišina, stari car nije još snivao. On je s augurom Kajom Prominijem već dulje vremena šetao širokom galerijom i nešto uzrujano iščekivao. Od časa do časa prišao bi kamenoj ogradi galerije i između onih dvaju stupova, što su bili upravo nad onim malim vrataščima, kroz koja je on dnevno izlazio, da sjedne u barku i da se proveze morem, nadvio se i pozorno prisluškivao... Pa kada zaškrinuše dolje ispod njega mjedena vratašca, potegne on bliže k sebi augura i reče:

— Idu!...

Augur je osjetio, da je starom Dioklecijanu zadrhtala desnica, a glas mu je bio uzrujan. Lukavi augur bijaše odmah na čistu. Car je žalio za svojim ljubimcem, koga su eto vodili, da nad njime izvrše smrtnu osudu. Dioklecijan ga je osudio, da ga utope u moru svezavši mu za noge teško kamenje, koje će ga što prije povući u tamne morske dubine... I dok je sijedi car od uzrujanosti podrhtavao, i dok se u njegovu staračkom dosele okrutnom srcu počela ponovno javljati samilost za njegova nekadašnjega ljubimca, koga je samo iz straha pred osvetom i srdžbom Jupiterovom osudio na smrt, dotle je augur Kajo Prominije kliktao u svojoj podloj i osvetoljubivoj duši. Vodili su u smrt čovjeka, koga je on već odavno mrzio samo zato, jer je bio plemenit, čestit, iskreno odan staromu caru i jer je uživao njegovo neograničeno povjerenje, za koje se Kajo Prominije dosele uzalud otimao. Ali evo došao je čas njegove pobjede. Praznovjerni je car brzo povjerovao njegovim proročanstvima i gatanjima o Jupiterovoj osveti, i tako je on konačno istisnuo svoga opasnoga takmaca. Sada je bio potpuno siguran, da je njegova vlast nad starim, sumnjičavim i praznovjernim carem potpuna. Od ovoga časa bit će on njegov ljubimac i pouzdanik, koji će dijeliti drugima milosti, i komu će se svi u Aspalatosu klanjati. Njegovoj slavičnosti bit će sada potpuno udovoljeno. A to je ono, što je sada tako godilo njegovoj iskvarenoj i podloj duši...

Prosta barka, u kojoj su sjedila dva veslača, čekala je pred mjedenim vrataščima, kroz koja su izišla četiri careva tjelesna stražara, vodeći svezanoga svog bivšeg zapovjednika, na komu je bila samo tunika od prostoga platna. Drukčije nije bilo na njemu nikakva znaka njegove doprekjučerašnje visoke časti. Sav ures bila je samo ona pozlaćena pločica, na kojoj je bio naslikan križ i u njemu lik Kristov, zaradi koga je on sada polazio u smrt.

I kada su vojnici s osuđenim Kvintom Centumalom sjeli u barku, robovi veslači snažno zaveslaše od carske palače na morsku pučinu. Dioklecijan je stajao s augurom Kajom Prominijem naslonjon na prsobran galerije i gledao dolje u noć gdje je morskom pučinom brzo odmicala barka s mladim osuđenikom. Kroz noćnu tišinu dopiralo je nekoliko časaka do njega zapljuskivanje dugih vesala o morsku površinu, dok nije doskora sve utihnulo. Barka je već bila podalje na pučini, gdje su imali utopiti mladoga kršćanina. Za to su vrijeme salijetale staroga cara kojekakve misli, i on je neprestano šutio kao zaliven.

Augur se nije usudio prekidati taj gluhi mir, koji mu je u taj čas bio tako težak i nesnosan. Dioklecijan je čudnim pogledom buljio u ljetnu noć u široko more, kuda su odvezli njegova nekadanjega ljubimca i možda jedinog iskrenog i odanog prijatelja...

I dok je u duši staroga cara vladala duševna borba, najednom se tamo na moru nešto zasvijetlilo. Bilo je to posebno neko čarobno zelenkasto svijetlo, neki čudni i rijetko viđeni sjaj, a u tome sjaju jasno se razabirao mladi kršćanski mučenik, kako stoji poput kamenoga kipa na morskoj površini... Dioklecijan nije vjerovao rođenim očima, da li je to san ili java... Mladi Kvinto Centumal, koji je bio osuđen na smrtnu kaznu, da ga utope u moru, i koja je kazna morala biti već izvršena, najednom se u nekom čudnom tajanstvenom svijetlu ukazao starom caru, koji je rastvorio od čuda staračke oči i drhtava usta i drhtavim glasom pitao augura:

— Vidiš li ga ?! — pokazujući kažiprstom na morsku površinu.

— Vidim neko tajanstveno svijetlo, — odgovori augur, — i ništa drugo...

— Zar ne vidiš njega, Kvinta Centumala, kako stoji na morskoj površini ? — pitao je car dalje gotovo kao u vrućici.

— Ne vidim, — odvrati augur, komu je bio neugodan taj carev upit i koji je stalno držao, da car bulazni.

No Dioklecijan nije bulaznio. Njegove staračke oči gledale su kroz noćni mrak svijetlu pojavu mladoga Kvinta Centumala, na kojem je Gospod zaista učinio čudo... Premda su mu carevi tjelesni stražari za obje noge svezali teško kamenje, da što prije potone u morske dubine, on je lebdio nad morem, a oko njega, pogotovu oko lijepe njegove glave pojavilo se čudno svijetlo. Što je to čarobno svijetlo značilo, nije Dioklecijan mogao odgonenuti, ali ga je cijelim staračkim tijelom prošla neka posebna i ledena jeza... U srcu je osjećao neki posebni dosele nikada neosjećani strah, koji ga je gonio sa galerije i silio, da se negdje sakrije pred tom pojavom. Ali kada je htio zakoračiti, nije se mogao maknuti. Pričinjalo mu se, kao da su mu obje noge odsječene, a on ovdje za uvijek ukopan. I baš u času, kada je htio da se od straha sakrije za ugojenoga augura, da se na taj način zaštiti od one čudne Kvintove prikaze na moru, ugleda povrh mladoga mučenika novu daleko sjajniju pojavu, koju je Kvinto smiješeći se gledao. Ta pojava lebdila je povrh glave mladoga kršćanina u sjajnoj dugoj bijeloj haljini, s trnovim vijencem oko divnoga čela i svojim rukama zvala je u svoj zagrljaj Kvinta Centumala. A on se od posebnog blaženstva i sreće samo milo smiješio, ispružio obje ruke prema onoj veličanstvenoj nadnaravnoj pojavi, kao da veli :

— Evo me, Gospodine, Tvoj sam!...

Tada je ta svijetla prikaza najednom podigla svoje dosele blage poput neba modre oči prema carevoj palači i zaustavila ih na samom caru. Ali taj pogled namijenjen Dioklecijanu nije bio onako mio i blag kao u onaj čas, kada je gledao mladoga mučenika. Sada je bio taj pogled težak, prijekoran i hladan... Stari car nije ga mogao podnijeti. — Osjećao je nad sobom neku posebnu vrhunaravnu silu, nešto, što još

Evo me, Gospodine, Tvoj sam...

nikada dosele nije doživio u svome životu. S toga bolnoga ali teško prijekornoga pogleda uhvati ga još veća strava: njemu se zamagli pred staračkim očima, i on se poput posječenog stabla sruši uz grozni mukli vapaj na kameni pod galerije...

VI.

Bila je na domaku prva godina iza mučeničke smrti plemenitoga Kvinta Centumala. Za to se vrijeme mnogo toga izmijenilo u prostranom rimskom carstvu. Odvažni i junački car Konstantin potukao je na 28. listopada godine 312. nedaleko od Rima kod Milvijskoga mosta svoga protivnika cara Maksencija, koji je imao devedeset tisuća više vojnika nego Konstantin. Bila je to krvava i sudbonosna bitka između dva rimska cara koja je odlučila nesamo o prvenstvu u rimskoj, državi nego i o samoj pobjedi poganske ili kršćanske misli.

Pobjednikom ostade car Konstantin, koji je u znaku križa pošao u boj, da skine glavu poganskom zmaju i da dokrajči teške i krvave progone nedužnih kršćana. U času, kada su ga prije bitke zaokupile preteške misli, kako će se odhrvati svome jačem protivniku Maksenciju, koji je imao daleko brojniju vojsku od njega, ukazao se njemu i njegovoj vojsci ispod sunca u nebeskim visinama usred sjajnog kolobara križ, sveti znak božanskoga Krista, a pod njim grčka slova: »U ovom ćeš znaku pobijediti!« A onda mu se u oči bitke u noći prikazao sam Krist, koji je podigao ruku prema njemu i naredi mu, da zamijeni rimskoga orla znakom križa, jer će njegovom pomoći pobijediti Maksencija. I zaista, sjutradan zasja na čelu svih legija znak križa, pod kojim održa Konstantin sjajnu pobjedu.

Premda je Konstantin uz najveće slavlje ušao slavodobitno u vječni grad Rim, koji mu se poklonio kao svomu osloboditelju i koji mu je podigao divan slavoluk, on je odmah stao ozbiljno pomišljati na to, kako da proslavi Onoga, koji ga je obdario pobjedom. I zaista početkom godine 313. sastaje se on sa svojim carskim drugom Licinijem u Milanu, gdje izdaju glasoviti »Milanski edikt«, kojim dadoše kršćanima sva prava i potpunu slobodu. Križ postaje odsele

znakom slobode, kršćanski patnici stadoše nakon tri vijeka disati dahom slobode i crkva se Kristova iz podzemnih katakomba diže na površinu, da bude svijetlo svima, koji teže za istinom i pravdom...

Milanski se edikt nikoga nije tako duboko i porazno dojmio kao staroga Dioklecijana. Uzaludne bijahu sve njegove mnogobrojne žrtve i Jupiteru i Eskulapu i bogu rata Martu za pobjedu Maksencijevu. Bogovi se oglušiše njegovim molitvama i vapajima, jer je Konstantinov kršćanski Bog bio jači. On je održao pobjedu nad Maksencijem i uništio ne samo njegovu jaku vojsku već i njega samoga. Križ kršćanskoga Boga, koji je dosele bio sramotni znak, na koji su pribijali lupeže i zločince, da ih kazne, taj križ postaje sada znakom slave i njemu se klanjaju i sami carevi. Taj poraz državnih rimskih bogova neizmjerno je zabolio Dioklecijana, koji je za cijeloga svoga vladanja progonio kršćane s jedinim ciljem, da ih posvema uništi i satare...

I kada je jednog predvečerja sjedio u svom naslonjaču od slonove kosti na svojoj prostranoj galeriji, s koje je promatrao azurno more i obližnje otoke, pitao je sam sebe:

— Zašto sam se toliko borio protiv kršćanstva, kada je sva moja dugotrajna borba bila uzaludna? Zar su zaista naši stari bogovi nemoćni? Gdje su strijele Jupiterove, da strašnim svojim ognjem sažegu sve kršćane? Gdje su Eskulapovi otrovi, da otruju kršćane? Kada gledam sve to oko sebe, malo da ne bih počeo i sam sumnjati u njihovu moć i božanstvo!...

Ali čim je izrekao te riječi, odmah se sav stresao pri pomisli, što je izrekao toliku uvredu na stare bogove, a suza, bolna suza ukazala mu se u starom oku, u komu je već utrnuo onaj njegov nekadašnji sjaj... U posljednje vrijeme znao je češće gorko zaplakati nad teškom sudbinom, koja je zadesila njegove stare bogove i njihove poštivače. Glasnici, koji su dolazili iz Rima, pripovijedali su mu, da su bogati i sjajni hramovi rimskih bogova posvema opustili. Osim svećenika nema više skoro nikoga u njima. Rimljani ili ne haju za staru vjeru ili su listom prelazili u redove kršćanske, koji su sada bili tako brojni i jaki, da im se nije usudio nitko oprijeti.

U posljednje je doba stari car mnogo trpio, i tko ga je vidio još pred godinu dana i sada, ne bi ga bio skoro ni prepoznao, jer se tako osušio i pogurio. Duboka pečal izjedala mu dušu i srce, naročito od one kobne noći, u kojoj je mučeničkom smrću umro mladi Kvinto Centumal. Robovi i careve sluge pripovijedali su pouzdanim ljudima iz Aspalatosa, da Dioklecijan vrlo često viđa u noći nekakve prikaze, koje ga nemilo progone. U takvim zgodama spopada ga užasna strava, krvava mu pjena navire na usta i on se baca i previja po podu kao bjesomučan.

Stari augur Kajo Prominije već je prinio bogu Eskulapu toliko žrtava za carevo zdravlje, da im se ni broja ne zna, ali uzalud. Car je iz dana u dan sve slabiji i nemoćniji, besanica ga muči neprestano i već je sebi zaželio toliko puta smrt, da ga izbavi teških i nesnosnih muka i patnja.

Po carskoj se palači šapuće, da je već u više navrata prokleo augura Kaja Prominija, koji ga je nagovorio, da osudi na smrt mladoga Kvinta. I zaista, u posljednje je doba znatno ohladnio odnos između cara i augura, koji je uzalud nastojao, da kojekakvim vračarijama udobrovolji mrzovoljastoga i bolesnog starca, koji nije više nikoga trpio u svojoj blizini. Uslijed teške duševne potištenosti nije se više u nikoga pouzdavao i u svakomu je gledao svoga neprijatelja, koji mu radi o glavi. Jedini je stari rob Aristobul uživao još najveće njegovo povjerenje, jer mu je zaista poput pseta bio vjeran i odan. Ali kada bi ga uhvatilo bjesnilo, onda je i on morao bježati iz njegove blizine, jer drukčije jao njemu. Sav carev bijes survao bi se na njega.

U posljednje doba nije se često puta po više dana izvozio barkom po moru, a još manje zalazio na zeleni i ubavi Marjan, da se ondje sunča i da uživa u mirisu limuna, lovora i naranči, kao što je to prije znao činiti. Sada je ponajviše sjedio mrk, zlovoljan i potišten u svojoj ogromnoj palači, koja se i njega samoga čudno doimala. Kada je večer pala na zemlju, a tajanstveni se mrak uvlačio u njegove prostrane odaje, bivalo mu je teško i nevoljko pri srcu. Pričinjalo mu se, kao da iz svakoga zakutka vrebaju na njega neke čudne pojave, koje ga proganjaju na svakom koraku svojim

vatrenim očima i mrtvačkim rukama posižu za njim, da ga uhvate i zadave...

Takva teška duševna potištenost spopadala ga opet i ovoga predvečerja, kada je sjedio na galeriji svoje palače i s nekim posebnim strahom iščekivao, kada će noć prekriti cio daleki kraj. Jer kada dođe noć, obnavljat će se opet njegove muke, kojima ne može nikako izbjeći.

Na južnom se obzorju počeli gomilati tmasti oblaci, a u daljini je i sijevalo. Od vremena do vremena javljala se iz daljine mukla tutnjava gromova. Zapara je bila neobično teška i nesnosna, te je poput olova pritiskivala svaki živi stvor. Uslijed sve jačeg gomilanja tmastih oblaka, bivalo je obzorje sve tamnije, a mrak se prije reda počeo spuštati povrh kopna i mora, koje se počelo pjeniti i svojim valovima udarati o snažno i jako podnožje kamene carske palače. Vjetar je vitlao uzduhom i na kopnu podizao cijele oblake zagušljive sive prašine, koja je zavila cijelu Salonu i Aspalatos.

Dioklecijanu je bivalo sve tjeskobnije oko srca i počeo se bojažljivo ogledati, ima li koga u njegovoj blizini. Pa kada je opazio između stupova galerije staroga roba Aristobula, malo mu je odlanulo. Nije ipak bio sam samcat na onoj ogromnoj galeriji. Sretan je bio, što nije bilo u njegovoj blizini dosadnoga augura, koga je upravo počeo mrziti, jer se uvjerio, da mu je neiskren, i da ga samo puko koristoljublje veže uz njega.

U prvi mah, čim se počela javljati još daleka oluja, mislio je, da ode s galerije u svoju spavaonicu, ali je brzo odustao od te nakane. U sobama je bilo zaparno i nesnosno, dok je vjetar, koji je dolazio s mora, ipak donekle rashlađivao tu tešku zaparu. Osim toga rado je za ovakvih burnih časova promatrao morske valove i prisluškivao fićukanje vihora, koji je zviždao i zavijao oko njegove goleme palače i između onih mnogobrojnih stupova na galeriji.

Sijevanje munja i tutnjava gromova bivala je sve jača i češća, a potpuna noć spustila se nad cio kraj. Sablasno svijetlo munja osvjetljivalo je čudnim sjajem more i carevu palaču, koja se u toj burnoj noći pričinjala kao kakva golema kamena grobnica, kao grad mrtvih. Oluja je bivala sve jača, a silna kiša pomiješana s debelim gradom spustila se nad cio kraj.

Kao da se cijelo nebo prolomilo nad Aspalatosom, takva je užasna bura vitlala nad carevim gradom. Oluja je zanosila mlazove kiše po cijeloj galeriji, koja je mjestimice upravo plivala u vodi, ali stari je car stajao još uvijek na njoj i uplašen promatrao, što se to sleglo povrh njegova doma. Od gromke tutnjave, koja je strahovito odjekivala ispod svodova galerije, pričinjalo mu se, kao da se silna ona zgrada trese u svojim temeljima, kao da je sam potres... Munje su sijevale i parale olujno i tmurno obzorje upravo bez prestanka : tek što bi jedna ugasla, već je druga zabljesnula, a ovo žarko i sablasno njihovo svijetlo kao da je oslijepilo uplašenog starca, koji je sav drhtao. On je ovu prirodnu strahotu držao srdžbom boga Jupitera Gromovnika, koji se ražestio nad njim, što je ono prije podvojio o njemu i ostalim božanstvima. U svojoj prijašnjoj pečali i boli pitao se : gdje su strijele Jupiterove, da svojim strašnim ognjem spale sve kršćane ?... Nije dugo čekao na njih. Došle su, ali ne da spale kršćane, već da sataru njega i njegovu palaču... U divljačkom strahu nije znao, kuda da se sklone. Ode li u unutarnje odaje, bit će mu još tjeskobnije, jer tamo mu se javljale čudne prikaze, koje su ga gonile gotovo u ludilo, dok je ovdje vani na galerjji bilo još uvijek nekako bolje i sigurnije, i ako su oko visokih kamenih stupova sijevale žarke munje i udarali gromovi. Da se barem donekle zakloni od pljuska kiše i debelog grada, koji ga je svaki čas udarao u lice i po glavi, povuče se sasvim k unutarnjem zidu, umota se u grimizni plašt, da mu ga oluja ne strgne s ramena, i tako je čekao, hoće li tim strahotama da bude doskora kraj. Prisluškivao je, kako more dolje ispod njega strahovito buči i šumi, kako ključa i vrije kao u kakvu vulkanu, a bijesni ogromni valovi udaraju svom snagom o kamene zidine njegove palače.

I dok je on tako ustrašen promatrao strahovitu igru prirode, najednom jedna žarka munja osvijetli cio kraj, i on ugleda tamo na morskoj pučini onu istu svijetlu prikazu, koju je ugledao one noći, kada se po njegovu nalogu izvršila smrtna kazna nad mladim Kvintom Centumalom... Dioklecijan od groze zatvori oči, da se zaštiti od kobne prikaze, ali uzalud... Ona je neprestano stajala pred njim i nemilosrdno ga progonila. A kad je opet otvorio oči, svijetla je prikaza pristupala sve bliže i bliže... On počne pred njom drhtavim korakom uzmicati po dugoj prostranoj galeriji. Htio je pobjeći u svoju spavaonicu, ali prikaza ga je već čekala na njezinim vratima i nije mu dala da uniđe. On se okrene i počne pred njom da bježi poput luđaka po cijeloj galeriji. Uzalud, kudgod je svratio svoj pogled, svuda je bila prikaza pred njim, kao da ga hoće uhvatiti i s njime obračunati... U grlu ga je nešto stezalo, da nije mogao istisnuti nijednog povika. Pri onom divljačkom trčanju i lutanju spao mu s ramena grimizni carski plašt na pod od mozaika i sav se smočio u lokvama kiše, što se cijedila po galeriji. Samo u lakoj bijeloj vunenoj tunici, s razbarušenom sijedom kosom, izobličenog pogleda i smrtnim bljedilom u licu trčao je amo-tamo između stupova, hvatao se od časa do časa rukom za srce, koje je tolikom snagom udaralo o slabašne staračke grudi, kao da će sad-na iskočiti iz njih. Starcu je već počelo ponestajati đaha, otvarao je širom usta kao riba, kad je ribar uhvati i baci na suho kopno, hvatao je svježi olujni zrak, da se ne zaguši... Na čas se zaustavi pod jednim stupom, prihvati se desnicom za prsobran galerije, da časak odahne. U taj tren nova žarka munja zasvijetli još jače nego sve dojakošnje, a strahoviti grom zatutnji u njegovoj neposrednoj blizini. On se gotovo skameni od prepasti i užasa. Bio je gotovo mrtav... I kad je opet bacio izobličen upravo luđački pogled do drugoga stupa, ugleda opet pred sobom onu svijetlu prikazu, koja mu je bila sada već posve na domaku... U onom očaju i užasnom strahu, da izbjegne strašnoj prikazi, ne promišljajući niti časka, uspne se zadnjom snagom na mramornnu ogradu galerije i uz grozni krik, koji mu se konačno ote iz izmučenih grudi, strovali se u bijesno i zapjenjeno more...

Nekoć silni gospodar moćnoga rimskoga carstva, pred kojim je drhtao istok i zapad, sjever i jug, komu su podizali mramorne kipove i častili ga kao boga, našao je gonjen strahovitom grižnjom savjesti smrt u valovima onoga mora, koje je za života toliko ljubio i za kojim je čeznuo na dalekim vojnama, kada ga nije vidio... Svršio je u tamnim dubinama mora kao i mladi mučenik Kvinto Centumal, koga je upravo iste noći pred godinu dana dao utopiti zato, jer je smjelo i neustrašivo priznao svojim Bogom božanskoga Isusa iz Nazareta...

VII.

Na očajno dozivanje staroga roba Aristobula, koji je vidio, kako se strelovito bacio njegov gospodar u more, nastalo je silno komešanje u carskoj palači. Robovi sa gorućim bakljama i uljenicama trčali su kao bezglavi iz jedne odaje u drugu ne znajući, što se zapravo zbilo. Čuli su samo Aristobulovo očajno dozivanje, ali nitko nije znao, što je. Među prvima je dotrčao augur Kajo Prominije iz svoje odaje sav zaduhan i blijed pitajući zaprepašteno roba:

— Što vičeš? Što se zbilo?...

— Božanski car je svršio! — odgovori dršćućim i bolnim glasom Aristobul, a na oči mu navriješe suze.

Augur odmah nastavi s različnim upitima, ali ga Aristobul odvede na galeriju, gdje je u kaljuži ležao na mozaiku carev plašt sav zaprljan i mokar. Ugledavši Kajo Prominije taj prizor pogleda u roba i zapita:

— A car?

— Eno ga tamo u morskim dubinama! Sunovratio se čas prije u more!

Augur problijedi, klone i šapne:

— Sramota! Zar je tako morao svršiti predstavnik državne vjere i veliki borac za čast i ugled rimskih bogova!?...

*

Dva sata iza toga stišala se posvema strahovita oluja. Nebo se razvedrilo, a sjajne zvjezdice opet se pojavile na noćnom nebu. I more je utažilo pomalo svoj prijašnji bijes i gnjev te je opet malim valovima zapluskivalo o pozlaćenu carevu barku, koja je bila privezana pred malim vratašcima južnog pročelja carske palače.

Za neko vrijeme pojavilo se na vratašcima nekoliko robova i vojnika s upaljenim bakljama, te su se smjestili u dvije tri proste barke, što su bile također povezane u blizini. Po nalogu augurovu pošli su, da traže carevu lešinu i da je donesu u palaču. Skoro do pred zoru tražili su Dioklecijanovu lješinu oko palače i podalje, ali ne nađoše ništa. Progutalo ju je more. Vratiše se umorni i iznemogli u Aspalatos.

Negdje oko podneva dođoše ribari zapovjedniku i upravitelju carske palače i javiše, da su blizu podnožja Marjana izvukli carevu lješinu i dovezli je na ribarskoj barci.

U cijeloj palači nastade strka. Sve je pohrlilo prema vratašcima, koja su vodila prema moru, da vide mrtvoga cara, koga su robovi podigli iz barke i na rukama ponijeli u njegovu sjajnu i veličajnu palaču. Robinje i služavke udariše u jauk i lelek, a i u očima mnogoga tjelesnog stražara i roba ukazala se suza žalosnica. S mrtvim carem bila je po svoj prilici pokopana i njihova sreća i sudbina. Iako je Dioklecijan u posljednje doba bio nesnosljiv i svojeglav, ipak su ga njegovi robovi poštivali, jer je bio njihov gospodar i car, koji im je katkada učinio i dobro. Tko zna, kakav im je udes namijenjen nakon careve smrti!...

Položiše ga na odar u atriju njegove veličajne palače, među kipovima njegovih kućnih bogova Lara i Penata. Pokraj odra postaviše nekoliko žeravnica, na koje je svaki posjetilac bacio nekoliko zrna miomirisnoga tamjana, da okadi mrtvo carevo tijelo i da mu iskaže time počast kao kakvu božanstvu.

A u predvečerje drugoga dana otvorila se tamna vrata njegova mauzoleja, da u svoju sredinu primi nekadanjega gospodara carstva. Pogrebna se povorka uspinjala uza kameno stubište mauzoleja. Tisućugodišnje sfinge pred ulazom mauzoleja nijemo su promatrale, kako na vječni počinak nose jednoga od najvećih careva rimskih iza cara Augusta... Pokraj nijemih i zagonetnih sfinga, koje su nekoć gledale u toplome Egiptu na obalama svete rijeke Nila slavlja egipatskih faraona, prolazila je sada pogrebna povorka Dioklecijanova. Mauzolej otvorio je svoje ledeno zjalo, da u sebe primi onoga, koji je za svoga dvadesetgodišnjeg carevanja otvorio tisuće grobnica za Kristove borce i pristaše...

I kada je augur Kajo Prominije na carev sarkofag prebacio carski grimizni plašt i izrekao posmrtno slovo veličajući Dioklecijanove zasluge za državnu vjeru i rimsko carstvo, sunce je na zapadu svojim posljednjim tracima kroz rastvorena vrata obasjalo na čas kamene zidove mrkoga mauzoleja... I kada je augur svršio svoj govor, odjeknu pod tamnim svodovima grobnice bolni jecaj prisutnih. Svi su bili svijesni, da je s Dioklecija-

nom leglo za uvijek u grob p o g a n s k o rimsko carstvo, a nad njime se uzdiglo novo, k r š ć a n s k o s uzvišenim znakom — križem Kristovim.

I zaista, križ je Kristov zasjao u potpunom sjaju nad carevim Aspalatosom i njegovom rodnom Salonom...

CAIUS·AURELIUS·VALERIUS·DIOCLETIANUS

ZA ZVIJEZDOM BETLEHENSKOM

I.

Torkvat Terencije bio je rimski patricij (velikaš), ponosni Kvirit, koji je isprva bio najsrećniji čovjek u rimskom carstvu, kad je sa slavnim vojskovođama mogao provoditi dane u napornom taborskom životu, bilo to na najsjevernijim bilo opet na najzapadnijim granicama prostranoga i moćnog rimskog imperija (carstva). I kako su mu djedovi bili dika i ponos rimske vojske, tako je i on htio da bude dostojan potomak svojih starih predaka. Već u ranim godinama pokazivao je, da u njegovim žilama teče junačka vojnička krv. Srtao je u najžešće okršaje, prvi se uspinjao prigodom juriša na gradske zidine i prvi na njima usadio pobjedonosne vojne znakove s rimskim orlovima. Stari prokušani vojskovođe gledali su u mladom patriciju novoga heroja (junaka), kojemu će se danas-sutra podizati veličanstveni slavoluci i koji će se preko Svete Ceste (Sacra Via) uspeti na posvećeni Kapitolij-skibr ežuljak u Rimu, da u hramu oca svih bogova,

Jupitera „Pobjednika", žrtvuje žrtvu zahvalnicu za uspjehe srećnih vojni, koje su opet proširile granice silnog rimskog carstva. Pa kada su se stari i proslavljeni vojskovođe vraćali sa pobjedonosnih vojni iz Galije* i Britanije**, i kada ih je rimski puk oduševljeno pozdravljao na pobjedonosnom putu, oni su s nekim posebnim ponosom pokazivali na junačkoga mladića Torkvata Terencija, kao da su htjeli onoj oduševljenoj množini reći :

— Nijesmo samo mi jedini doprinijeli posljednjoj pobjedi rimskoga oružja, već i ovaj, što s nama uporedo jaši, i ovaj ima velikih zasluga za nove pobjede i novo proširenje državnih granica !

A kakvo je tek oduševljenje nastalo među rimskim pukom, kada su mladog Torkvata Terencija poveli u hram Concordiae (Sloge) i prikazali mudrim rimskim senatorima, tim ocevima domovine, da je lijepi, stasiti i prijazni mladić bio zapravo onaj, koji je prvi usadio na zidinama četiriju galskih gradova rimske orlove u znak izvojevane pobjede. Najstariji senator održao mu je u počast oduševljeni i zanosni govor, u kom je veličao zasluge mladoga junaka za rimsku državu i stavio ga za uzor svoj patricijskoj mladeži u Rimu.

Kada je zatim Torkvat Terencije izašao iz hrama Concordije i silazio niz mramorno stubište, oduševljena svjetina podigla ga je na ramena i uz poklike oduševljenja donijela pred njegov roditeljski dom, gdje ga je dočekala presrećna majka, zagrlila i izljubila i pozdravila riječima :

— Ave! Salve!*** Uđi, sinko, u dom svojih proslavljenih predaka i budi mu ures i ponos ! Neka ti veliki i moćni bogovi rimskoga naroda budu i ubuduće u pomoći i neka te uzmu u svoju zaštitu kao i dosele !

Ali Torkvat Terencije nije mogao dugo izdržati u Rimu. Želja za novim vojnama i nepoznatim dalekim krajevima vukla ga je opet na velike bojne poljane, s kojih će se podići u visinu pobjedonosni orlovi rimskoga carstva, da zavojuju opet nad novim pokrajinama, kao što su već davno zavojevali na dalekom zapadu i sjeveru.

* Današnja Francuska.

** Današnja Engleska.

*** Zdravo !

I njegovu čeznuću za novim vojnama bi doskora opet udovoljeno. Kada je vojskovođa stari i proslavljeni Paulo Virginije Rufo poslan na daleki istok, poveo je sa sobom i mladoga Torkvata Terencija. Starac je živo vjerovao, ako je mladić uz njega, da će vojevanje biti uspješno i srećno. Možda se stari vojskovođa i nije varao. Velika srčanost i neobična hrabrost mladog Torkvata pobudila je i mnoge starije bojovnike, da su u odsudnim bojnim časovima postali i oni hrabriji i da nijesu htjeli da u junaštvu i srčanosti zaostanu za mladim rimskim patricijem. A to je prokušani stari Paulo Virginije Rufo već u više bojnih kreševa opazio, pa je zato uvijek želio, da Torkvat Terencije bude uza nj.

II.

Vojne na dalekom istoku potrajale su i dulje, nego se to očekivalo u carskom Rimu. S divljim barbarskim plemenima nije ratovanje bilo tako lako. Rimski orlovi morali su po koji puta da podnesu i koji taj udarac. Ali žilavost discipliniranih rimskih legija (četa) održala je i ovaj puta konačnu pobjedu. U tim istočnim vojnama desila se mladomu Torkvatu Terenciju nezgoda. Prigodom jednog juriša pogodio ga je veliki kamen, koji su neprijatelji bacili sa zidina grada na njega, u lijevo rame i teško ga ranio. Na žalost staroga vojskovođe Paula Virginija Rufa morao se mladi junak povući s bojišta i nekoliko mjeseci mirovati, dok mu kost na ramenu nijesu naravnali i konačno izliječili.

Za to vrijeme upoznao se Torkvato Terencije s nekim starim mudracem, koji je obavljao u rimskom taboru službu vrača i liječio rane vojnicima. Bio je rodom iz Egipta i poznavao tajne zvijezda, a neki su tvrdili, da sigurno točno proriče i budućnost. Ako nije danju imao liječiti rane vojnicima, on bi se zavukao pod svoj šator u posljednjem kutu rimskoga tabora i ondje proučavao stare egipatske spise, i crpao iz njih mudrost i nauku o zvijezdama i drugim tajnama dalekoga svemira. Jedini on znao je čitati one tajn znakove tih starih spisa, pa je zato u očima cijele rim-

ske vojske bio poštivan kao neko više i čudnovato biće. Drukčije bio je skroman i čestit čovjek, te ga je duboko poštivao i sam stari vojskovođa Paulo Virginije Rufo.

Kako je Torkvato Terencije morao mirno ležati u svom šatoru, bio je često zlovoljan i nujan: Zlovoljan, što mu se desila ta neprilika, a nujan, što nije mogao da i ovdje pokaže svoja junačka djela. I tako je od ubitačne dosade razmišljao o svemu i svačemu, pa je tako nekog dana zapodjeo sa starim egipatskim vračem i razgovor o boljem životu i načeo pitanje: da li je zaista prijeka potreba, da se ljudi neprestano mrze i kolju? Ne bi li bilo uputnije i bolje za čovječanstvo, da živi u skladu i miru? Prije nije na to nikada pomišljao, ali sada u dugoj i dosadnoj boljetici nadavala mu se kojekakva pitanja. Kako je bio duhovit i darovit, htio je da u svaku stvar zaroni što dublje i da nađe odgovor mnogim pitanjima, koja su ga sada počela sve više mučiti i zanimati.

U razgovoru sa starim Egipćaninom uvjerio se doskora, da čovječji život vrlo malo vrijedi, ako nije ispunjen dobrim i plemenitim djelima.

— Evo, gledaj, — reče mu mudri Egipćanin jednom u razgovoru, — ja sam stupio u vašu vojsku, da pomažem svojim znanjem vašim vojnicima, koji su ranjeni i izubijani. Vas Rimljane mrzi cio svijet, jer veli, da ste samo osvajači i da podjarmljujete druge mirne narode. Nikada vam nije dosta blaga i bogatstva. Namećete se cijelome svijetu za gospodare. Oduzimate mirnima slobodu, uništavate im kućišta i ubijate im žene i djecu. Pa ipak ja sam dragovoljno stupio u vaš tabor, da pomognem onima, koji trebaju pomoći. Ja zaboravljam vaše nelijepe čine, jer imam pred očima neki ljepši i viši cilj, a taj je pomoći bližnjemu u nevolji i nesreći.

Mladi ga je Rimljanin slušao s udivljenjem i nije rekao niti jedne riječi u obranu Rimljana, kada je stari Egipćanin nepovoljno, ali istinito govorio o rimskim osvajanjima.

— Treba činiti dobra djela, jer u njima se odrazuje svijetlo duše tvoje. Samo u kreposnom životu i u dobrim djelima naći ćeš mir duše svoje, koji ti ne

može dati niti sva slava niti sve bogatstvo ovoga svijeta. Zapamti, što sam ti danas rekao. Možda ćeš se kada u životu sjetiti tih mojih riječi. Mladiću moj, govorim iz iskustva, jer poznajem svijet i ljude. Nije li uzvišeno činiti dobra djela, pa bilo to i tvom najvećem neprijatelju! ? Ti me moguće u ovaj čas ne shvaćaš, ali ćeš me možda ipak jednom razumjeti...

Jednoga dana zapodjeo je sa starim vračem razgovor...

O tim riječima mudroga Egipćanina razmišljao je mladi patricij iz dana u dan sve više. I doskora došao je zaista do uvjerenja, da vojnička slava, triumfi, pobjede, priznanja i ljudske hvale iščezavaju i blijede pred djelima, koja teže samo za istinom i pravdom. Nije li plemenita i istančana duša u staroga Egipćanina, koji se dragovoljno žrtvuje, da pomaže rim-

skim vojnicima i da im olakšava teške rane? Kako je velika duša u toga starca, koji čini dobra djela i ne traži za njih plaću!

I Torkvat Terencije stane se sve više žaliti na samoga sebe, što je ono nekoliko godina proveo u okrutnim djelima uništavanja i ubijanja. Istina, domovinu braniti pred navalama neprijatelja sveta je dužnost svakoga njezina vjernog sina. Ali kada je dublje stao raščinjati uspjehe rimskoga oružja, tada je konačno došao do zaključka, da malone sve vojne, u kojima je on sudjelovao i toliko se proslavio, nijesu bile povedene u svrhu obrane, već su bile pusto i nasilno osvajanje, koje je imalo jedinu svrhu, da doselе slobodnim narodima oduzme njihovu dosadanju slobodu i da budu predmet rimskog izrabljivanja i obogaćivanja. On je sve više došao do uvjerenja, da bi toliki rimski patriciji, kojima se smanjio djedovski imutak uslijed raskošnog i razuzdanog života, morali doskora postati prosjaci. Ali nove osvojene i bogate pokrajine bile su krava muzara za takve rimske dangube. Car da ih spasi od propasti, imenovao bi ih upraviteljima i visokim činovnicima u takvim osvojenim zemljama, u kojima su oni onda haračili po miloj volji. Caru su i rimskoj državi plaćali u ime ubranih poreza jedan dio, a najveći bi dio zadržali za sebe. To su bile prave more za jadne pokrajine, koje su isisavale bezobzirno i nemilo povjerene im zemlje i dotjerali ih na rub propasti. Uslijed takvog postupka moralo je onda doći do krvavih pobuna u pojedinim pokrajinama, koje je trebalo tada silom oružja i novim otkupninama i teretima ugušiti.

Takav eto život nije zaista vodio nikakvoj svrsi. Zato su oni neki njegovi drugovi, koji su ostali u dalekom Rimu i nijesu toliko čeznuli za bojnom slavom i posvetili se socijalnom radu i ublaživanju nevolje prostog puka, jamačno odabrali bolji dio. Tim svojim radom stekli su poštivanje i ljubav siromašnog puka, koji je u njima gledao svoje dobrotvore i zaštitnike. Takav rad nije istina donosio onakvog triumfa i slave kao vojnički, ali je bio plemenit i koristan po rimski puk, naročito one siromašne i bijedne slojeve.

I što se više primicao dan njegova ozdravljenja, on je u svojoj duši stvarao sve jaču odluku, da će

ostaviti bojni život, odreći se slave i pljeska i posvetiti se olakšanju bijede prostog rimskog puka. A te je bijede bilo toliko u njegovo doba! On je dobro predviđao, da na tom putu ne će naći nikada pravog priznanja ni hvale, kao što nijesu našli niti mnogi plemeniti rimski muževi davno prije njega. Ali on je čvrsto odlučio, da okuša i na tom polju svoju snagu i volju. Odlučio je, da slijedi dobri savjet starog plemenitog Egipćanina, te da tim novim radom donekle ispravi svoju prošlost i da u zaborav baci svoja loša djela.

Pa kada je nekog jutra povjerio Egipćaninu, što je nakanio, mudromu starcu zasjaše oči od radosti te će sav tronut:

— Ovo je pravi i valjani put, kojim treba da kreneš u životu! Vjeruj, ako ustraješ na njemu, ne ćeš se kajati.

III.

Vojne su se na dalekom istoku konačno svršile. Podjarmljeni vladari, knezovi i njihovi vojskovođe odvedeni su u sjajnom triumfu u carski Rim. Ali u tom triumfu nije bilo više mladoga Torkvata Terencija. Na povratku zaustavio se u židovskoj zemlji kod svoga bratića Paula Centumala, koji je u to doba bio zapovjednik rimske posade u tvrđavi Antoniji u gradu Jerusolimu.

Za njegova boravka ondje zbio se osobiti događaj, koji je u velike zbunio židovski narod, a po gotovu njihova okrutnoga kralja Heroda. Nad gradom i cijelim okolišem pojavila se najednom neka čudnovata zvijezda neobičnoga sjaja, koja je vukla za sobom veliki svijetli trag. Herod se bio radi te nebeske pojave toliko uplašio, da je na vijećanje sazvao sve najučenije muževe židovske, da mu reknu, što ima da znači ta čudnovata zvijezda. I nitko nije mogao da protumači onu neobičnu pojavu. Tek stari i mudri Hilel, učeni tumač svetih knjiga proročkih, reče uplašenomu Herodu, da je u svetim knjigama našao, da će se pojaviti neobična zvijezda na nebu onda, kada se rodi židovskom narodu Mesija, koji će Izrael izvesti iz tmine i nevolje.

Kukavni i sumnjičavi Herod silno se uplašio radi ove izjave mudrog starca Hilela i sav očajan

pobojao se, da mu ne bi novi Mesija oteo židovsko prijestolje, pogotovu, kada mu rekoše, da bi taj Mesija imao biti iz kraljevskog koljena Davidova. Pobojao se za svoj prijesto to više, što je radi svojih opakih čina i krvološtva bio vrlo prezren među Židovima.

No njegova zabrinutost bila je još teža i veća, kada su jednog predvečerja stigla u grad Jerusolim tri starca na bogato opremljenim velikim devama i s velikom pratnjom. Sav je grad istrčao, da vidi časne i dostojanstvene starce, koji su stigli odnekale iz dalekih i nepoznatih zemalja i pitali za nekoga novorođenoga kralja. Kako su ti stranci bili preslušani kod zapovjednika Paula Centumala o svrsi svoga puta, upoznao se s njima i Torkvat Terencije. Uputiv se s njima, a naročito s najstarijim u razgovor, uvjerio se o dubokoj njihovoj mudrosti, velikom i svestranom znanju i kreposnom životu. Premda su svi bili u poodmakloj dobi, dali su se na daleki i tegotni put, da potraže O n o g a, koga im je objavila čudna zvijezda i za kojim su tolike godine težili. Put do toga velikog savršenstva vodio je kroz pregaranje, samozataju, umjerenost, krotkost i ljubav prema bližnjemu. A toga su se starci držali sve do objave čudesne zvijezde. I kada im se ona u isto vrijeme svoj trojici javila, tada su znali, da je na svijet došla Istina, Pravda i Ljubav. I pošli su za čudnovatom zvijezdom, da nađu Onoga, u kom se utjelovila ta Istina, Pravda i Ljubav...

Mladi Torkvat Terencije nemalo se začudio, kada je najednom u pratnji najstarijega stranca ugledao i svoga starog znanca s istočnih vojna, mudroga Egipćanina. Na njegovo začuđenje Egipćanin mu je ispričao, da nije s rimskom vojskom staroga Paula Virginija Rufa krenuo u Rim, već se na povratku odijelio od njega i krenuo put svoje domovine Egipta. No na domaku Egipta susreo se s mudrim starcem, svojim znancem iz mladih dana, koji mu ispriča pojavu čudnovate zvijezde i pozva ga u svoju pratnju, da potraže Istinu i Pravdu. I premda je bio umoran od daleka puta i premda je već bio na pragu svoje domovine, on je pristao na prijateljevu ponudu i krenuo s njime u neznani kraj, da zajedno nađu i ugledaju prije svoje smrti Onoga, koga su naslućivali u starim knjigama i koga su Bogom nadahnuti ljudi davno već prije njih obećali čovječanstvu.

I u duši mladoga Rimljanina nastade neki neobični preokret. Zrake sjajne i čudesne zvijezde kao da su doprle do njegovoga srca, i ono je najednoć osjetilo neku posebnu toplinu i neko uzvišeno zadovoljstvo. U njegovoj donedavna oporoj ratničkoj duši rađala se sve jača želja i čežnja za plemenitim i dobrim djelima. Samilost za bijedne i nevoljne napunjala ga je u tolikoj mjeri, da je prije polaska triju staraca iz Jerusolima zamolio Egipćanina, neka i njega povedu sa sobom, da i on vidi Onoga, koga oni traže.

Pa kada je Egipćanin to rekao svome znancu, taj se osobito razveselio nad tom željom uglednog Rimljanina, koji reče svoj trojici:

— Sinovi mudrosti, dobrote i plemenštine povedite i mene k Onome, kojemu i vi sada hrlite. I ja bih rado ugledao Onoga, za koga vi velite i tvrdite, da ćete Ga naći i da ćete u Njemu ugledati izvor Istine, Pravde i Ljubavi...

I tri starca povedoše u svojoj pratnji bogatog i proslavljenog mladog rimskog patricija, koji je u malenoj betlehemskoj štalici, neznatnoj i zapuštenoj, našao Onoga, za kojim je čovječanstvo vapilo neke četiri tisuće godina i toliko Ga željkovalo.

I ugledao je maleno nevino Djetešce, koje je u onoj velikoj noći navijestilo cijelom svijetu mir, istinu i ljubav...

U duši Torkvata Terencija rodila se jaka živa vjera, da je to nedužno djetešce zaista izvor istine i mira, da je to žarko sunce, koje će doskora ogrijati u grijehu i opačinama ogrezli i prozebli ljudski rod...

A kada se u tišini i skromnosti vratio u svoj rodni i bogati grad Rim, nijesu ga stari bojni drugovi više prepoznali. Premda još mlad, postao je ozbiljan i trijezan. Klonio se svih zabava i pustolovina te samo u dobrim i plemenitim djelima, strogom i uzornom životu i mudrim knjigama tražio razonodu duše svoje. Nije više zalazio u hramove lažnih rimskih bogova, već je u svom srcu stvorio novi čisti hram, u kom je spremio svetište betlehemskom djetešcu, te je činio odsada djela milosrđa i iskrene ljubavi i bio duboko uvjeren, da čini djela u duhu Onoga, kojemu se nekoć poklonio s velikim mudrim starcima u prezrenoj štalici kraj malenoga Beth-Lehema...

Pa kada su nakon trideset godina doprli u Rim do njega glasovi, da u dalekoj Judeji nauča prorok novu nauku, njemu je duša njegova govorila, da je to O n, onaj mali dječačić iz Beth-Lehema. I premda je bio već prevalio pedesetu godinu života, on je nukan svojim unutarnjim glasom pošao na daleki put, da još jednom vidi N j e g a.

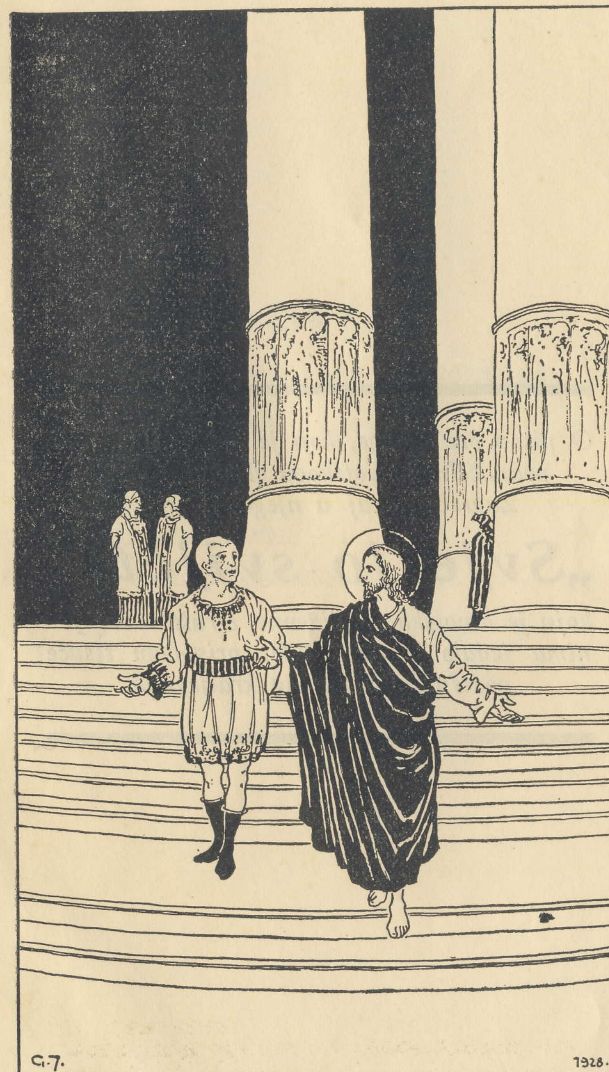
I kada Ga je ugledao u predvorju jerusolimskoga hrama kao odrasla čovjeka, puna dostojanstva i neobične smirenosti, padne pred Njim u prah i veselo klikne :

— Gospodine ! Kako sam sretan, što su oči moje danas po drugi puta ugledale izvor Istine i Pravde ! U Tebi je, Gospodine, Ljubav, Ti si ona zvijezda, koja je čovječanstvu donijela mir i utjehu !...

A veliki Učitelj iz Nazareta položio je na glavu njegovu ruke svoje i rekao mu :

— H o d i z a M n o m !...

I Rimljanin je pošao za Njim, dok nije u savršenstvu i miru završio dane života svojega. Stupao je vazda utrtom stazom, jer je išao za zvijezdom betlehemskom...

O piscu ove knjige, koji je od godine 1927. podnačelnik hrvatskoga glavnoga grada Zagreba, čitaj u njegovoj knjizi

„Svjetlo svijeta"

koju je hrvatsko Književno Društvo sv. Jeronima izdalo godine 1925. prigodom tisuće godišnjice hrvatskog kraljevstva.

SADRŽAJ.

Jeronimske zabavne knjige

PRIPOVIJESTI:

[illegible] Din [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

ROMANI:

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]: Bijela [illegible]
[illegible]: Dva srca
[illegible]: [illegible]
[illegible]: [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]: Tajna [illegible]
[illegible]: [illegible] maloga Toma [illegible]
[illegible]: [illegible]
[illegible]: [illegible]
[illegible]: Ivan [illegible]
[illegible]: Roman jedne žene
[illegible]: [illegible]
[illegible]: Mladost [illegible]
[illegible]: Zlatni [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA
u Zagrebu, Trg Kralja Tomislava [illegible]

